

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Karadeniz Technical University Journal of The Faculty of Divinity
ISSN: 2148-5011 | e-ISSN 2618-611X
KTÜİFD, cilt / volume: 5, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2018): 155 - 239

**Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir
Literatür Tespiti Denemesi**
Trabzonian Writers Grew Up in Ottoman Period and Their Works: A Trial
for a Literature Review

Süleyman Gür

Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir
Anabilim Dalı.
Assistant Professor, Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir.
Trabzon, Turkey.
e-mail: suleymangur@ktu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7515-136X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Mayıs / May 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Mayıs / May 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu
Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *KTÜİFD* 5, sy. 1
(Bahar 2018): 155 - 239

web: <http://dergipark.gov.tr/katuidf> | [mailto: ktuidf@gmail.com](mailto:ktuidf@gmail.com)

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Copyright © Published by Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi. Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler Ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi

Süleyman Gür

Öz

Bu çalışmada, Trabzon'un fethedildiği 1461 yılından Osmanlı'nın son dönemleri olan 1900'lü yıllara kadar Trabzon'da doğan ve ölen, Trabzon doğumlu olduğu halde Trabzon dışında yaşayan, aslen Trabzonlu olup başka bir şehirde dünyaya gelen, Trabzonlu olmadığı halde Trabzon'a yerleşen ve burayı kendisine vatan edinen yazarlara ve onların eserlerine yer verilmiştir. Müelliflerin seçiminde bundan başka bir kriter aranmamış olup gerek manzum gerek mensur herhangi bir eserine rastlanan her yazar bu araştırmaya dahil edilmiştir. Bu sayede kaynaklarda adına rastlanan Trabzonlu müellifler ve onların eserlerini toplu bir şekilde görme imkânı doğmuştur. Ayrıca, kaynaklarda adı hiç geçmediği halde, resmi kütüphanelerde veya şahıs kitaplıklarında bulunan bazı eserler de gün yüzüne çıkartılmış, araştırmacıların hizmetine sunulmuş ve müelliflerini tanıma fırsatı olmuştur. Böylece atalarımızdan bize intikal eden, tarihî, edebî, ilmî ve dinî değeri olan eserlere dikkat çekilmiş, yeni neslin bu kültür mirasından haberdar olması istenmiş ve ecdad yadigârı olan bu kıymetli hazineye el birliği ile sahip çıkılması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Trabzon, Yazar, Şair, Kitap, Telif, Eser, Literatür.

Trabzonian Writers Grew Up in Ottoman Period and Their Works: A Trial for a Literature Review

Abstract

In this study, some writers and their Works are discussed during the period from 1461, when Trabzon was conquered, until the 1900's, the last period of the Ottoman Empire. While some of these writers were from Trabzon born and bred, some were born in Trabzon but lived abroad. Also there are some who were originally from Trabzon but born in another city, or not from Trabzon but deciding to settle there as a citizen. Apart from these, no criterion is sought in the selection of these authors, and anybody writing any poetic or prosaic works is included in this research. In this respect, it is possible to see collectively the works of Trabzonian writers that are found in the sources. Some of the works found in official libraries or in personal libraries are brought to light even if the names of them have never been mentioned before in any sources. Also in this way, these writers are introduced to the readers and their studies are offered for the benefit of the researchers. Therefore, it is drawn attention to the works which are passed on to us from our ancestors and which have historical, literary, scientific and religious values. Thus, it is aimed that the new generation would be aware of this cultural heritage and it is tried to be explained that this precious treasure which is a reminder of our ancestors should be protected collectively.

Key Words: Ottoman, Trabzon, Author, Poet, Book, Copyright, Work, Literature.

Giriş

Sultanlar ve şehzadeler şehri olan Trabzon, fethedildiği 1461 tarihinden itibaren Osmanlı'nın önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Nice şair ve yazarı ağırlamış, nicesinin de anavatanı olmuştur. Ağırladığı şairlerin başında "Avni"¹ mahlası ile şiirler yazan Trabzon fatihi Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481) gelir. Onu, şiirlerinde "Selimi" mahlasını kullanan ve 24 yıl Trabzon sancak beyliği yapan Yavuz Sultan Selim (1470-1520) takip eder.² Ardından 6 Kasım 1494'te Trabzon'da doğan Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) gelir. Çocukluğunu ve tahsil hayatının önemli bir kısmını Trabzon'da geçiren Kanunî, "Muhibbi" mahlasıyla şiirler yazmış ve büyük bir divan sahibi olmuştur.³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Trabzon doğumlu olan şairlerin de ilkidir. Başta bu üç büyük devlet adamı olmak üzere diğer idarecilerin de Trabzon'u önemli bir merkez olarak görmeleri, Trabzon'da ilmî ve edebî bir muhitin oluşmasına zemin hazırlamış, kalem ehli olan nice Trabzonlunun yetişmesine ve çok sayıda eserin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

XVI. yüzyılda Figânî (1505?-1532), Fahrî (ö. 946/1540), Tâbî Mehmed Efendi (ö. 960/1552), Müderris Yahya (ö. 978/1571), Mehmed Sırrî (ö. 982/1574), Ârifî (ö. 1002/1593) gibi Trabzonlu şair ve yazarlarla başlayan telif çalışmaları XVII. Yüzyılda Kâtip Çelebi'nin de önemli kaynaklarından biri olan *Menâzırü'l-avâlim* adlı eserin yazarı Âşık Mehmed b. Hafız Ömer (ö. 1022/1613), Tıflî Ahmed Çelebi (ö. 1070/1660), Mehmed Nazmi Efendi (ö. 1112/1701) gibi önemli isimlerle devam etmiştir. XVIII. yüzyılda bu silsileye İlmî Ahmed Çelebi (ö. 1151/1739), Mehmed Sâlim Efendi (ö. 1157/1744), Kösec Ahmed Efendi (ö. 1191/1777), Muhammed Medenî et-Trabzonî (ö. 1200/1786), Sadullah Enverî (ö. 1209/1794) gibi nicelik ve nitelik bakımından kıymetli eserler veren müellifler eklenmiştir. XIX. yüzyılda Trabzonlu yazarların sayısı bir hayli çoğalmıştır. Rızâ, Süleymân Tâlib Efendi (ö. 1264/1847), Şâkir Ahmet Paşa (1234/1819) devrin başındaki önemli isimler arasında gösterilebilir. *Trabzon Tarihi* adlı ilk şehir tarihinin yazarı Şâkir Şevket (1847-1878), Hamsi üzerine yazdığı

- 1 Haluk İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 54.
- 2 Feridun Emecen, "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 407-414.
- 3 Feridun Emecen, "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 62-74.

gazeliyle dikkatleri çeken Mehmed Ziver (1821-1880), Hafız Zühdî (1812-1875), Mehmed Behcet Efendi (ö.1296/1878), Emin Hilmî Efendi (1831-1884), Osman Avni Efendi (ö. 1309/1892), Âkif (1837-1898), Ahmet Vefâ (1868-1901), Mehmed Emin el-Ofî (ö. 1320/1902) yüzyılın diğer önemli isimleridir. Peyami Safa'nın babası İsmail Safa (1867-1901), Fatma Saniye Hanım (1834-1902), Osman Âgâh Paşa da (1831-1905) zikredilmesi gerekenler arsındadır. Çizmecizâde Hoca Hüsnü Efendi (1840-1909), Fitnat Hanım (1842-1912), Tayyibzâde Hafız Mehmed Zühdî (1854-1914), Alaybeyizâde Hasan Nâcî (1854-1920), Yusuf Ziya (1854-1921), Ali Nâki Efendi (1836-1923), Mâhşâh Hanım (1864-1933) XX. yüzyılın başındaki usta kalemlerdendir. İbrahim Cûdî (1864-1926), Halil Nihat Boztepe (1882-1949), Hamâmîzâde İhsan Bey (1885-1984), Peyami Safa (1899-1961), Faruk Nafiz Çamlıbel de (ö. 1898-1973) bu asrın en önemli müellifleri arasında mutlaka zikredilmelidir.

Görüldüğü gibi fetihten cumhuriyete Osmanlı döneminde yetişmiş bir hayli Trabzonlu müellif bulunmaktadır. Bu müelliflerin ve onlardan bize yadigâr kalan eserlerin ortaya çıkartılması, tarihi ve kültürel mirasımızı korumak bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Bu maksatla ilmi ve akademik çalışmaların yapılması gerekir. Gerçi son zamanlarda belli müellifleri ve eserleri merkeze alan kitap, tez, makale ve tebliğ düzeyinde bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca yöre ile ilgili yapılan çalışmalarda bazı yazarlara ve onların eserlerine yer verilmiştir.⁴ Nitekim bu makalede de sözkonusu çalışmalardan istifade edilmiş olup yeri geldikçe onlara temas edilecektir. Ancak tespitlerimize göre Trabzonlu müelliflerin tamamını konu edinen müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır.

Trabzonlu şairlerleri konu edinen bazı müstakil çalışmalar yapılmıştır: Ömer Akbulut'un 1952 yılında Trabzon Matbaası'nda basılan ve 46 şairi ele aldığı *Trabzon Şairleri* adlı eseri, Murat Yüksel'in Karadeniz Gazetesi Ofset Tesisleri'nde 1993'te basılan ve bu alanda büyük bir boşluğu dolduran *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri* adlı üç ciltlik eseri,

4 Bu çalışmalar arasında Trabzon'da yapılan ve daha sonra kitaplaştırılan iki önemli sempozyum vardır ki çalışmamızda da bunlardan bir hayli istifade ettik. Bu sempozyumlarda sunulan tebliğler için bk. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, haz. Mithat Kerim Arslan v.dğr. (Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002); *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016).

Mustafa Duman'ın Anadolu Sanat Yayınları tarafından 1995'te İstanbul'da basılan ve 25 halk şairini konu edindiği *Trabzon Halk Şairleri* adlı çalışması ve Hüseyin Albayrak'ın Trabzon Belediyesi tarafından 2010 yılında neşredilen *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri* isimli eserleri ile Zehra Göre'nin "Osmanlı Kültür Hayatında Trabzon'un Yeri ve Trabzonlu Divan Şâirleri" başlıklı tebliği burada zikredilebilir.⁵

Yukarıda bahsi geçsin geçmesin yöre ile ilgili yapılan her bir çalışma, önemli ve değerlidir. Bundan dolayı biz hiçbir çalışmayı gözardı etmeksizin, mümkün merteye bütün kaynaklardan faydalanarak, yöre tarihine ve kültürüne katkı sağlamak üzere şair-yazar ayrımı yapmadan, ister nazım ister nesir türünde olsun, yazılı bir ürün ortaya koyan herkesi müellif kategorisinde değerlendirerek bu çalışmaya dahil ettik. Bir müellifin eserlerinin türüne, sayısına, büyüklüğüne, küçüklüğüne, matbu olup olmamasına, şiirlerinin azlığına veya çokluğuna bakmaksızın eseri olan her müellife yer vermeye çalıştık. Müelliflerin, varsa önce biyografilerini, ardından eserlerini kısaca tanıttık. Araştırmacılara kolaylık olsun diye ve bir de bazı müelliflerin yaşadıkları dönemleri tespit edemediğimizden müellif isimlerini kronolojik olarak değil de alfabeğe göre sıraladık. Yöre ile ilgili yapılan çalışmalara ilaveten, şura tezkirelerine, edebiyat tarihlerine, bibliyografik eserlere, kütüphane kataloglarına ve ilgili web adreslerine de müracaat ettik.

Çalışma, Osmanlı döneminde yetişen Trabzonlu müelliflerle sınırlı tutulduğundan 1900 yılından önce dünyaya gelip, tahsilini Osmanlı'nın eğitim kurumlarında tamamlayan ve eserlerini bu minval üzere veren müellifleri tek tek tanıttık, bu tarihten sonra doğanları ise bir zeyl kabilinden ismen zikretmekle yetindik. Bu bağlamda, Trabzonlu olup Trabzon'da ya da Trabzon dışında yetişen, ayrıca Trabzonlu olmadığı halde Trabzon'a yerleşen ve Trabzon'la anılan birkaç isme de yer verdik.

Bu çalışmada, Trabzonlu müelliflerin tamamına ulaşılmaya çalışıldığı halde adına ulaşılabilen, eserleri henüz gün yüzüne çıkamayan ya da gözden kaçan müelliflerin olabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla Trabzonlu müellifleri ve eserlerini sadece burada zikredilenlerden ibaret görmemek gerekir. Ayrıca bu çalışma, Osmanlı döneminde yetişen Trab-

5 Bk. Zehra Göre, "Osmanlı Kültür Hayatında Trabzon'un Yeri ve Trabzonlu Divan Şâirleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, haz. Mithat Kerim Arslan v.dğr. (Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002), 2: 253.

zonlu müellifleri ve onlardan günümüze intikal eden yazılı mirası bütün yönleri ile ele almak gibi büyük bir iddiayı taşımamakta, sadece bu müellifler ve eserleri hakkında derli toplu bir bilgi sunmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında, henüz ilim camiasında adı hiç duyulmamış, aile kitaplıkları ya da resmi kütüphanelerde bulunan bazı eserleri gün yüzüne çıkarmak ve araştırmacıların dikkatine sunmak da diğer hedefimiz olmuştur.

1. Trabzonlu Müellifler ve Eserleri

Bu başlık altında, Trabzon'un fethinden Cumhuriyete kadar Osmanlı döneminde yetişen Trabzonlu müelliflere ve onların din, dil, tarih, coğrafya, tıp, astronomi, edebiyat, felsefe gibi değişik ilim dallarında telif ettikleri eserlere, alan sınırlaması yapmaksızın yer verilecektir.

1.1. Abdullah Vehbî (XIX. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak XIX. asrın sonlarında Trabzon'da öğretmenlik yaptığı anlaşılmaktadır. 1315/1898 yılında Trabzon'da Serasi Matbaası'nda 31 sahife olarak basılan *Usûl-i İbtidâî Yahûd Muallimlere Rehnüma* adlı bir eseri vardır. Müellif adı, Trabzon Dâru'l-Muallimin muallimi Abdullah Vehbi şeklinde geçmektedir. Bu bilgiden hareketle müellifin kesin olarak Trabzonlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak hem Trabzon'da öğretmenlik yapmış olması hem de eserinin orada basılmış olması bu ihtimali güçlendirmektedir.

1.2. Abdülhasib Osman Hilmi Karaismailoğlu (ö. 1959)

Of'un Saraçlı (Halman) köyündendir. 1285/1869 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Babasının adı Ali, dedesinin adı Osman'dır. "Topal Hafız" lakabıyla şöhret bulmuştur. Bir kitaba kendi düştüğü kayda göre 1309/1892 yılında İstanbul'da, 1313/1896 yılından itibaren İzmir'in değişik yerlerinde imamlık yapmıştır. Memleketine döndükten sonra Trabzon'un çeşitli camilerinde göreve devam etmiştir. Hayatı boyunca çok sayıda hafız yetiştirmiştir. Halkın arasında gözlemediği ve yaşadığı tarihi olayları destan şeklinde şiire aktarmış ve bu şiirlerinde "Hafız-ı Halmanî" mahlasını kullanmıştır. Rus işgalini (1916-1918) anlatan *Mersiye-i Küçük Mahşer* ile 1929'da Of ve civarında meydana gelen heyelan felaketini anlatan destanları tarihi açıdan önemli kabul edilmiştir.⁶

6 Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 1998), 220-222; Adnan Karaismailoğlu, "Halk Şairi Topal Hafız ve Rus İşgalini

1.3. Âgâh Osman Paşa (ö. 1324/1906)

1247/1831'de Trabzon'da doğdu. İbtidâî tahsilini tamamladıktan sonra 1849'da kitabet mesleğine girdi. Orduda üst düzey görevler üstlendi. 1906'da Ankara'da vefat etti. Tasavvufi ve hikemî şiirleri vardır. "Pâresiz" redifli uzun manzumesi meşhûrdur. Ayrıca *Bülbülname* adlı bir eseri bulunmaktadır.⁷ Bir de Millî Kütüphane'de (Ankara, 06 Mil Yz FB 333) Osmanlıca *Divan'ı* yer almaktadır. İçinde 17 kaside, 11 muhammes, 1 müseddes, 6 tahmis, 159 gazel, 125 tarih, 1 müstezad, 1 gazel şerhi, 1 şarkı, 1 lugaz, 35 kıta, 144 müfred vardır. Yine Âgâh Efendi ile Trabzonlu şair Hilmî'nin kaleme aldığı müşterek bir *Manzume* vardır. Bu *manzume*, Türk edebiyatında müşterek olarak yazılan tek kaside örneğidir.⁸ Murat Yüksel, eserinde bazı şiirlerini ihtiva eden matbu bir risâlesinin de olduğunu ifade etmekte, ayrıca Osman Paşa'nın mezar kitabelerine yazdığı ölüm tarih manzumelerine ve bazı gazelleri ile beyitlerine de yer vermektedir.⁹

1.4. Ahmed Efendi (Kösec) (ö. 1191/1777)

Müellifin yazmış olduğu eserlere, eserlerin kütüphane katalog kayıtlarına ve diğer kaynaklara bakıldığında onun adının Kösec Ahmed Efendi, Trabzonî Ahmed Efendi, Trabzûnî Derviş Köse Ahmed, Trabzonî Derviş Ahmed en-Nakşibendî, Trabzon'lu Köse Ahmed, Kösec Ahmed Efendi et-Trabzonî, Trabzon'lu Şeyh Ahmed gibi farklı şekillerde zikredildiğini görmek mümkündür. Kösec lakabından dolayı başkaları ile karıştırıldığı da görülmektedir. Ahmed Efendi, Trabzon'un Boztepe mahallesinde doğmuş, bir süre Amasya'da bulunmuş, oradan İstanbul'a gitmiş, ardından ömrünün sonuna kadar kalacağı Konya'ya geçmiş ve orada vefat etmiştir. Tartışmalı olmakla birlikte 1191/1777'de vefat ettiği kabul edilmektedir.¹⁰ Hayatı, "Kösec" lakabı, vefatı gibi konularda kaynaklarda farklı

Anlatan Mersiye-i Küçük Mahşer İsimli Destanı", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, haz. Mithat Kerim Arslan v.dğr. (Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002), 2: 67-83; Haşim Albayrak, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları* (İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 2008), 65-66.

7 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 2: 9; Mehmet Âkif Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar ve Trabzon'un Ünlü Aileleri* (İstanbul: Çatı Yayınları, 2007), 568.

8 İsmail Hakkı Aksoyak, "Osmân Âgâh", erişim: 25 Aralık 2017, <http://www.turkedebiyatiisimleri.com>.

9 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 255-259.

10 Öncel Demirdağ, *Kösec Ahmed Trabzonî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Dok-

bilgiler verilmektedir. Bu konularda detaylı bilgi için onun hakkında yapılan akademik çalışmalara bakılabilir.¹¹

Müellifin eserleri genellikle tasavvufla ilgili olup kaynaklarda şu altı eserine yer vermiştir: *Silsiletü'l-hâcegân fî âdâbı 'Ubûdiyyeti'l-a'yân*; *Şerhu Risâleti'n-Nakşibendiyye*; *Tuhfetü'l-ahbâb fî's-sülûk ilâ tarîkı'l-As-hâb*; *Âdâbu'l-'ubûdiyye fî süneni'l-Muhammediyye*; *Tuhfetü'l-behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye*,¹² *'Aşeretü Reşahât*.¹³ Bu eserlerin çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Ayrıca katalog kayıtlarında müellife nisbet edilen *Keşf-i Hakikat* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, nr. 297.7, vr. 9); *Risâletü'l-esîriye* (Samsun İl Halk Kütüphanesi, nr. 521/6) gibi bazı eserler vardır. Ancak bunların ona aidiyeti ya da diğer eserleri ile aynı olup olmadığı ayrı bir araştırma konusudur. Öte yandan İstanbul Bahriye Matbaası'nda 1329 yılında 14 sahife olarak basılan *el-İ'lam bi-ma'ârifî ehli'l-ilhâm* adlı Celvetî fukarasından Trabzonî Derviş Ahmed'e ait bir eser daha vardır. Bu eserin de ona ait olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak H. Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayî Efendi Bölümü nr. 433'te bulunan nüshanın künye bilgisinde müellifin vefat tarihinin 1027/1617 olarak verilmesi eserin XI. asırda yaşadığı tahmin edilen Ah-

tora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 32-34.

- 11 Bazı çalışmalar için bk. Ali Üremiş, "Yeni Bilgiler Işığında Trabzonlu Köseç Ahmed Dede", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (2006): 175-192; Ali Üremiş, "Trabzonlu Köseç Ahmed Dede ve et-Tuhfetü'l-behiyye fî't-tarîkati'l-Mevleviyye'si Üzerine", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu (Konya, 14-16 Aralık 2006)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2007), 373-391; Öncel Demirdağ, "Köseç Ahmed Trabzonî'ye Göre Nefs ve Nefsin Kategorileri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Elazığ, 2013): 157-181; Ömer Akkaya, *Trabzonlu Köseç Ahmed Efendi ve Âdâbü'l-'ubûdiyye fî süneni'l-Muhammediyye Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015); Selami Şimşek, "Trabzonlu Bilinmeyen Bir Celvetî Süfi: Derviş Ahmed Efendi ve el-İ'lâm bi-Me'ârif-i Ehli'l-İlhâm Adlı Eseri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 557-568.
- 12 Ahmed Remzi Akyürek'in *Zâviye-i Fukarâ* adlı eseri, Trabzonlu Köseç Ahmed Dede'nin *er-Risâletü'l-behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye* adlı Arapça eserinin tercümesidir. Yine Ahmed Remzi Akyürek'in *en-Nüzhetü's-şâfiye fî tercemeti's-Suhbeti's-sâfiyesi*, Trabzonlu Köseç Ahmed Dede'nin *er-Risâletü'l-behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye* adlı Arapça eserine Şeyh Galib'in yine Arapça olarak yazdığı hâşiyenin tercümesidir. Hasiye Mazıoğlu, "Akyürek, Ahmed Remzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 304-305.
- 13 Eserleri için bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 143-144; Demirdağ, *Köseç Ahmed Trabzonî'nin Hayatı*, 50-54; Akkaya, *Trabzonlu Köseç Ahmed Efendi*, 16-20.

med b. Ali et-Trabzonî'ye ya da başka bir Ahmed Efendi'ye ait olabileceği sorusunu akla getirmektedir.

1.5. Ahmed Efendi (d. 1276/1860-ö. ?/?)

1276/1860'ta Trabzon'un Tonya ilçesine bağlı Karaağaç Köyü'nde doğan Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında yeterince bilgi mevcut değildir. Bilinen tek eseri 1300 yılında tamamlanmış olan 178 beyitlik *Risâle-i Ahvâl-i Âhir-Zamân* adlı mesnevidir. Ahmed Efendi eserini Hakk'ın rızasını kazanmak, insanlara faydalı olmak ve nasihat vermek amacıyla kaleme almıştır.¹⁴

1.6. Ahmed b. Ali et-Trabzonî (XVII. Yüzyıl?)

Hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak katalog kayıtlarında ona nisbet edilen iki eserin istinsah tarihinin 1073/1662 olması onun XVII. asırda yaşamış olabileceğine işaret etmektedir. Tasavvufla alakalı *Risâletü'l-yakîniye* adlı Arapça bir eseri vardır. Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, nr. 511/1'de (vr. 1b-10b) 1073/1662 yılında istinsah edilen bir nüshası bulunmaktadır. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 511/2'de (vr. 11b-40b) *Bedrül-kulûb* isimli bir eseri daha bulunmakta olup bu eserin de istinsah tarihi 1073/1662'dir. Künye bilgisinden anlaşıldığına göre kelamla alakalı Arapça bir eserdir.

1.7. Ahmed Rızâ et-Trabzonî (XIX. Yüzyıl)

Trabzon'da doğdu. Asıl adı Ahmed Rızâ'dır. 1235/1819 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinde Rızâ ve Rızâyî mahlasını kullandı. Hayatı hakkındaki sınırlı bilgiler *Manzûme-i Sivastopol* adlı eserinden öğrenilebilmektedir. Bu eserden anlaşıldığına göre Rızâ, Kırım'ın Gözleve ve Sivastopol gibi şehirlerinde bir süre ticaret maksadıyla bulunmuştur. Vefat yeri ve tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak bazı mezar kitabelerindeki manzumeler dikkate alındığında 1311/1893'ten sonra öldüğü söylenebilir. Rızâ'nın bilinen tek eseri *Manzûme-i Sivastopol*'dur. 2163 beyitten meydana gelen eser mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup 1286/1869 senesinde 84 sayfa olarak İstanbul'da basılmıştır.¹⁵

14 Vicdan Özdingiş, "Ahmed Efendi", erişim: 22 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatit-simlersonzlugu.com>.

15 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 181-182; Birinci, Necat, "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: *Manzûme-i Sivastopol*", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*

1.8. Ahmed Sarım Doğru (ö. 1964)

Şehbenderzâde Şükrü Efendi'nin oğlu olup 1302/1884 yılında Trabzon'da doğdu. 1964'te vefat etti. Hukukçu, edebiyatçı ve şair olarak tanındı. Şiirlerini ihtiva eden *Divan*'ı, yararlanmak üzere Prof. Dr. Naci Yüngül'e verilmişse de, onun iade edemeden ölümü üzerine zayi olmuştur. Murat Yüksel şiirlerinden çeşitli örnekleri toplamıştır.¹⁶

1.9. Ahmed Şükrü Abbasoğlu (ö. 1959)

1297/1880 yılında Çaykara Ataköy'de (Şinek) doğdu. Babası Muhammed Bahaeddin Efendi'dir. Yöredeki hocalardan başladığı tahsil hayatını İstanbul Fatih Medresesi'nde tamamlayarak 1325/1909 yılında Tokatlı Şakir Efendi'den icazet aldı. 1959 yılında Trabzon'da vefat etti. Trajedilerle dolu bir hayat yaşadı. Çektiği acılarını şiirlerinde dile getirdi. Altay Yiğit, şiirlerinin bazısını toplamıştır.¹⁷

1.9. Ahmed Vefâ (ö. 1318/1901)

Trabzonlu Mehmed Behcet Efendi'nin oğlu, İsmail Safa'nın kardeşidir. 1285/1868'de Mekke'de doğdu. Babasının Hicaz'da vefatı üzerine ailece İstanbul'a geldiler. Dârü's-Şafaka'dan mezun oldu. Rüsûmat Dairesi'nde memurluk yaptı. Bir müddet sonra rahatsızlandı. 1318/1901'de vefat etti. Kabri Karacaahmettedir. Kardeşi Safa ile müştereken Fransızca'dan Emmanuel Gonzales'ten tercüme ettikleri *Vehâmetli Sevdâlar* isimli bir romanı neşredildi. Mecmualarda yayımlanan şiirleri küçük kardeşi Ali Kâmî tarafından toplanarak *Eş'âr-ı Vefâ* adıyla 1328'de risâle şeklinde basıldı.¹⁸

13 (Ocak 1984): 39-42; Veysel Usta, "Bilinmeyen Bir Şair Trabzonlu Ahmed Rıza ve Eseri Manzûme-i Sivastopol", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 5/ 56 (1991): 27-33; Hatice Aynur, "Edebiyat ve Tarih Metni Olarak Trabzonlu Ahmed Rıza'nın Manzûme-i Sivastopol'u", *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyum Bildirileri (18-23 Eylül 2006)*, haz. Kenan İnan-Yücel Dursun (Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2011), 93-103.

16 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 461-470; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 243-252.

17 Altay Yiğit, *Çaykara ve Folkloru* (Ankara: Kent Matbaası, 1981), 181-186; Hüseyin Albayrak, "Çaykara Şairlerinden Bir Demet", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-1 (16-19 Temmuz 2002)* (Trabzon: Eser Ofset, 2002), 58-61.

18 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988), 1:177; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 215-223; İsmail Hakkı

1.10. Âkif Efendi (ö. 1316/1898)

1253/1837 yılında Trabzon'da doğdu. Trabzon alimlerinden Kölezâde Hacı Süleyman Efendi'den Arapça ve Hoca Fehmi Efendi'den Farsça öğrendi. Devletin farklı kademelerinde çalıştı. 1316/1898'de İstanbul'da öldü. Çeşitli kaynaklarda üç gazel ile dört mezar kitabesi yer almaktadır. Ayrıca şiirleri Trabzon'da yayımlanan gazetelerde basılmış ve bazı gazellerini de Hasan Hamâmî toplamıştır.¹⁹

1.11. Alaybeyizâde Hasan Nâcî Efendi (ö. 1920)

1271/1854 yılında Trabzon'da doğdu. Trabzonlu tüccarlardan Alaybeyizâde Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Çeşitli dairelerde çalıştıktan sonra Askerî rütbelerden ferîke (korgenaral) denk olan sınıf-ı evvelî rütbesini elde etti. Dârüşşafaka ve Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1338/1920'de Küçükçamlıca'daki köşkünde vefat etti.²⁰

Eserleri şunlardır: *Neşîde*: Muallim Naci tarzında kaleme aldığı şiirlerini topladığı kitaptır. 1312/1894 yılında İstanbul'da basıldı. *Lisan-ı Kitâbet*: Mensur bir eserdir. İstanbul'da 1307/1889'da basıldı. *Serâir-i Alüftegân*: 1305/1888 yılında İstanbul'da basılmış bir romandır. *Trabzon veya Tahassür*: Eser basılmamıştır.²¹ Hasan Nâcî'nin ayrıca Trabzon'daki birçok mezarlıkta, şehrin önde gelenleri için yazdığı çok sayıda ölüm tarih manzumesi bulunmaktadır.²²

1.12. Alaybeyizâde Mehmed Hulûsî (ö. 1307/1889)

Alaybeyizâde Mehmed Hulûsî Trabzonlu şairlerdendir. Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Kendisinin yazdığı ve Topsakalzâde Ali Ağa'ya ait olup Akçaabat Mezarlık Camii'nin güneyinde yer alan bir mezar kita-

Aksoyak, "Vefâ, Ahmed", erişim: 22 Ekim 2017, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

19 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 209-213; Beyhan Kesik, "Âkif Efendi", erişim 22 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

20 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 292-293; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 2: 1051-1054.

21 Beyhan Kesik, "Nâcî, Alaybeyizâde Hasan Nâcî Efendi", erişim: 22 Ekim 2017, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>; Emine Bağlı, "Nâcî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (Ankara: AKM Yayınları, 2006), 6: 486-487.

22 Murat Yüksel bu manzumeleri tespit edip eserine almıştır. Bk. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 325-335.

besi tespit edilmiştir. Trabzon'daki Gülbahar Hatun Camii yanında bulunan ve Trabzonlu şair Alaybeyizâde Hasan Nâcî Efendi tarafından yazılan mezar kitabesinden anlaşıldığına göre Mehmed Hulûsî, 1307/1889 yılında vefat etti.²³ Mehmed Hulûsî'nin, Trabzonlu Emîn Hilmî ile yazdığı iki müşterek şiiri de vardır. Bu şiirlerin başlığında Hulûsî, "Mehmed Hulûsî Efendi Trabzon Zabtiye Kâtibi Sâbık Alaybeyzâde" şeklinde tanıtılmaktadır. Bu manzumeler vesileyle mesleği hakkında bilgi edinilmektedir.²⁴

1.13. Ali b. Mustafa et-Trabzonî (ö. 1303/1886)

Kaynaklarda müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Katalog kayıtlarında vefat tarihi 1303/1886 olarak verilmiştir. Kataloglarda Ali b. Mustafa et-Trabzonî ve Ali Vehbi et-Trabzonî şeklinde iki isme rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda her ikisinin vefat tarihi de 1303/1886 olarak verilmiştir. Eserlerini telif tarihleri de birbirine yakındır. Dolayısıyla bunların aynı kişi olma ihtimali vardır. Ancak eserlerin dibacelerinde künyeleri Ali b. Mustafa et-Trabzonî ve Ali Vehbi et-Trabzonî şeklinde geçtiği için biz bunları ayrı başlıkta ele almayı uygun gördük.

Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi, nr. 9828/1'de 3 varaklık, *Risâle fi'l-mukantarât* başlıklı Astronomi ile ilgili Arapça bir risâle vardır. Katalog fişine sehven *Risala fi al muhantarât* şeklinde kaydedilmiştir. Zira dibacede yazar *Risâle fi'l-mukantarât* adını kullanmaktadır. Eserin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 9544'te 1282 yılında istinsah edilen *Şerhu Risâleti'l-Yâkûtiye* isimli bir nüshası, aynı isimle Konya İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 3542/8, vr. 71b-73a) başka bir nüshası daha vardır. Yine, Konya İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 150/2, vr. 23b-26b) Mustafa b. Harpûtî Ömer Efendi tarafından istinsah edilen *Şerhu Risâleti'l-Bakûniye fi'l-Mukantarât* şeklinde kayıtlı başka bir nüshası daha vardır. Anlaşılan o ki görevli tarafından "Yâkûtiye" yerine hataen "Bakûniye" yazılmıştır.

1.14. Ali Kâmî Akyüz (ö. 1945)

Peyami Safa'nın amcası ve şair İsmail Safa'nın kardeşi olan Ali Kâmî 1289/1873 yılında Mekke'de doğdu. Farklı alanlarda devlet hizmetlerinde bulundu. Çok sayıda gazetede yazıları yayımlandı. Batı klasiklerinden çeviriler yaptı. 1945 yılında Ankara'da vefat etti. Yayımlanan eserleri şun-

23 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 195-197.

24 İsmail Hakkı Aksoyak, "Hulûsî, Alaybeyizâde Mehmed", erişim: 22 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com>.

lardır: *Mektep Alemleri* (2 cilt), *Mektep Alemleri (Elifba)*, *Verter*, *Yurt Bilgisi*, *İctimaiyat*, *Genç Verterin Çektikleri*, *Adolf*, *Kroyçer Sonatı*, *Kazaklar*, *Pol ve Virjin*, *Harp ve Sulh*. Yayımlanamayanlar: *Hintli Kulübesi*, *Çocuk Terbiyesi*, *Koperfeld*, *Katya*, *Sivastopol Muhasarası*.²⁵

1.15. Ali Nakî Efendi (ö. 1923)

1252/1836 yılında Trabzon'da doğdu. Sibyan mektebini bitirdikten sonra Trabzon'un ünlü hocalarından ders gördü. Daha sonra 15 yıl İstanbul'da kalarak Fatih Medresesi'nden icazet aldı. Çeşitli görevlerden sonra 1906'da Trabzonlular tarafından Meclis-i Mebusan'a vekil seçildi. 1923 yılında Trabzon'da vefat etti. İyi bir münşi, muharrir ve şair olduğu ifade edilmektedir. Ancak eserlerine dair bir bilgi yoktur. Günümüze ulaşan iki şiiri tespit edilmiştir.²⁶

1.16. Ali Rıza Efendi (ö. 1332/1914)

1254/1839 yılında Vakfikebir'in Caferli mahallesinde doğdu. Yakup Efendi'nin oğludur. Tahsiline Trabzon Gülbahar Hatun Medresesi'nde başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih dersiamlarından Rusçuklu Şeyh Mustafa Efendi'den icazet aldı. İstanbul'da dersiamlık yaptı. 1310 yılında Huzur Dersleri muhataplığına tayin oldu. Vefat ettiği 1330/1914 yılına kadar bu derslere devam etti. *İzhâr şerhi Netâicü'l-efkâr* adlı esere şerh yazdı.²⁷ Mantık eserlerinden *İsâgocî* için yazdığı *Muğni't-tullâb alâ İsâgocî* adlı eseri matbudur.²⁸ Bu eserin bir nüshası el-Mektebetü'l-Belediyye nr. 34'te bulunmaktadır. Bu kayıta eserin telif tarihi 1299 olarak verilmiştir.²⁹

25 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 383-384; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 96.

26 İbrahim Cûdî, Trabzon Meşahirinden Ali Nakî Efendi Merhumun Tarih-i Hayatı (Trabzon: *İstiklal Gazetesi*, 951-954, 27 Haziran- 1 Temmuz 1923) başlıklı yazıdan naklen Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 345-347.

27 Ali Rıza Efendi'nin, *Netâic*'in metnini tekrar gözden geçirip ve elde bulunan diğer nüshalarla karşılaştırarak, daha önceki haşiyelerden farklı bir yöntemle Adalı Cedid ismi altında yazmış olduğu eser o dönemde yapılmış değerli bir çalışmadır. Gökhan Sebati Işkın, "Kuşadalı Mustafa b. Hamza (Adalı), *Netâicu'l-Efkâr* adlı Eseri ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2007): 163.

28 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması: İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, 1996), 1: 369-370; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 107.

29 Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 2: 442.

1.17. Ali Rıza Paşa (ö. 1261/1845)

Ali Rıza Paşa Trabzonlu'dur. Halep, Bağdat ve Şam valiliği görevlerinde bulundu. 1261/1845 yılında Şam'da vefat etti ve Bilal Habeşî kabristanlığına defnedildi. Kaynaklarda çeşitli şiirlerine rastlanmaktadır.³⁰

1.18. Ali Vehbi et-Trabzonî (ö. 1303/1886)

Hakkında bilgi bulunamamıştır. Yukarıda bahsi geçen Ali b. Mustafa et-Trabzonî ile aynı kişi olma ihtimali vardı. Müellifin *Risâle fî ismi't-taf-dîl* adında, Arapça gramerle ilgili bir eseri vardır. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, nr. 492.7'de 6 sahifelik matbu bir nüshası mevcuttur. Basım yeri ve tarihi belli değildir. Ancak hatimede eserin 1277'de yazıldığı ifade edilmektedir. Müellif mukaddimede künyesini Ali Vehbi et-Trabzonî şeklinde verir. Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi nr. 6008'de 12 sahifelik matbu bir nüshası olduğu kayıtlıdır. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 2730'da, 1297/1878 yılında istinsah edilen 4 varaklık yazma bir nüshası ile Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 1641/3'de başka bir yazma nüshası daha vardır. Müellifin, Astronomi ile alakalı *Hedyyetü'l-ihvân* adlı Arapça bir eseri daha vardır. Konya İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 150/4, vr. 28b-33b) Mustafa b. Harputi Ömer Efendi tarafından istinsah edilen bir nüshası ile Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu (nr. 1309/15) ve Konya Karatay Yusufaga Kütüphanesi'nde (nr. 9828/2, vr. 4b-11b) birer nüshası mevcuttur. Bu son nüshanın mukaddimesinde müellif künyesini Ali Vehbi et-Trabzonî olarak vermiştir. Yine burada müellif eseri bizzat kendisi *Hedyyetü'l-ihvân* şeklinde isimlendirdiğinden bahsetmektedir. Ayrıca burada, daha önce *Risâletü'l-kifâye fi'r-rub'ül-müceyyeb* isimli bir eser telif ettiğinden söz etmekte ve bu çalışmayı onu şerh etmek için yaptığını zikretmektedir. Dolayısıyla bu eser önceki risâlesinin şerhidir.

1.19. Aġanođlu Mehmed İzzet Efendi (ö. 1926)

Müderriş ve Akçaabat ilçesinin ilk müftüsü olan Mehmed İzzet Efendi, 1288/1872 yılında Akçaabat Dürbinar'da doğdu. Tahsil hayatına memleketinde başladıktan sonra İstanbul Fatih Medresesi'nden icazet aldı. Meşrutiyetin ilanı (1908) ile birlikte Akçaabat'ta "Pulathane" isimli bir gazete çıkardı. 1926 yılında vefat etti. *Mirât-ı Meşrutiyet* ve *Mürşid Ya-*

30 Mıhrıcan Odabaşı, *Tuħfe-i Nâilî Metin ve Muħteva 1. Cilt s. 234-467* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009), 236; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 89-91.

hud Bilinmesi Vacib Olan Hakikatler isimli yayımlanmış iki eseri vardır.³¹

1.21. Âşık Mehmed b. Hafız Ömer b. Bayezid (ö. 1022/1613)

Müellif 963-964 yıllarında Trabzon'da doğdu. Annesi Trabzon Ortahisar'da Kule Hamamı Mahallesi'nden, babası Ömer b. Bayezid ise Trabzon'da sur dışında batı yönünde yer alan Tekfur Sarayı Mahallesi'ndendir. Yine bu mahalledeki Hatuniye Camii Külliyesi'nde 980-1005/1572-1598 yılları arasında Kur'ân muallimliği yapmıştır. Vefat tarihi 1022/1613'tür.³²

Eserleri: *Menâzirü'l-avâlim*:³³ Önemli bir eser olup yazarın yaklaşık 25 yıllık seyahatlerinin ve okuduklarının muhassılasını ve diğer birçok konu yanında özellikle tarihi coğrafya alanında kıymetli malzemeyi ihtiva etmektedir.³⁴ Asrımızın büyük ilim adamlarından S. Hüseyin Nasr *İslam ve Bilim* kitabının "Kozmoloji, Kozmografya ve Coğrafya" bölümünde "Dönemin en orijinal coğrafi eserleri Osmanlı yazarlarına aittir." der ve Âşık Mehmed'in "Anadolu ve Balkanlar hakkında daha önceki Müslüman kaynaklarda bulunmayan yeni malzemeyi ilave ettiği"ni kaydeder.³⁵ *Menâzirü'l-avâlim*, Kâtib Çelebi'nin de başlıca kaynaklarından. Hatta Fr. Taeschner'e göre Kâtib Çelebi'yi Cihannümâ'yı yazmaya sevkeden etkenlerden biri *Menâzirü'l-avâlim'dir*. Müellifin bu eseri, yine XVII. yüzyıl coğrafyacılarından Ebû Bekir b. Behrâm tarafından da kaynak olarak kullanılmıştır. Ortaçağ coğrafyacılığının son, Yeniçağ coğrafyacılığının ise ilk örneklerinden kabul edilmektedir.³⁶ Âşık Mehmed'in bu eseri Mahmut Ak tarafından yayına hazırlanmış ve 2007 yılında 3 cilt olarak Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.

31 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 348-49; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 66.

32 Mahmut Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Aşık Mehmed B. Ömer)", *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri* 1 (1995): 9-10.

33 Yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4180, vr. 252, istinsah tarihi 1035; Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3466, vr. 512; Ayasofya Kütüphanesi, nr.4319, vr. 495. İstinsah tarihi 1102; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2421, vr. 3+573, istinsah tarihi 1173/1760; Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, nr. 616. İstinsah tarihi 1006.

34 Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi", 14.

35 Yahya Düzenli, erişim: 23 Nisan 2018, http://yahyaduzenli.blogspot.com.tr/2009/07/trabzonun-menazirul-avaliminden-haberi_14.html.

36 İsmet Miroğlu, "Âşık Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3:553.

Âşık Mehmed b. Ömer adıyla aynı yıllarda yaşamış ve eserler vermiş iki ayrı müellif bulunmaktadır. Bunlardan biri Trabzon diğeri Medine doğumlu olup aslen Amasyalıdır. Mahmut Ak, Bursalı³⁷ gibi bazı müelliflerin bunların hayatlarını ve eserlerini zaman zaman karıştırdığını ifade etmekte ve *Hulâsatü'l-ahbar*, *Ahbâr-ı Mekkiyye*, *İhtisârü'l-hulâsa*, adlı eserlerin Medine doğumlu olana ait olduğunu bildirmektedir.³⁸ Fakat, kütüphane katalog kayıtlarında bu eserlerin künyesi Trabzonî diye verilmektedir.³⁹

Yine yaptığımız araştırmada katalog kayıtlarında Âşık Muhammed b. Hafız Ömer b. Bayezid et-Trabzonî'ye nisbet edilen bazı eserlere rastlanmıştır. Sözkonusu eserlerin ona ait olup olmadığı ayrı bir araştırmayı gerektirmektedir. Bu eserler şunlardır: *Huliyü'l-eyyâm fi hulefâi'l-İslam*. Süleymaniye Bağdatlı Vehbi, nr. 1255, Mısır: [y.y.], 1327, 991 sahife. *Gazeliyyât*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 5426, vr. 213-216. *Tasavvufi Bir Risâle*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi nr. 1496, vr. 14. *Terceme-i Kenzi'l-Hakâik ve Keşfi'd-Dakâik*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3142, vr. 93, istinsah tarihi 1245. *Hicaz Seyahatnamesi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2828, vr. 16-29. *Atıyyetü'l-Vehhâb el-Fâsile Beyne'l-Hatâi ve's-Savâb*. Osmanlıca matbu bir risâledir. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke, nr. 59, [y.y. : y.y.], 1317. 2-185 sahifelik bir nüshası vardır.

1.22. Âşık Tâhir Karârî (ö. 1331/1915)

1241/1825 yılında Erzurum'un günümüzde Nenehatun olarak bilinen kasabasında doğdu. Küçük yaşta ailesi ile birlikte geldiği Akçaabat'a yerleşti. Vefat ettiği 1331/1915 yılına kadar burada kaldı. Âşık Karârî bir halk şairi olarak destanlar, türkü ve koşmalar söylemiş ve şairlerle atışmaları olmuştur. Bazı destanları günümüze ulaşmıştır.⁴⁰

37 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 21.

38 Ak, "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi", 9-10.

39 Bk. *Hulâsatü'l-ahbâr*, Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3289; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2378; *Ahbâr-ı Mekkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, nr. 249; Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, nr. 591; *İhtisârü'l-hulâsa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, nr. 591.

40 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 301-304.

1.23. Bakkalzâde İsmail Hakkı Efendi (ö. 1339/1921)

1245/1830 yılında Trabzon Çaykara'da doğdu. Başta babası Mehmed Efendi olmak üzere yörenin önde gelen hocalarından ilim tahsil etti. Hayatı boyunca tedris faaliyetleriyle uğraştı. On yedi dönem icâzet vererek 2000'e yakın öğrenci yetiştirdi. Tedris faaliyeti yanında eser telif etmekle de meşgul oldu. Tasavvuf, belâgat ve mev'izaya dair bazı eserler yazmış, ayrıca mantık ve kelâmıla ilgili bir iki eser tercüme etmişse de özel kütüphanesinde bulunan kitaplarının neredeyse tamamı bir yangında yok olmuştur.⁴¹

Eserlerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir: *Mühimmatü'd-din, Şerh-i Remziye, Burhânü'l-Hakâyık, Şerh-i Kaside, İstiskal Risâlesi, Şerh-i Urûzi Kâfi, Lâyihâ-i Âdâb, Şerh-i Lâyihâ, Tercüme Minel Mantık, Mecmu'a-i Kava'id, Kurban Risâlesi, Şerh-i Dibâce, Ravileriyle Kırk Hadis, Manzum Of Kasidesi, Mecâlis-i Cihâdiyye, Fâtiha Mev'izası, Mecâlis-i Nefise, Eczaü'l-Mecâlis, Tercüme Mebhes-i Hûdus-ı Âlem.*⁴²

1.24. Bilal Efendi (ö. 1204/1790?)

Bilâl Efendi Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Paçan (Maraşlı) Köyü'ndendir. Oflu Bilal Efendi diye meşhurdur. İslami ilimlere olan vukufiyetinin yanı sıra yörenin önemli şairleri arasında da gösterilmektedir. Bilâl Efendi 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşının Kafkasya cephesine Of'tan topladığı 80 civarında askerle katılmış, burada kahramanca savaşmış, Kuban nehrini geçmek isterken de boğularak 1790 yılında şehit olmuştur.⁴³

Bazı kaynaklarda, Bilâl Efendi'nin basılmış bir *Divan'ı* ve *Müslim-*

41 Yusuf Şevki Yavuz, "Bakkalzâde İsmâil Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 545; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Of'lu Hoca Efendi İsmi Markalaştıran Alimler", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 27-58; Süleyman Gür, "Eski Of Bölgesi Müderrislerinin Şahsi Kütüphaneleri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 629-640.

42 İsmail Hakkı Bakkaloğlu, "Çaykara Medreseleri, Müderrisler ve İcazetnameler", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-1 (16-19 Temmuz 2002)* (Trabzon: Eser Ofset, 2002): 349-350.

43 Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, haz. Adnan Baycar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 175-178; Albayrak, *Oflu Hoca*, 123-124.

nâme isimli eserinin olduğu söylenmektedir.⁴⁴ Ancak bu iki esere ulaşılamamıştır. Tespit edilebilen üç eseri şunlardır: *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ*. Bilâl Efendi'nin eldeki eserlerinden en önemlisi, Hz. Yûsuf'un yaşamını anlatan *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ*'dır. 1636 beyitten müteşekkil bu eserin telif tarihi 1167/1753 olarak ifade edilmektedir.⁴⁵ Bilâl veya Bilâl Efendi adına kayıtlı üç tanesi yazma,⁴⁶ bir tanesi matbu olmak üzere dört nüsha tespit edilmiştir. Bu nüshalardan üç tanesi, Türkiye'deki kütüphanelerde, bir tanesi ise, Tunus Millî Kütüphanesi'nde yer almaktadır.⁴⁷ *Kıssa-i Erve*. Benî İsrail zamanında vuku bulan bir olayı anlatan manzum bir eserdir. Eserin tespit edilebilen tek nüshası, Litografya destgâhında tab edilen matbu bir nüshadır. *Kıssa-i Erve*'de; hayatta her türlü sıkıntıyla karşılaşması muhtemel olan kadınlara örnek olarak sunulan ve yaşadıklarından ibret alınması istenen bir kadının, Erve'nin hayat hikâyesi gözler önüne serilmiştir.⁴⁸ *Nasihatnâme*. 83 beyitten müteşekkil bir kasidedir. Nasihatnâme türüne örnek sayılabilecek olan bu kaside "pek sakın" redifiyle yazılmıştır.⁴⁹

1.25. Bilal Oflu (XIX. Yüzyıl)

Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi nr. 221/2 vr. 26b-32a'da, *Hazret-i İbrahim'in Oğlunu Kurban Etmek İstemesi* adlı bir risâle Bilal Oflu'ya nisbet edilmektedir. Müellif hattı olduğu kaydedilen risâlenin 1254/1837 yılında telif edildiği belirtilmektedir. Bu durumda yazarın bu yıllarda yaşadığı anlaşılmaktadır. Daha önce Bilal Efendi diye kendisinden bahsedilen zat olma ihtimali de vardır. Ancak mevcut bilgilerden hareketle tespit edilen tarihler şimdilik bunu doğrulamamaktadır.

44 Albayrak, *Oflu Hoca*, 123; Muhammet Kuzubaş, *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ, Bilâl Efendi* (İstanbul: Karadeniz Dergisi Yayınları, 2010), 32.

45 Kuzubaş, *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ*, 240.

46 Bu yazmalardan biri, *Kıssa-i Yûsuf 'Aleyhüs-Selâm* ismiyle Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 8421'de yer almaktadır. Kütüphane tespit fişinde yer alan bir nota göre, yazarın adı 42b'de 3. beytin başında olup Trabzon'un Of ilçesinin Bâcân Köyünden olduğu aynı sayfanın son iki beytinde belirtilmiştir.

47 Selami Turan-Kamile Çetin, "Bilâl Efendi'nin *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ*'sının Tunus Nüshası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2010): 201.

48 Muhammet Kuzubaş, "Klâsik Edebiyatımızda Kadına Bakışın Farklı Bir Örneği: *Kıssa-i Erve*", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/13 (Kadın Araştırmaları Özel Sayısı 2010): 167-187.

49 Muhammet Kuzubaş, "Oflu Bilâl Efendi'nin 'Pek Sakın' Redifli Kasidesi", *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2013): 128-141.

1.26. Cevdet Sunay (ö. 1982)

Çaykara Ataköy'den Alay Müftüsü İslam Sabri Bey'in oğludur. 1899 yılında doğdu. Genelkurmay başkanlığından sonra 1966'da Türkiye Cumhuriyeti beşinci Cumhurbaşkanı olarak görev yaptı. 1982'de İstanbul'da vefat etti. *Geri Hizmet Harp Oyunu, Stratejik Harp Oyunu, Tabiye Dersleri* adlı eserleri vardır.⁵⁰

1.27. Çalekli Dursun Efendi (ö. 1977)

Asıl adı Dursun Nuri Feyzi Güven'dir. 1299/1881'de Of'un Çalek köyünde doğdu. Tayyip Zühdü Efendi'den icazet aldıktan sonra Dar'ül- Hila-feti'l-Aliyye Medresesi'ne girerek Medrese-i Sahn'ı bitirdi. 1922'de Süleymaniye Medresesi Kalam ve Hikmet Şubesi'nden mezun oldu ve dersiam unvanını aldı. Kırk yıl boyunca tedris ve irşad faaliyetlerinde bulundu. 22 Şubat 1977'de köyünde vefat etti. Dursun Feyzi Efendi'nin yazdığı risâlelerin bir kısmı çıkan bir ev yangınında kütüphanesiyle birlikte yanmıştır.

Eserleri: *Muhtârü'l-Ehâdîs Tercümesi* (İstanbul 1964), *Münkizü'l-felâsife ve muzhirü'l-hakika* (Mekke 1949), *Tevhid ve İsrâk* (İstanbul 1920),⁵¹ *Ahlak ve İnanç Öğütleri* (Giresun 1956), *Ahiret Hakikatleri ve Dirilmek Hikmetleri* (Trabzon 1970) adlı eserleri matbudur.⁵²

1.28. Çizmecizâde Hoca Hüseyin Hüsnî Efendi (ö. 1326/1909)

1256/1840 yılında Trabzon'un Debbâğhâne Mahallesi'nde doğdu. Asıl adı Hüseyin Hüsnî'dir. Babası Trabzon tüccarından Çizmecizâde İsmâil Efendi'dir. Küçük yaşta İstanbul'a gitti. Devrin önemli alimlerinden ilim tahsil etti. Çok sayıda talebeye de icazet verdi. Arap ve Fars edebiyatının inceliklerine vakıftı. 1327/1909'da vefat etti. Kabri Eyüp'tedir.⁵³

50 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 673-74;

51 Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Fatih Topaloğlu, "Dursun Feyzi Güven'in (Çalekli Hacı Dursun Efendi) Tevhid ve İsrâk Adlı Eseri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 487-491.

52 Yusuf Şevki Yavuz, "Güven, Dursun Nuri Feyzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 328-329; Rızvan Güven, "Çalekli Hacı Dursun Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 175-181.

53 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 162-163; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 2: 670-680; Yük-

Eserleri şunlardır: *Hüsn-i Eser*: Güzel ahlak ve günahlardan bahseden 205 beyitlik bir mesnevî olup matbudur. *Kasîde-i Tevhîd Şerhi*: Feyzî-i Hindî'nin *Mülemmâ* kasidesinin Türkçe şerhidir. *Bâğbân*: Şeyh Sadî'nin *Gülistân*'ına yazılan Türkçe şerhin mukaddimesidir. *Galatât*: Türkçe-de kullanılan yanlış kelimelere ele alan alfabetik bir eserdir. *Manzume*: Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri Hakkındadır. Bir de *Divançe*'si vardır.⁵⁴ Ayrıca Trabzon'daki bazı mezar kitabelerinde de ölüm manzumelerine rastlanmaktadır.⁵⁵

1.29. Emin Hilmi Efendi (ö. 1302/1884)

Trabzonlu Hüseyin Alemdarzâde Hacı Ârif Ağa'nın oğlu olan Emîn Hilmî, 1246/1831 yılında Trabzon'da doğdu. Asıl adı Mehmed Emîn'dir. Şiirlerinde "Hilmî" mahlasını kullandı. Devletin değişik kademelerinde görev yaptıktan sonra 1877'de açılan ilk Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'na Trabzon mebusu olarak girdi. 1302/1884'te İstanbul'da vefat etti.⁵⁶ Önemli bir şair, yazar ve devlet adamıdır. Tanınmış edebiyat tarihçisi Nihad Sami Banarlı'nın dedesidir.⁵⁷

Eserleri:⁵⁸ *Divan. Münşeât*'ı ile bir arada 1293'te Trabzon'da basılmıştır.⁵⁹ *Münşeât*: Emîn Hilmî Efendi'nin özel mektup ve resmi yazılarının

sel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 263-264.

54 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 2: 670-680; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 259.

55 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 263-272.

56 Mehmed Süreyya, vefat tarihini 1300, Bursalı ise 1301 olarak verir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayan, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2: 452; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 157.

57 Mustafa Uzun, "Emin Hilmi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 115-116.

58 Hakkındaki bazı çalışmalar için bk. A. Hilmi İmamoğlu, "Trabzon'lu Şair Emin Hilmi Efendi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, haz. Mithat Kerim Arslan v.dğr. (Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002), 2: 281-290; İ. Hakkı Aksoyak, "Trabzonlu Emin Hilmi'nin Müşterek Şiirleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 14 (2003): 43-64; Abdülmecit İslamoğlu, "Trabzonlu Emin Hilmi Efendi'nin Münşeât'ından Trabzon-Samsun Halkının Hz. Peygamber Sevgisine Dair Bir Kesit", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 2: 833-839.

59 Emîn Hilmî Divan'ındaki müşterek şiirler oldukça değerlidir. Divan'da Hilmî'nin 10 şiirle birlikte oluşturduğu 21 müşterek şiir bulunmaktadır. Bunlar Süleymân Tâlib (1), Mehmed Behcet (4), Alaybeyizâde Mehmed Hulûsî (2), Osmân Âgâh Paşa (1),

yer aldığı eseridir. *Muhâkeme-i Ye's ü Emel*: Münazara tarzında kaleme alınan ve nasihat özelliği taşıyan küçük hacimli mensur bir eserdir. 1284'te İstanbul'da 1285'te Rusçuk'ta basılmıştır. *Pâresiz Kasidesi Şerhi*: Trabzonlu Şair Âgâh Osmân Paşa'nın "pâresiz" redifli kasidesinin Ziyâ Paşa'nın ünlü Zafernâme'si tarzında yapılmış şerhidir. 1325'te İstanbul'da basılmıştır. *İstiğfarnâme-i Hilmî, Muhâkeme-i İdbâr ve İkbâl, Mevzûn Durûb-ı Emsâl, Kaside-i Kur'âniye* adlı eserleri basılmamıştır.⁶⁰

1.30. Esat Ömer Eyyûbî (d. 1893-ö. ?)

Eyyûbzâde Ömer Efendi'nin oğlu olup 1311/1893 yılında Maçka'da doğdu. Tahsilini Trabzon'da tamamladıktan sonra memuriyete başladı. Memleketinde değişik görevler yaptı. 1917'den sonra Bakü'ye giderek orada yazarlık ve öğretmenlik yaptı ve bir daha geri dönmedi. Trabzon'un çeşitli gazetelerinde yazılar yazdı. *Muhâceret Türküleri, Sefil* adlı hikayeleri, *Dönüş* adlı seyahatnamesi, Trabzon'un fethine dair bir piyesi var idiye de bunların kimini yırtmış, kimini kaybetmiştir. Ancak şiirlerini bir mecuada toplamıştır. Ayrıca *Kahkaha* adlı bir mizah gazetesi çıkarmıştır.⁶¹

1.31. Ertuğrul Kemal Eyüboğlu (ö. 1975)

1316/1899 yılında Maçka'da doğdu. Trabzon Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nden (İTÜ) mezun oldu. Bir süre mühendislik yaptıktan sonra serbest çalışmaya başladı. *Soğukta Beton İnşaat, Ksilolit, Şirde ve Halk Dilinde, Atasözleri ve Deyimler* adlı dört eseri bulunmaktadır.⁶²

1.32. Eyüp Sabri Lermioğlu (ö. 1957)

1886'da Akçaabat'ta doğdu. Memleketinde tahsilini tamamladı.

Tayyibzâde Mehmed Zühdi (1), Mehmed Fevzi (2), Şâkir Şevket (5), Tıflî (2), Hacı Fehmî (1), Bayburtlu Zihni (2) ile yazılmış müşterek gazellerdir. Hilmî ile müşterek şiir yazan şairler ya Trabzonlu ya da o çevrede yetişen şairlerdir. Hilmî'nin bu şairlerle müşterek şiirler kaleme almış olması bu şairleri adeta edebiyat tarihi için tescil etmektedir. Böylece 19. yüzyılda Trabzon ve çevresinde yaşayan ancak zamanla unutilan şairlerin şiirlerinden örnekleri de görme imkânımız olmaktadır. İsmail Hakkı Aksoyak, "Hilmî, Mehmed Emîn", erişim: 15 Kasım 2017, <http://www.turkedebiyati-isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=913>.

60 Uzun, "Emin Hilmi Efendi", 11: 115-116.

61 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 433-437.

62 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 317.

Akçaabat ve Trabzon'da öğretmenlik yaptı. 1957'de vefat etti. Lermioğlu şiir ve edebiyata meraklı idi. Vefatından sonra şiirleri Muhlis Kazancıoğlu tarafından *Öğretmen Eyüp Sabri Lermioğlu Hayat ve Şiirleri* adlı kitapta toplandı.⁶³

1.33. Fahri (Fahredden Mehmed Efendi) (ö. 946/1540)

Adı Fahreddin Mehmed'dir. Trabzon'da doğdu. Aslen İznikli olan Ecezâdelerdendir. Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte büyüdü.⁶⁴ Efdalzâde, Davud Paşa, Edirne'de Çelebi Medresesi, Üç Şerefeli Medrese ve son olarak Sahn-ı Semân Medreselerinden birinde görev yaptı. Farklı kayıtlar olmakla birlikte 946/1540'da vefat ettiği kabul edilir.⁶⁵ Divan şairi olarak tanınmıştır. Çok sayıda şiiri ve ilâhileri olduğu söylenir. *Mecma'un'n-Nezâ'ir*'de üç, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda iki gazeli bulunmaktadır.⁶⁶ Hayatına dair tafsilatlı bilgi veren Kınalızâde, bir şiirine de yer vermiştir.⁶⁷ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 4453/1'de yer alan *Mecmû'a-i Eş'âr'ın* vr. 73b'de şiirleri tespit edilmiştir. Yine Milli Kütüphane nr. 4453/2'de yer alan *Mecmu'a'nın* 70a-79b varakları arasında Fahri'nin şiirlerine rastlanmaktadır.

1.34. Fâiz et-Trabzonî (ö. 1208/1793)

Adı Seyyid Muhammed b. Seyyid Ahmed et-Trabzonî'dir. Kısaca Faiz Efendi olarak tanındı. 1126/1714 yılında doğdu. Aslen Trabzonlu olmakla birlikte ikamet yeri İstanbul'dur. Nakibü'l-Eşrâf'lık yaptı. 1208/1793'te vefat etti. Eserleri: *ed-Dürrü'l-munazzam fi'l-mebâhisi's-selaseti'l-i'tikâdiyye*, *Risâle fi'l-ulûm*, *Şerhu Kaside-i Bânet Suad (Kaside-i Bürde)*, *Divan*. Son iki eseri Türkçe'dir.⁶⁸

63 Muhlis Kazancıoğlu, *Öğretmen Eyüp Sabri Lermioğlu Hayat ve Şiirleri* (Trabzon: İstikbal Matbaası, 1961); Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 449-450.

64 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 121.

65 Vefatıyla ilgili 940, 945, 946, 962 tarihleri zikredilir. Bünyamin Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî: Metin ve Muhtevâ II. Cilt s. 735-999*, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 2014), 67.

66 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, 505; Mehmet Fatih Köksal, "Fahrî", erişim: 16 Haziran 2017, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=357>.

67 Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981), 2: 742.

68 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin: esmâ'ül-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 2: 350.

1.35. Faruk Nafiz Çamlıbel (ö. 1973)

Trabzonlu bir aileye mensup olan şair ve yazar Faruk Nafiz, 1315/1898'de İstanbul'da doğdu. Erken yaşta gazeteciliğe başladı. Çeşitli liselerde öğretmenlik yaptıktan sonra 1946 yılında politikaya atılarak Demokrat Parti'den İstanbul milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960 ihtilâline kadar milletvekilliği yaptı. 1973 yılında vefat etti.

Eserleri: Şiirler. *Şarkın Sultanları* (İstanbul 1918), *Dinle Neyden* (İstanbul 1335), *Gönülden Gönüle* (İstanbul 1919), *Çoban Çeşmesi* (İstanbul 1926), *Suda Halkalar* (İstanbul 1928), *Bir Ömür Böyle Geçti* (İstanbul 1932), *Elimle Seçtiklerim* (İstanbul 1934), *Boğaziçi Şarkısı* (Sadettin Kaynak ile birlikte, İstanbul 1936), *Tatlı Sert* (mizahî şiirler, İstanbul 1938), *Akıncı Türküleri* (İstanbul 1938), *Akarsu* (İstanbul 1940), *Heyecan ve Sükûn* (İstanbul 1959), *Zindan Duvarları* (1960'lardan sonra yazmaya başladığı kıta tarzında şiirleri, İstanbul 1967), *Han Duvarları* (İstanbul 1969).

Tiyatrolar. *İlk Göz Ağrısı* (Paul Hervieu'den adapte, İstanbul 1922), *Sevk-i Tabîî* (H. Kistemaekers'den adapte, Sermet Muhtar Alus'la birlikte, 1925'te sahnelenen bu çalışması basılmamıştır), *Canavar* (İstanbul 1926), *Akın* (İstanbul 1932), *Özyurt* (İstanbul 1932), *Kahraman* (İstanbul 1933), *Ateş* (İstanbul 1939), *Dev Aynası* (adapte, 1945'te oynanmış fakat basılmamıştır), *Yayla Kartalı* (İstanbul 1945), *Mektep Temsilleri, Numaralar* (İstanbul 1928), *Bir Demette Beş Çiçek* (İstanbul 1933), *Yangın* (İstanbul 1931; Hanım Şiir Yazacak, Yeni Usûl, Mektublar ile birlikte, İstanbul 1933), *Kanbur* (*Yarın* mecmuasında yayımlanıp yarım kalmış, 1922). Faruk Nafiz'in bunlardan başka *Yıldız Yağmuru* (İstanbul 1936) adlı bir roman denemesiyle *Tevfik Fikret, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1937) adlı biyografi çalışması vardır. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde hâtıra, sohbet, makale ve denemeleri yayımlanmıştır.⁶⁹

1.36. Fatma Sâniye Hanım (ö. 1322/1905)

Trabzonlu Kâtipzâde Emîn Efendi'nin kızı olan Fatma Sâniye, 1251/1836 yılında Trabzon'da doğdu, 24 yaşında Tuzcuzâde Sırrı Efendi ile evlendi. Rize'ye gitti. Divan şiirine yoğun ilgi duyması nedeniyle pek çok divan şairinin divanlarını okudu, bazılarını da ezberledi. Mahir bir

69 Halil Hadi Bulut, "Çamlıbel, Faruk Nafiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 195-196.

şair olarak tanındı. 1322/1905 senesinde Trabzon'da vefat etti. Halk şiiri tarzında şiirlerinden divan ve semai tarzında ve elli kadar hece vezni ile manzumeden oluşan *Defter'i*, Sürmene'de Rüsûmat memuru olarak bulunan oğlunun evinde çıkan bir yangında yanmıştır. Kaynaklarda şiirlerinden bazı örnekler bulunmaktadır.⁷⁰

1.37. Fevzi Ahmed Efendi (ö. 1158 /1745)

Trabzon'un Of ilçesinde doğdu. Kırımî Mehmed Efendi'nin kızı ile evli olduğundan Kırımî Damadı olarak tanındı.⁷¹ Müderrislik yapmıştır. 1158/1745 yılında İstanbul'da vefat etti. Kayınpederinin kabri yakınına defnedildi. Şükrullah Efendi adında bir oğlu olduğu bilinmektedir. Eserlerine dair bir bilgi yoktur. Ancak kaynaklarda Arapça şiirleri ve bazı Türkçe beyitleri olduğu zikredilir.⁷²

1.38. Fitnat Hanım (ö. 1327/1909)

Fitnat Hanım,⁷³ 258/1842 senesinde Trabzon'da doğdu. Ordu kazasının Aybastı nahiyesinden olan Canikli Hazînedârzâde Süleymân Paşa sülalesindedir. Trabzon valisi Hazînedârzâde Osman Paşa kethüdası Ahmed Paşa'nın kızıdır.⁷⁴ İyi bir eğitim almıştır. İslami ilimlerin yanı sıra şiir ve inşâ dersleri de aldı. Hatt-ı sülüs ve hatt-ı rik'a meşketi. Fitnat Hanım'ın henüz on sekiz yaşında iken yazdığı gazeller edebiyat çevrelerinde beğenildi. Divan edebiyatı tarzında şiir yazan kadın şairlerin önde gelenlerinden kabul edilir. Gazel, tahmis, tesdis, na't ve mersiye türlerine

70 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 247-248; Serhan Alkan İspirli, "Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz: Fitnat, Sanıye ve Maşah Hanım", *Karadeniz Araştırmaları* 16 (2008): 115-116; İsmail Hakkı Aksoyak, "Fatma Sâniye Hanım", erişim: 16 Temmuz 2017, <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6378>.

71 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 143; Bazı kaynakların onu Kırımî Mehmed Efendi'nin oğlu şeklinde tanıtmaları yanlıştır. Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, 109.

72 Beyhan Kesik, "Kırımî Damadı Ahmed Fevzî Efendi", erişim: 28 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2710>.

73 Divan Edebiyatı tarihinde bir Fitnat Hanım daha vardır. Hakkında pek çok rivayet bulunan bu Fitnat Hanım (ö. 1780?) İstanbullu Fitnat Zübeyde Hanım'dır. Zaman zaman kaderleri, üslupları birbirine benzeyen bu iki Fitnat Hanım birbiri ile karıştırılmaktadır. İspirli, "Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz", 113.

74 *Tuhfe-i Nâilî*'de, Hazînedârzâde Trabzon Vâlisi Abdullah Paşa'nın kızı olduğu ifade edilmektedir. Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, 94.

önem verdiği, nesirde de iyi olduğu söylenir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, Bursalı ve Murat Yüksel şiirlerinden bazılarına yer vermişlerdir. Müretteb bir *Divan'ı* vardır ancak basılmamıştır.⁷⁵ Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 26566, vr. 44) Fitnat Hanım Binti Ahmed Paşa Trabzonlu künyesi ile verilen *Divan-ı Fitnat* adlı eser ona ait olmalıdır. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 2741'de yer alan *Mecmû'a-i Eş'âr*'da Fitnat'ın şiirlerine de yer verilmiştir.⁷⁶

1.39. Figânî (ö. 938/1532)

Asıl adı Ramazan olan şair Trabzonludur. Babasının adı Abdullah'tır. Uzun sürmeyen bir medrese tahsili yaptığı, Tıp ilmine ilgi duyduğu, öğrenme ve ezberleme yeteneğinin üst düzey olduğu kaynaklarda ifade edilir. İstanbul'da ikamet eden Figânî'nin şiir yazmaya yönelik fitri bir kabiliyeti olduğu söylenir. 938 yılında henüz 30 yaşına ulaşmadan vefat ettiği halde şiirde şöhret yapması da bunu gösterir.⁷⁷ Kaynakların hepsi, yaşasaydı divan edebiyatının en büyük isimlerinden biri olacağı konusunda birleşir.⁷⁸ Figani'nin klasik şairlerimiz arasında atasözleri ve deyimleri en rahat, ustalık ve yerinde kullanabilen bir yazar olduğu da ifade edilmektedir.⁷⁹ Sekiz kaside, 107 gazel ve iki tahmisten oluşan küçük bir *Türkçe Divan'ı* olan Figânî'nin bu eserinin tenkitli neşri Abdülkadir Karahan tarafından yapılmıştır. Bağdatlı, divanına ilaveten *İskendername* ve *Heft Peyker fi'l-Mesneviyyat* adlı iki eserini daha zikreder.⁸⁰ *İskendername*'nin Süleymaniye Yazma Bağışlar, nr. 4201'de, Mustafa b. İbrahim tarafından 1056 yılında istinsah edilen 208 varaklık bir nüshası ile Manisa İl Halk

75 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 124; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 427-430; İspirli, "Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz", 113-114; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 273-278.

76 Bu bilgi ilgili katalog kaydındaki notlardan alınmıştır.

77 Kınalızâde, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 2: 763-769; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2: 536-537. Bağdatlı, *Hedyyetü'l-ârifin*, 1: 370; Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, 95; Abdülkadir Karahan, "Figânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 57-58.

78 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 149-150.

79 Abdülkadir Karahan, "Trabzonlu Figani'de Atasözleri ve Deyimler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 23 (1977/1979): 174; Hayatı ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 7-16.

80 Bağdatlı, *Hedyyetü'l-ârifin*, 1: 370.

Kütüphanesi, nr. 6465'te Süleyman b. Abdullah tarafından istinsah edilen 273 varaklık başka bir nüshası tespit edilmiştir. Ayrıca Süleymaniye Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu'nda (nr. 72/2, vr. 33b-34a) bulunan *Müntehabât-ı Kasâ'id* adlı küçük bir risâle de müellife nisbet edilmektedir. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 4453/1'de yer alan *Mecmû'a-i Eş'âr*'ın 114b varakında Figani'nin şiirleri bulunmaktadır. Yine Milli Kütüphane nr. 4453/2'de yer alan Mecmua'nın 70a-79b varakları arasında Figani'nin şiirlerine rastlanmaktadır. Ayrıca Hüseyin Albayrak, Hamâmîzâde İhsan'ın yayımlanmayan eserleri arasında "Şair Figânî, Hayatı ve Şiirleri" isimli bir çalışmasının olduğunu ifade eder.⁸¹

1.40. Gurbetî (XIX. Yüzyıl)

Asıl adı Mustafa olan Gurbetî Trabzon'da doğdu. Doğum tarihi belli değildir. Ancak Trabzonlu şairlerden Hafız Zühdi ve Malkoçzâde Hacı Fehmi ile atışmalarına bakılırsa XIX. asrın ikinci yarısında Trabzon'da yaşadığı anlaşılır. "Gurbetî" mahlasıyla şiirler söyleyen şair, yelkenli gemi kaptanı olarak çok gezdiği için bu mahlası almıştır.⁸²

1.41. Hacı Ali Hafızzade (M. Celaleddin) (XX. Yüzyıl)

Müellif, Trabzonlu meşhur Hafızzâde'lerdendir. TBMM'de yer alan bir kayda göre 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır. Bu isimler şunlardır: Nemlizade Sabri, Eyübzade İzzet, Murat Hanzade Ziya, Abanozzade Hüseyin, Eyübzade Ömer Fevzi, Hacı Ali Hafızzade, Mehmet Salih, Molla Bekirzade Mehmet Avni, Müftüzade Hacı Mehmet. 29 Eylül 1920'de Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Eski Trabzon milletvekili Hafız Mehmet Bey ile birlikte meclise girmek için aday gösterildi ve Trabzon'da yapılan seçimler sonucunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları olarak bu iki isim Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmaya hak kazandı.⁸³ Eugène Labiche'den *Müsaade Ediniz Madam* adlı edebi bir eseri çevirmiştir. 55 sahifelik bu eser Trabzon Vilayet Matbaası'nda 1897 ve 1899 yıllarında iki kez basıl-

81 Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri* (İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 36.

82 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 161-162.

83 Uğur Üçüncü, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk Şehit Milletvekilleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/12 (2010): 431-440.

mıştır.⁸⁴ Başka bir kaynakta ifade edildiğine göre müellifin Fransızca'dan *Müdahhak* adıyla Türkçe'ye çevirdiği bir eseri daha 1897'de basılmıştır.⁸⁵

1.42. Hacı Bilâlzâde Osman Nef'i (XIX. Yüzyıl)

Osman Nef'i, Trabzonlu Hacı Bilâl Efendi'nin oğludur. Hamâmîzâde İhsan, Zühdi gibi şairlerle arkadaşlıkları vardı. Birkaç yıl belediye azalığı yaptı. 1895'te seçimli mahkeme üyeliği görevinde bulundu. Muhacir olarak gittiği Sinop'ta vefat etti. Şiirlerinde "Nef'i" mahlasını kullandı. Kaynaklarda bir koşma bir gazel ile bir de tarih manzumesine rastlanmaktadır.⁸⁶

1.43. Hacı Yusuf Ziya (XVII. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Elazığ İl Halk Kütüphanesi nr. 978'de bulunan 1222/1807 tarihli *Tarikat-ı Muhammediye Ehâdîsü'l-Ahmediye* adlı bir eserin müellifi olarak Hacı Yusuf Ziya Elbani bi Erzurum ve Trabzon ismi verilmiştir.

1.44. Hafız Mehmed Tahsin b. Ahmed Şemseddin (XX. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bölümü, nr. 290'da bulunan *Yasin-i Şerif'in Havassı* adlı 7 varaklık bir risâle Hafız Mehmed Tahsin b. Ahmed Şemseddin et-Trabzonî'ye nisbet edilmiş ve risâlenin 1339/1920 yılında müellif tarafından yazıldığı kaydedilmiştir. Bu bilgi doğru ise müellif bu tarihlerde yaşamış olmalıdır.

1.45. Halil Nihad Boztepe (ö. 1949)

Son devir Türk edebiyatında daha çok mizah ve hicivleriyle tanınan Halil Nihad, 1297/1880 yılında Trabzon'da doğdu. Başta öğretmenlik olmak üzere çeşitli görevlerden sonra III. devre Gümüşhane mebusu seçilerek meclise girdi (1927). VII. dönem sonuna kadar Trabzon mebusu olarak milletvekilliği yaptı (1947). 1949'da Ankara'da vefat etti. Halil Nihad, bilhassa II. Meşrutiyet'ten sonra o dönemin Akşam, Alemdar, İstiklâl,

84 Abdurrahman Okuyan, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde (1875-1900) Trabzon* (Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2003), 123.

85 Blacksea, erişim: 07 Mayıs 2018, <https://cities.blacksea.gr/en/trabzon/3-1-2/>.

86 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 315-317.

Vakit ve Tanin gibi tanınmış gazete ve dergilerinde önce tercümeleriyle, daha sonra şiirleri ve edebî yazılarıyla adını duyurdu.

Eserleri: *Sihâm-ı İlhâm* (İstanbul 1921), *Âyîne-i Devrân* (İstanbul 1342/1924), *Mâhitâb* (İstanbul 1341), *Ağaç Kasidesi* (İstanbul 1931), Alphonse Daudet'in *Tartarin de Tarescon* adlı romanını *Taraskonlu Tartaren* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1336, 1938). Ayrıca *Nedim Divanı*'nı yirmi yedi yazma nüshayı karşılaştırarak baskıya hazırlayan Halil Nihat, sonuna bir lugatçe ve *Nedîm-i Kadîm Divançesi*'ni de ekleyerek yayımlamıştır (İstanbul 1340). Baş tarafında da Ahmed Refik'in "Nedim'in Hayatı", Fuad Köprülü'nün "Nedim'in Şiirleri" adlı incelemeleri yer almaktadır.⁸⁷

1.46. Hamâmîzâde Mehmed İhsan (ö. 1948)

İhsan Bey, 1302/1885 yılında Trabzon'da doğdu. Çeşitli okullarda hocalık yaptı. Çok sayıda cemiyette faaliyetlerde bulundu. Erken yaşlarda yazmaya başladı. Şairliği yanında edebiyat, tarih, biyografi, bibliyografya ve folklor çalışmalarıyla haklı bir şöhrete kavuştu. 1948'de vefat etti. Yahya Kemal, M. Fuad Köprülü gibi edebiyatçılar kendisinden övgüyle bahsetmişlerdir.

Eserleri: *Yolculukta* (Trabzon 1331), *Hamsinâme* (İstanbul 1928), *Divan-ı İhsân* (İstanbul 1347/1928), *Bilmeceler* (İstanbul 1930), *Baba Sâlim* (İstanbul 1930), *Trabzon'da İlk Kitapçı Kitâbî Hamdi Efendi ve Yayınları* (İstanbul 1947), *Lâf Olsun Diye* (İstanbul 1949), *Ömer Hayyâm Rubâîleri* (İstanbul 1966). Hamâmîzâde bunlardan başka liselerin ikinci sınıfları için *Türk Edebiyatı Numuneleri* (İstanbul 1926, Hıfzı Tefvik [Gönensay] ve Hasan Âli [Yücel] ile birlikte), rüşdiyeler için yazı örnekleri ihtiva eden *Kâtip* (İstanbul 1927) ve ticaret mektepleri için *Tüccar Kâtibi* (İstanbul 1339), *Ticarî Muhaberat* (I-II, İstanbul 1942, Ahmet Hamdi Varal ile birlikte), *Ticarî Neşriyat* (İstanbul 1950, Ahmet Hamdi Varal ile birlikte) gibi ders kitapları yazmıştır. Ayrıca tamamlanmış otuzun üzerinde eseri bulunan Hamâmîzâde'nin on dört kadar eseri de yarım kalmıştır.⁸⁸

87 Mustafa Uzun, "Boztepe, Halil Nihat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 322-323.

88 Mustafa Uzun, "Hamâmîzâde Mehmed İhsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 435-436; Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 393-416; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 222-242.

1.47. Hamâmîzâde Mehmed Fevzi (d. 1244/1828- ö. ?)

Mehmed Fevzî, 1244/1828 yılında Trabzon'da doğdu. Memleketindeki alimlerden ders aldıktan sonra 1850-51'de Fatih Medresesi'ne devam etti. Bir süre vaizlik yaptıktan sonra Trabzon Valisi Esad Muhlis Paşa tarafından ilk Trabzon Salnâmesinin yazılmasına memur edildi. Daha sonra iki defa Trabzon istinaf Mahkemesi azalığında bulundu. 1880 yılında müftü seçildi. Ölüm tarihi tespit edilemedi. Murat Yüksel, Fevzî'nin tek başına yazdığı iki gazel ile Trabzonlu Hilmî ve Trabzonlu Mehmed Behcetle müşterek yazdığı birer gazele, ayrıca Medine'ye giderken söylediği bir manzume ile Trabzon'daki çeşitli mezarlıklarda bulunan ölüm tarih manzumelerine yer vermektedir.⁸⁹

1.48. Hanecizâde Ahmed Hamdi Efendi (ö. 1972)

Çaykara'nın Akdoğan köyünden Hanecizâde İbrahim Efendi'nin oğludur. 1286/1870 yılında dünyaya geldi. İstanbul Fatih Medresesi'ni bitirerek dersiam Mustafa Efendi'den icazet aldı. Ömrünü din hizmetleri ve tedris faaliyetleri ile geçirdi. 1972'de yüz yaşını aşkınken vefat etti. II. Abdülhamit'i yakından tanıdığı ve onunla ilgili çok sayıda belgeyi Necip Fazıl Kısakürek'e verdiği ifade edilmektedir. Dini, hikmetli sözlerle atasözlerini içeren manzum bir yazma eseri olduğu söylenmektedir.⁹⁰

1.49. Hanecizâde Hacı Salih Bilgin Efendi (ö. 1991)

1315/1898 yılında Çaykara'nın Akdoğan köyünde doğdu. 1915 yılına kadar Çaykara'da yörenin hocalarından ilim tahsil etti. 50 yıl boyunca Erzurum'un Çöğender köyünde ilim ve irşad hizmetlerinde bulundu. 3 Şubat 1991'de İstanbul'da vefat etti. Erzurum'da defnedildi. Eserleri: *Mefâtihu'l-gaybiyye*: Tasavvufla ilgili muhtelif bahisleri havidir. *Câmiu'l-ezhâr mine'lehâdisi'n-nebevî*: 98 babdan oluşan 852 sahifelik bir hadis kitabıdır. *Zübdetu'l-keâm fî mâ yehtâcu ileyhi'l-hâs ve'l-âm*: 584 sayfalık bu eser 10 bab, 73 fasıl ve hatimededen mevcuttur.⁹¹

89 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 319-323; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 105.

90 Albayrak, *Oflu Hoca*, 193.

91 Ahmet Yıldırım, "İlme ve İrfana Adanmış Bir Portre: Çaykaralı Hanecizâde Hacı Salih Bilgin", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 235-254.

1.50. Hasan Fehmî Bey (ö. 1334/1916)

Trabzon'un Of kazasından kereste ticareti yapan Zaîmzâde Mehmed Midhat Efendi'nin oğlu olan Hasan Fehmi, 1295/1878 yılında Varna'da doğdu. Tahsilinden sonra devletin çeşitli kademelerinde görev yaptı. Bir süre Trabzon Vilayeti Tercüman Muavinliği ve Vilayet Gazetesi muharrirliği görevini yürüttü. Viyanda'da hukuk ve iktisat eğitimi aldı. Mısır'da da çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. 1334/1916 tarihinde vefat etti. Mezarı Fâtih Türbesi haziresindedir. Hasan Fehmî Bey kendi hâl tercümesinde konuşma ve yazma seviyesinde iyi derecede Arapça, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca ve Rusça bildiğini belirtmektedir.⁹²

Eserleri: *Çar*: İngilizceden tercümedir. Kahire'de bastırmıştır. *Devlet-i Âliyye'nin Za'f ve Kuvveti*: Almancadan tercümedir. Kahire'de bastırmıştır. *Dehâ Nedir?*: İtalyancadan tercümedir. Kahire'de bastırmıştır. *Hacle-i Ebkâr*: Şiirlerinin toplandığı eserdir. 1331/1915-16'de İstanbul'da yayımlanmıştır. *Hacle-i Ebkâr*'ın kapağında *Elem ve Sitem* isimli şiir mecmuasıyla Alman şairi Goethe'nin *Egmont* adlı dramının tercümesinin yayımlanacağı bilgisi bulunmaktadır. Ancak kaynaklarda yayımlandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bunların dışında çeşitli dergilerde yayımlanmış şiir ve makaleleri de bulunmaktadır.⁹³

1.51. Hasan Hilmi Umur (ö. 1977)

1298/1880 yılında Of'ta doğdu. Yöredeki medreselerde tahsiline başladı. Velioğlu Tayyip Zühtü Efendi'den 26 yaşında iken icazet aldı. Ardından İstanbul'da tahsilini sürdürdü ve Beyazıt dersiamlarından Bergamalı Cevdet Efendi'den de icazet aldı. Trabzon ve Erzurum'da müderrislik yaptı. 1935 yılında Samsun belediye başkanı oldu. 1977 yılında vefat etti. Özellikle yöre tarihi açısından önemli olan matbu eserleri vardır. Eserleri: *Samsun'da Müdafaa-i Hukuk* (1944, İstanbul), *Samsun'da On Beş Sene* (1947, İstanbul), *Of ve Of Muharebeleri* (1949, İstanbul), *Of Tarihi (Vesikalar ve Fermanlar)* (1951, İstanbul), *Of Tarihine Ek* (1956, İstanbul), *Kuyucu Murat Paşa* (1973, İstanbul).⁹⁴

92 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 834-835; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 305-307.

93 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 834-835; İncinur Atik Gürbüz, "Zaîmzâde Hasan Fehmî Bey", erişim: 20 Ağustos 2017, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4521>.

94 Albayrak, *Oflu Hoca*, 204-205.

1.52. Hasan Hüsnü Saka (ö. 1960)

1302/1885 yılında Trabzon'da doğdu. Sakaoğulları ailesinden Hafız Yunus Efendi'nin oğludur. Meşhur siyasetçi ve devlet adamıdır. Devletin çok önemli kademelerinde uzun süre bulunmuştur. 1947-49 yılları arasında Başbakan olarak görev yapmıştır. *İlm-i İktisat, Dış Ticaret ve Gümrük Politikası* isimli iki eseri vardır.⁹⁵

1.53. Hasan Mutavvelî Efendi (ö. 1108/1697)

Trabzonludur. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra İzmir molası oldu. Zilhicce 1108'de (Haziran- Temmuz 1697) vefat etti. Edip olduğu ve ilm-i maâni ile uğraştığı bildirilmektedir.⁹⁶

1.54. Haydar Efendi (XVI. Yüzyıl)

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Trabzonlu olup kadı olarak görev yaptığı, aynı zamanda derviş tabiatlı ve şiirde yetenli olduğu bildirilmektedir.⁹⁷ *Tuhfe-i Nâilî*'de bir şiiri vardır.⁹⁸ XVI. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir.⁹⁹

1.55. Hıfızrahman Raşit Öymen (ö. 1979)

1316/1899 Trabzon doğumludur. Gençliğinde Almanya'ya pedagoji öğrenimi için gönderildi. Dönüşünde Trabzon, Kastamonu ve İstanbul Öğretmen Okullarında çalıştı. 1934'te Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsünde Pedagoji Bölümünde "Maarif Teşkilâtı" ve Resim İş Bölümünde "İş Pedagojisi" derslerini okuttu. 1943'te Bolu'dan Milletvekili seçildi. 1960'tan sonra Ankara'da, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi ile İlahiyat Fakültesi'nde pedagoji dersleri okuttu. Meslekle ilgili pek çok eser yayımlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Mektep İnzibatında Reform, Mektepçiliğin Kâbesinde, İş Terbiyesi, Genel Öğretim Yöntemleri, Vatandaşlık Terbiyesi, Yeni Mektep, Pedagoji Kiraati, Yeni Okulda Didaktik, Yaşanmış Pedagoji, Eğitime*

95 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 642-43; Hasan Hüsnü Saka, erişim: 18 Nisan 2018, <http://www.biyografya.com/biyografi/16129>.

96 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2: 630.

97 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 199.

98 Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva*, 44; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 40.

99 Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 52.

Giriş, Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri, Doğulu ve Batılı Yönüyle Eğitim Tarihi. Bunların bir kısmı çeviridir.¹⁰⁰

1.57. Hudekzâde Numan Vehbi Efendi (ö. 1340/1922)

1276/1860 yılında Çaykara ilçesinin Taşören köyünde doğdu. İlk tahsilini dersiam olan babasından yaptı. Daha sonra yörenin ve ülkenin tanınış hocalarından ders aldı. Sinop, Priştine ve Of müftülüğü üstlendiği görevlerden bir kısmıdır. 1338/1922'de memleketinde vefat etti. Müellifin kısa adı *Numaniye* olan *Manzume-i Numaniye li Kasas-i İbrahim Aley-hisselam fi Fazlı Mekke* isimli bir eseri vardır. 1332 tarihinde 180 sayfa olarak basılan eser aruz vezniyle yazılmıştır.¹⁰¹

1.58. Hüseyin es-Sürmenevî (ö. ?)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Beyazıd Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü nr. 3844'te, 97 varaklık bir eser ona nisbet edilmektedir. *Keşfu rumûzü'l-vasiyye min künûzi'l-Hanefiye* ismini taşıyan Arapça eserin tasavvufla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

1.59. Hüseyin et-Trabzonî (XVIII. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Katalog kayıtlarından anlaşıldığına göre Kādî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* adlı meşhur eserini Türkçe'ye çevirmiştir. Bu çevirinin *Terceme-i Şifâ-i Şerîf* adlı müellif hattı olan 246 varaklık yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü nr. 58'dedir. Eser 1161/1748 yılında yazılmıştır. Buna göre Hüseyin et-Trabzonî bu tarihlerde yaşamıştır. Eserin 1186/1771 tarihinde istinsah edilen 283 varaklık ikinci bir nüshası Milli Kütüphane İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu, nr. 447'dedir.

100 Hıfzırrahman Raşit Öymen, erişim: 16 Nisan 2018, <http://www.kimdirhayatieserleri.com/hifzirrahman-rasit-oymen-kimdir-hayati-ve-eserleri-hakkinda-bilgi.html>.

101 Hacımüftüoğlu, "Of'lu Hoca Efendi İsmi Markalaştıran Alimler", 1: 42-44; Mustafa Tunçer, "Meşhur Bir Of'lu Hoca Portresi: Hudekzâde Numan Vehbi Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 119-129.

1.60. Hüseyin Sâib (ö. 1318/1902)

1246/1830 yılında Trabzon'da doğdu. Tahsilini Trabzon'da tamamladıktan sonra Trabzon-Erzurum ve Batum arasında çeşitli görevler yaptı. Erzurumda bulunduğu sırada Karabağlı Hamza Nigârî Efendi'ye intisab etti. Küçüklüğünden itibaren şiirle ilgilendi. Şiirlerinde "Sâib" mahlasını kullandı. Kaynaklarda çeşitli şiirlerine ve Trabzon'daki mezarlıklarda kitabelerine rastlanmaktadır. Hamâmîzâde İhsan biyografisini neşretmiştir.¹⁰²

1.61. İbrahim Cûdî Efendi (ö. 1926)

1279/1863'te Trabzon'da doğdu. Asıl adı İbrâhim olup şiirlerinde kullandığı "Cûdî" mahlasıyla tanındı. Dönemin hocalarında iyi bir tahsil görerek icazet aldı. Ömrünün büyük bir bölümünü Trabzon'daki eğitim kurumlarında değişik branşlarda hocalık yaparak geçirdi. Son olarak 1925'te tayin edildiği Trabzon müftülüğü görevini yürüttü. 1926 yılı Ramazan'ında bu görevde iken vefat etti. Arapça ve Farsça'yı edebiyatlarıyla birlikte çok iyi bilen Cûdî Efendi, Türkçe'nin yanında bu iki dile de şiir söyleyebilecek derecede hâkimdi. Bir divan teşkil edecek hacimde olduğu anlaşılan şiirlerinin tamamı elde mevcut değildir.¹⁰³

Eserleri: Cûdî Efendi'nin çoğu ders kitabı mahiyetinde olan yirmi eseri yayımlanmıştır. *Nevâdir-i Nefîse* (Trabzon 1309), *el-Kenzü'l-esnâ fî serhi'l-esmâi'l-hüsnâ* (Trabzon 1325), *el-Haytü'l-Ebyaz Yahut Ramazan Vâizi* (Trabzon 1328), *Târîh-i Enbiyâ ve İslâm* (Trabzon 1328), *et-Tarâif ve'z-zarâif* (Trabzon 1331), *Lugat-ı Cûdî* (Trabzon 1332), Okul Kitapları: *Teshîl-i Elifbâ-yı Osmânî* (Trabzon 1312), *Rehber-i Avâmil* (Trabzon 1325), *Kırâat-i Türkiyye* (Trabzon 1317), *İlk Ta'lîm-i Kırâat* (Trabzon 1327), *Kırâat-i Türkiyye* (Trabzon 1327), *Teshîl-i Sarf-ı Osmânî* (Trabzon 1327), *Ulûm-ı Dîniyye Dersleri* (Trabzon 1327). Bu adı taşıyan ikinci bir kitabı da aynı yıl yayımlanmıştır. *İmlâ ve Kırâat* (Trabzon 1327), *Talim-i Kırâat*

102 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 243-246; Murat Yüksel Hamâmîzâde'nin onun hakkındaki biyografisini de eserinde nakletmektedir. Bk. Hamâmîzâde İhsan, "Trabzon Şairlerinden Sâib Hüseyin Efendi", *Özdilek*, 31 (Trabzon: Nisan 1927), 5.

103 Mustafa Uzun, "Cûdî Efendi, Trabzonlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 81-82; Hüseyin Albayrak, "Eğitimci, Yazar, Şair ve Trabzon Müftüsü Muallim İbrahim Cûdî Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 129-144.

(Trabzon 1328). Cüdi Efendi'nin bunlardan başka devrin gazete ve mecmualarında yazdığı eğitim, din ve ahlak konularında birçok makalesi vardır.¹⁰⁴

1.62. İbrahim el-Ofi (ö. ?)

İbrahim el-Ofi hakkında bilgi bulunamamıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü nr. 3576, vr. 17-33 arasında bulunan *et-Takrîrâtü'n-Nefise* adlı bir eser ona nisbet edilmektedir. Katalog kaydından anlaşıldığına göre eser mantıkla ilgili olup Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

1.63. İbrahim et-Trabzonî (ö. ?)

İbrahim et-Trabzonî'nin adına Beyazıt Devlet Kütüphanesi nr. 643'te yer alan küçük bir risâlede rastlanmaktadır. 38a varakta bulunan risâlenin tefsirle ilgili Arapça bir hâşiye olduğu belirtilmektedir.

1.64. İbrahim Râzî et-Trabzonî (ö. ?)

Müellifin adına, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, nr. 735'te bulunan bir eserin künye bilgisinden ulaşılmıştır. Bu bilgiye göre İbrahim Râzî, *Hedîyetü'l-Uşşak* adlı edebiyatla ilgili 79 yapraklık Türkçe bir eserin müellifidir.

1.65. İlmî Ahmed Çelebi (ö. 1151/1739)

Trabzon'da doğdu. Asıl adı Ahmed'dir. Şiirlerinde "İlmî" mahlasını kullandığından İlmî Ahmed Çelebi olarak tanındı.¹⁰⁵ İstanbul'da Revânî Çelebi Medresesi'ne müderris oldu. 1123/1711 yılında Sahn-ı Seman medreselerinden birine atandı. Aynı yıl Harameyn müfettişliğine getirildi. Daha sonra Süleymaniye medreselerinden birind görev yaptı. Ardından Halep kadısı oldu. Medine, Mısır ve Anadolu payesiyle ikinci kez İstanbul kadılığına atandı. 1151/1739 yılında Larend'e vefat etti. İlmî ve fazileti ile huzur dersleri verme şerefine kavuşan bir ilim adamıydı. Türkçeden

104 Uzun, "Cûdî Efendi, Trabzonlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 8: 81-82; Albayrak, "Eğitimci, Yazar, Şair ve Trabzon Müftüsü Muallim İbrahim Cûdî Efendi", 1: 129-144.

105 İlmî adını taşıyan Trabzonlu ikinci bir şahıs daha vardır. Bu zat Mehmed İlmî Efendi olup 1839-1923 yılları arasından yaşayan bir hattattır. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 55.

başka Arapça ve Farsça şiirleri de vardır. Bu şiirlerine kaynaklarda rastlanmaktadır.¹⁰⁶

1.66. İskender b. Ahmed Feylesof et-Trabzonî (ö. ?)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. *Risâle fi'r-reddi 'ale'n-Nasara* adlı bir eseri vardır. Bu eserin 28 varaklık bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü nr. 261'dedir. Kendisini Feylesof olarak tanıtan müellif, Hıristiyanların, kendi batıl inançlarının doğruluğuna hiç şüphe etmeden inandıklarını ve Müslümanlardan onların bu inançlarını çürütecek sahih akli deliller ve nakli burhanlar beklemediklerini, bu nedenle, Allah'ın yardımıyla Hıristiyanları İncil ile ilzam etmek için bu eseri kaleme aldığını söyler.¹⁰⁷

1.67. İsmail b. Ali el-Paçanî el-Ofî (XVIII. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak katalog kayıtlarında verilen nisbelerden anlaşıldığına göre Trabzon'un Çaykara ilçesinin Paçan (Maraşlı) köyündendir. Köyüne nisbetle Paçanî, Paçan'ın o tarihlerde bağlı bulunduğu Of ilçesine nisbetle Ofî nisbelerini kullanmıştır. Eserlerindeki istinsah kayıtlarından anlaşıldığına göre hicri 1170'li yıllarda ya da öncesinde yaşamış olmalıdır. Eserleri: *Şerhu şîrin min Zemahşerî*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 5124/25, vr. 143b, istinsah tarihi, 1179/1765. *Şerhu Manzumeti Burhaneddin*. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü nr. 3748, vr. 148-149, müstensih Ahmed Seyyid es-Sakızî. *Şerhu'l-Kelâmi'l-Mensüb ile'l-İmami'l-A'zam*: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü nr. 3748, vr. 149-150, müstensih Ahmed Seyyid es-Sakızî. Müellifin risâlelerinin üçü de Arapça olarak kaleme alınmıştır.

106 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3: 794; İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 228; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 401; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 55-56.

107 Muhammet Tarakçı, "İskender b. Ahmed et-Trabzonî'nin Hıristiyanlığa Reddiyesi", *Türkiye'de Dinler Tarihi, Dünü, Bugünü ve Geleceği (04-06 Aralık 2009)* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2010), 305. Eser hakkında yapılan bir çalışma için bk. Ensar Gülmez, *İskender b. Ahmet et-Trabzonî'nin Risâle fi'r-Reddi [Ale'l]-Milleti'n-Nasrâniyyeti bi'l-İncil min Kibeli İlmi'l-Kelâm Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2016).

1.68. İsmail b. Osman et-Trabzonî (ö. ?)

Müellife ait bulunabilen tek kayıt Trabzon İl Halk Kütüphanesi, nr. 435/1, vr. 1b-93b'de bulunan *Şerhu Eyyuhe'l-veled* adlı bir eserin ona nisbet edilmesidir. Arapça olarak telif edilen eser İmam Gazzâlî'nin (ö.505/1111) *Eyyuhe'l-veled* adlı eserine yapılmış bir şerhtir.

1.69. İsmail Hakkı Bey (ö. 1336/1918)

Trabzonlu Şair Âgâh Paşa'nın oğlu olan yazar 1274/1857 yılında Trabzon'da doğdu. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte İstanbul'a gitti. Orada tahsil gördü. Daha ziyade askeri hizmetlerde bulundu. Kendi isteğiyle erken denebilecek bir yaşta emekliye ayrıldı. 1336/1918'de Şişli'de vefat etti. Üç eseri vardır: *Eş'âr Mecmûası*, *Yeni Usûl Elifbâ*, *Hatîbü'r-Ravza Tahmîsü'l-Bürde*. Bu son eseri *Kaside-i Bürde'nin* Arapça şerhidir. Eseri daha sonra Türkçeye de tercüme etti. Eserin bir forması 1328'de İstanbul'da Necm-i İstikbal Matbaası'nda basıldı.¹⁰⁸

1.69. İsmail Safa (ö. 1319/1901)

1283/1867'de Mekke'de doğdu. Babası Trabzonlu şair Mehmed Behçet Efendi'dir. Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra çeşitli kademelerde memurluk yapı. Bir süre edebiyat öğretmeni olarak da görev yaptı. 1319/1901'de Sivas'ta vefat etti.¹⁰⁹ İsmail Safa edebiyatla yakından ilgili bir aileye mensuptur. Babası Mehmed Behçet Efendi, çoğu kaybolmuş olmakla birlikte bir divan teşkil edecek kadar şiir yazmıştır. İsmail Safa'nın zihnî bir hastalığa tutularak genç yaşta ölen kardeşi Ahmed Vefa da şairdi. Küçük kardeşi Ali Kâmî ise şairliğinin yanı sıra eğitimciliği ve tercümeleleriyle tanınmış bir yazardır. Gazeteci ve yazar İlhami Safa ile romancı ve fikir adamı Peyami Safa İsmail Safa'nın oğullarıdır.

Eserleri şunlardır: *Sünûhât* (İstanbul 1306, 1328): Terciibend şeklindeki eser on bendden meydana gelmektedir. *Huz Mâ-Safa* (İstanbul 1308): İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde babası Mehmed Behçet Efendi'nin, ikinci bölümde kendisinin şiirleri yer almaktadır. *Mağdûre-i Sevda* (İstanbul 1308, 1328): 274 beyitlik manzume 34. sayfaya kadar mesnevi, daha sonra gazel şeklindedir. *Mevlid-i Pederi Ziyaret* (İstanbul 1312), *Mensiyât* (İstanbul 1312, 1328), *Mülâhazat-ı Edebiyye* (İstanbul

108 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 501.

109 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 388-389.

1314) *Hissiyât* (İstanbul 1328), *İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi* (İstanbul 1328), *Muhâkemât-ı Edebiyye* (İstanbul 1329). Şairin ölümünden sonra yayımlanan kitapta on sekiz makale mevcuttur. *Tarih-i Umumîden Kurun-ı Uhra* (Trabzon 1330). Bu eser tercümedir.¹¹⁰

1.70. Kadioğlu Oflu (ö. ?)

Hayatı hakkında bilgi bulunmamıştır. Katalogdaki künye bilgisinden müellifin Oflu olduğu anlaşılmaktadır. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 6061'de 109 varaklık *Kitâb-ı Ahmed ez-Zemcî* adlı bir eseri vardır. Eser Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup her sayfa iki sütuna ayrılarak şekilde tertip edilmiştir. İlk bakışta edebiyatla ilgili bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

1.71. Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbi) (ö. 974/1566)

6 Safer 900 (6 Kasım 1494) tarihinde Trabzon'da dünyaya geldi. Çocukluk yılları babasının sancak beyi olarak görev yaptığı Trabzon'da geçti. İlk eğitimini Trabzon sarayında kendisine tahsis edilen hocalardan aldı. 20-21 Safer 974 (6-7 Eylül 1566) gecesi vefat etti.¹¹¹ Osmanlı padişahlarının çoğu gibi şair olan Kanûnî Sultan Süleyman "Muhibbî" den başka "Muhib" ve "Meftûnî" mahlaslarını da kullanmıştır. Kaynaklar onun şiirden iyi anladığı, âlim ve şairlere itibar gösterdiği ve onları himaye ettiği hususunda birleşir. *Divan*'ını oluşturan 3000 civarındaki şiiriyle padişahlardan en çok şiir yazarları arasında yer alır. İlk defa Âdile Sultan tarafından bastırılan *Divan*'ının (İstanbul 1308) çeşitli kütüphanelerde pek çok yazma nüshası mevcuttur.¹¹²

1.72. Kaptanzâde Ali Necati (XX. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bir süre muhasebe müdürlüğü yaptığı bilinmektedir. Trabzonlu Derviş Kaptanzâde Ali Necati olarak tanınmıştır. *Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye* adlı bir eseri Trabzon'daki Mihailidi Matbaası'nda 1327/1909 yılında 64 sayfa

110 Alâattin Karaca, "İsmail Safâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 121-122.

111 Emecen, "Süleyman I", 38: 62-74.

112 Coşkun Ak, "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 74-75.

olarak basılmıştır.¹¹³ Ancak o, *İttihad'ın İç Yüzü, Cinayat-ı İttihadiyeden Bir Nebze* adlı eseri ile meşhur olmuştur. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, iktidardaki İttihat ve Terakki yönetimini yolsuzlukla suçlayınca, sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmak üzere tutuklanan yazar 1912 yılında bu eseri kaleme alarak yapılan yolsuzlukları ve uğradığı haksızlıkları dile getirmiştir. Eser Kudret Emiroğlu tarafından Türkçe'ye aktarılarak Heyamola Yayınları tarafından 2010 yılında neşredilmiştir.

1.73. Kasım Kiroğlu (ö. 1979)

1306/1891 yılında Çaykara'nın Yukarı Kumlu (Mimilos) köyünde doğdu. Tahsiline annesinden Arapça dersleri alarak başladı. 17 yaşında iken Of Müftüsü Bakkaloğlu Hüseyin Efendi'den icazet aldı. Bilimsel araştırmalar yapmak gayesi ile Endonezya, Semerkant, Buhara, Taşkent gibi beldeleri dolaştıktan sonra Türkiye'ye dönerek öğretmenlik yaptı. 1979 yılında Samsun'da vefat etti. Kaynaklarda çok sayıda şiirine rastlanmaktadır.¹¹⁴

1.74. Kemal Ahmed (ö. 1934)

Trabzonlu Üçüncüoğlu Ahmed Bey'in oğludur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Trabzon'da çıkan *İstikbal, Yeni Yol, İkbal ve İktisat* gazetelerinde çalışmış, diğer gazete ve dergilerde yazılar, romanlar ve şiirler yayınlamıştır. Görev icabı bulunduğu Balıkesir'de vefat etti. Vefatı dolayısıyla hakkında gazetelerde çıkan yazılardan anlaşıldığına göre 1934'te vefat etti. Tefrika edilen romanları ve şiirleri dönemin gazetesinde mevcuttur.¹¹⁵

1.75. Mahmud b. Ahmed el-Ofi (ö. ?)

İSAM'dan alınan bilgilere göre, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü, nr. 4393, vr. 99b-114b'de Mahmud b. Ahmed el-Ofi adına kayıtlı *Şerh Kasidetü't-Tantaraniye* adlı bir eser yer almaktadır. Yazma tarihi 1135 ola-

113 Ülkü Köksal, "II. Meşrutiyet Dönemin'den Cumhuriyet'e Trabzon'da Dini Hayat", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 2: 750.

114 Yiğit, *Çaykara ve Folkloru*, 98-99; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 11-14; Albayrak, "Çaykara Şairlerinden Bir Demet", 60-64.

115 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 379-382.

rak gösterilen eser Memiş b. Ebu'l Kasım tarafından istinsah edilmiştir. Ancak aynı yer numarasında (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü, nr. 4393, vr. 99b-114b) bu kez *Şerhu Kayfiyyat İstihracü't-Takvim* isimli bir eserin bulunduğu kayıtlıdır.¹¹⁶ Muhtemelen aynı eser görevliler tarafından farklı okunmuş ya da isimlendirilmiştir. Yine Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü'nde (nr. 1970, vr. 38) Ali b. Mustafa tarafından istinsah edilen *İstihracü't-Takvim* adlı bir eser Muhammed b. Ahmed el-Off'ye nisbet edilmiştir.

1.76. Mahmud Celâlettin Ökten (Celal Hoca) (ö. 1961)

1299/1882 yılında Trabzon'da doğdu. İmam-hatip okullarının açılmasındaki gayretleriyle tanınan, bu okullarda müdürlük ve hocalık yapan meşhur din âlimi ve dava adamıdır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekte, İslâmî ilimler yanında Batı kültürünü de yakından tanımaktaydı. Doğu ve Batı kaynaklarından tercüme ederek derlediği sarf, nahiv, edebiyat, kelâm, İslâm felsefesi, felsefe ve ahlâka dair kitap ve makaleleri 100 kadar defter tutmaktadır. Ancak bazı makaleleri dışında yayımlanmış herhangi bir eseri bulunmamaktadır.¹¹⁷

1.77. Mahmud Tahir (XX. Yüzyıl)

Ünlü müzehhip ve hakkak Osman Yümni Efendi'nin ve Fıtnat Hanım'ın oğludur. İstanbul'da doğdu. 1904 yılında Mevhibe Hanım'la evlendi. Daha çok gazetecilikle meşgul oldu. *Serbest İzmir, Hizmet, Ahenk, Köylü, İstikbal, İslahat* gibi gazete ve dergilerde çok sayıda makalesi ve şiiri yayımlandı. İttihatçılara karşı çok sert yazılar yazdı. "Cülcül-i Cedit" müstear adıyla *Lazistan Manileri ve Lazistan Türküleri* gibi şiirleri neşredildi. Son şiirlerini ise 1932 yılında *Hizmet Gazetesi*'nde yayınlattı. Vefat tarihi tam olarak tespit edilemedi. Mevlevî tarikatına olan intisabından dolayı Mahmud Tahiru'l-Mevlevî olarak da tanındı. Ancak diğer Tahiru'l-Mevlevî (Tahir Olgun) ile karıştırılmamalıdır.¹¹⁸

116 İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), erişim: 23 Nisan 2018, <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktppenel/findrecords.php>.

117 Emin Işık, "Celâl Hoca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 241-242.

118 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 513.

1.78. Maḥşah Hanım (ö. 1933)

1280/1864 yılında Trabzon'da doğan Maḥşah Hanım, Şatırzâde Ahmed Bey'in kızıdır. Küçük yaştan itibaren ilim tahsili ile meşgul oldu. Memleketinde Kur'ân-ı Kerim, tecvid ve hat dersleri, bir süreliğine yerleştiği İstanbul'da Arapça, fıkıh ve aruz dersleri aldı. Kendisinden önce vefat eden iki eşinin görevleri nedeni ile çok sayıda beldeyi dolaştı. Pek çok tarikatla da yakın ilişkiler kurdu. Bu durum onun dini manzumeler ve ilahiler yazmasına vesile oldu. Sanata ve edebiyata olan aşırı ilgi ve yeteneği, müzikte de kendini gösterdi. Kendi şarkılarının bestelerini yaptı. Şiirlerinin büyük çoğunluğunu aruz vezni ile yazmış olup hece vezni ile yazdıkları da vardır. *Mün'im Şah Yahut Zafer* adlı bir tiyatro oyunu da bulunan Maḥşah Hanım 1933 yılında İstanbul'da vefat etti. Kaynaklarda şiirlerinden çeşitli örnekler mevcuttur.¹¹⁹

1.79. Malkoçzâde Hacı Mehmed Fehmî (ö. 1291/1874)

Asıl adı Mehmed Fehmî'dir. 1239/1823 yılında Trabzon'da doğdu. Malkoçzâde Hacı Mehmed Fehmî sanıyla tanındı. Trabzon'da birçok alim ve şair yetiştirdiği ifade edilir. Tahran, Medine gibi merkezlerde bulundu ve buralarda dönemin önde gelen ilim adamlarıyla görüştü. 1291/1874 yılında Trabzon'da vefat etti.¹²⁰

İbnü'l-Emin, Trabzonlu Hamâmîzâde İhsan Bey'den aldığı bir varakada Fehmî'nin *Gevher-i Hikmet* isimli edebiyatla alakalı yazma bir risâlesiyle, bir kısım şiirlerini gördüğünü, ancak bunlar dışında eserlerine tesadüf etmediğini belirtir. Ayrıca yazarın mürettep *Divan*'ı olmuş olabileceğini, ancak erkek evladı olmadığından eserlerinin zayi olduğunu söyler.¹²¹ Fehmî Efendi'nin Fatın Tezkiresi'nde beş beyitlik bir gazeli bulunmaktadır.¹²² Murat Yüksel bazı gazelleri ile çeşitli mezar taşı ve çeşme kitabelerine de yer vermektedir.¹²³

119 Murat Uraz, *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz* (İstanbul: Tefeyyüz Kitapevi, 1941), 1: 95-96; İspirli, "Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz", 116-117.

120 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 383-384; Fatın Davud, *Hâtîmetü'l- Eş'âr: Fatın Tezkiresi*, haz. Ömer Çiççi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ts. E-kitap: erişim: 3 Mayıs 2018, www.kulturturizm.gov.tr), 342; Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, 115.

121 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 383-384.

122 Fatın Davud, *Hâtîmetü'l- Eş'âr*, 342.

123 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 109-112.

1.80. Mehmed Bahâeddin Kumandaş (ö. 1973)

1310/1894 yılında Of'un Gürpınar köyünde doğdu. Tahsil hayatını yöredeki hocalardan tamamladı. Çeşitli beldelerde din hizmetinde bulundu. 1973'te vefat etti. Çeşitli konularda tuttuğu notlardan oluşan çok sayıda defteri bulunan Mehmed Efendi'nin 1925 yılında 30 yaşında iken yazdığı *Beyânü'l-hâl fi ahvâli'l-insân* isimli bir şiir mecmuası vardır.¹²⁴

1.81. Mehmed Behcet Efendi (ö.1296/1878)

1244/1828 yılında Trabzon'da doğdu. Adı Mehmed Behcet Efendi'dir. Trabzonlu tüccar Hacı İsmâil Efendi'nin oğludur. Şair İsmail Safa, Ahmed Vefa ile şair ve yazar Ali Kâmî'nin babası, ünlü gazeteci ve yazar Peyami Safa'nın da dedesidir. 1296/1878-1879 yılında Mekke'de vefat etti. İsmail Safa (1308), babası Mehmed Behcet'in şiirlerini *Huz Mâ Safa* adlı eserinde yayımladı. Buna göre ikisi Trabzonlu şair Emîn Hilmi ile müşterek olmak üzere 22 gazeli, 2 kasidesi, bir lugazı, biri Farsça 2 muhammesi, bir Farsça kıt'ası, 10'u doğum ve 14'ü ölüm olmak üzere 25 tarih manzumesi bulunmaktadır. Trabzonlu Tâlib'in *Divan*'ında Mehmed Behcet'le bazı müşterek gazellere rastlanmaktadır. Şair, biri hariç tüm manzumelelerini aruzla kaleme aldı.¹²⁵

1.82. Mehmed Emin el-Ofî (ö. 1320/1902)

1230/1815 yılında Trabzon'un Of ilçesinde doğdu. İlk tahsilini Of yöresinde yaptıktan sonra 1838'de İstanbul'a gidip Fatih'te Hırka-i Şerif Camii'nin çevresinde ikamet etti. Toyranlı Mehmed Efendi'den İslâmî ilimleri tahsil etti ve 1854 yılında icâzet aldı. Fâtih Camii'nin yanı sıra diğer yerlerde altmış yıl boyunca etkileyici vaazlar verdi. 1902 yılında vefat etti. Fâtih Camii hazîresine defnedildi.¹²⁶

124 Ömür Ceylan, "Son Asır Trabzon Şairlerinden Mehmet Bahâeddin Kumandaş ve "Beyânü'l-Hâl Fi-Ahvâli'l-İnsân" adlı Şiir Mecmuası", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, haz. Mithat Kerim Arslan v.dğr. (Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002), 2: 341-366.

125 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1: 177; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 121-130; Beyhan Kesik, "Mehmed Behcet Efendi", erişim: 24 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2787>.

126 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 5: 285-287; Hüseyin Elmalı, "Mehmed Emin Efendi, Of lu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-2: 221; Albayrak, *Oflu Hoca*, 343-347; Ali Birinci, *Tarih Yolunda: Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvâli* (İstanbul: Der-

Eserleri: Mehmed Emin Efendi irili ufaklı yirminin üzerinde risâle kaleme almıştır. Bunlardan bazıları Arapça, büyük bir kısmı Türkçe'dir. Bilinen eserleri şunlardır: *el-Mecâlisü'l-irşâdiyye* (İstanbul 1293), *İrşad Risâlesi* (İstanbul 1304), *Âhiret Hediyesi Risâlesi* (İstanbul 1305), *Necâtü'l-mü'minîn* (İstanbul 1308), *Nesâyih-i İhvan ve Selâmet-i İnsan Risâlesi* (İstanbul 1308), *Mürşidü'l-ihvân fî hakki'd-duhân Risâlesi* (İstanbul 1309), *Şifâü'l-mü'minîn Risâlesi* (İstanbul 1318), *Mârifet ve Selâmet Risâlesi* (İstanbul 1318), *Tercüme-i Ta'dîl-i Erkân* (İstanbul 1319), *Hıfz-ı İman Risâlesi* (İstanbul 1319), *Siddîklar ve Nasihat Risâlesi* (İstanbul 1321), *Risâle İrşâdiyye fî beyâni'l-fâbü'r ve'l-fabruka ve't-tiligrâf*. Mehmed Emin Efendi'nin bunların dışında erkek ve kadınların birbirinden sakınmasını konu edinen *Hıfzyye Risâlesi* ile *İddet Risâlesi*, *Mağfîret ve Vasıyyet Risâlesi*, *Cihâd Risâlesi* gibi eserleri de vardır.¹²⁷

1.83. Mehmed Efendi b. İbrahim Efendi b. Mustafa Efendi (ö. 1304/1887)

Dernekpazarı Güney mahallesindedir. 1214/1800 yılında doğdu. İyi bir dini eğitim almıştır. Ondandır intikal eden şahsi kütüphanede bazı yazma eserler vardır. Bunlardan biri Mehmed Efendi tarafından 1274/1857 tarihinde istinsah edilen, Hafız Mustafa adlı bir zat tarafından 1178/1774 tarihinde yazılmış *Manzume-i Akâid-i Mesnevi* adlı bir eserdir.¹²⁸ Mehmed Efendi'nin *Şerhu'l-Emâli* adlı bir çalışması da vardır. Mehmed Efendi, el-Uşi'nin Arapça nazm halindeki *el-Emali* adlı eserini Türkçe olarak şerh etmiştir. Eser 44,5 varaktır. Sonunda: Harrarahu (onu yazdı) Mehmet b. İbrahim b. Mustafa b. İbrahim. Şemsiye: 20 Mayıs 1271, Kameriye: 16 Ramazan Cum'a günü öğle vakti" yani 1855 yılında yazıldığı notu düşülmüş-

gah Yayınları, 2001), 258-267.

127 Elmalı, "Mehmed Emin Efendi, Oflu", 221; Albayrak, *Oflu Hoca*, 343-347; Ali Birinci, "Her Devirde Yasaklanan Bir Risâle", *Dergâh* 2/14 (1991): 16-17; Hanifi Şahin, "el-Hâc Muhammed Emin b. Hasan el-Ofî'nin Cihad Risâlesi Bağlamında Siyasete Dair Görüşleri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 467-477; Fetullah Yılmaz, "Ofllu Muhammed Emin Efendi'nin Fıkıhçılığı", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 479-486.

128 Mehmet Günaydın, "Manzume-i Akâid-i Mesnevi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2014): 211-237.

tür. Eser şu an Mehmet Günaydın'ın elindedir.¹²⁹

1.84. Mehmed Esad Saffet Paşa (ö. 1301/1883)

Sürmeneli Mehmed Hulûsi Ağa'nın oğlu olup 1230/1815 yılında İstanbul'da doğdu. Mahalle mektebinde ve Bayezid Camii'nde medrese derslerine devam etti. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1862'de vezir oldu. Altı kez Hâriciyye Nâzirliği, üç kez Maârif Nâzirliği yaptı. 1878 yılında dört ay kadar da sadrazamlık yaptı. 16 Muharrem 1301/1883 yılında İstanbul'da vefat etti. Mehmed Esad Paşa gençliğinde şiirle de ilgilendi. Yazmış olduğu bazı manzumeleri ve mezar kitabesi günümüze kadar ulaşmıştır.¹³⁰

1.85. Mehmed Nazmi Efendi (ö. 1112/1701)

Mehmed Nazmî aslen Trabzonlu olup İstanbul'da doğdu. Babası tüccar Ramazan Efendi'dir. Tasavvufi olan irtibatından dolayı Şeyh Mehmed Nazmi diye tanındı. Devrin önemli bilginlerinden tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimleri tahsil etti. İlmî ve tasavvufî kişiliğinin yanı sıra iyi bir şair ve musikî ustasıdır. 1112/1701 yılında İstanbul'da vefat etti. Nazmî'nin, üçü manzum, bilinen toplam dört eseri vardır. Bu eserlerin tamamı tasavvufî içeriklidir.¹³¹ *Hediyetü'l-ihvân*. Nazmi Efendi'nin mensur tek eseri olup yayımlanmıştır. *Divan*. Türkçedir.¹³² *Mi'yâr-ı Tarîkat-ı İlâhî*. Türkçedir. *Sırr-ı Manevî*. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin *Mesnevî*'sinin birinci cildinin manzum tercümesidir.¹³³

129 Mehmet Günaydın, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008): 101-136.

130 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 177-179; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 80.

131 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 165; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 308; Hasan Aksoy, "Nazmi Efendi, Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 460-461; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 53-54.

132 Bu eserle ilgili bir Yüksek Lisans çalışması yapıldı. Bk. Halime Bektaş, *Şeyh Mehmed Nazmî Divanı: Edisyon Kritik, İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005).

133 Eser Doç. Dr. Ekrem Bektaş tarafından yayımlandı. Ekrem Bektaş, *Muhammed Nazmî-i Halvetî Sırr-ı Manevî (Manzum Mesnevî Tercümesi)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2009).

1.86. Mehmet Necati Lugal (ö. 1964)

1298/1881'de İstanbul'da doğdu. Trabzonlu Çizmecioğulları ailesinden Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oğludur. Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi'den icâzetnâme aldı (1905). Ayrıca Dağistanlı Hâlis Efendi ile Mostar müftüsü Ali Fehmi Câbiç'in talebesi oldu. 1903'te Dârülmua'llimîn'de ders verdi ve Beyazıt Camii'ndeki dersiâmlar arasında yer aldı. 1943'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri Kürsüsü profesörlüğüne tayin edildi. Son olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Klasik Türkçe Metinler Kürsüsü hocalığına getirildi. Bu görevde 1964'te vefat etti.

Mesaisini, Türk tarih ve kültürüne ait değerli eserlerin neşrini yapmaya ve bunları Türkçe'ye çevirmeye hasretmiştir. Aydın Sayılı ile birlikte Fârâbî'nin "halâ" üzerine makalesini (Ankara 1951) ve Fârâbî'nin *Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler Kitabı*'nın Arapça metinleriyle birlikte tercümelerini yayımlamıştır. Adnan Sadık Erzi ile beraber Viyana Millî Kütüphanesi'nde bulunan (nr. H. O 161), Fâtih Sultan Mehmed devrine ait *Münşeât Mecmuası*'nı (İstanbul 1956), Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin *Münşeât*'ını (İstanbul 1956), Fâtih Sultan Mehmed'in muhtelif seferlerine ait *Fetihnâmelerini* ve daha birçok kıymetli eseri neşretmiştir.

Necati Lugal'in Türkçe'ye çevirdiği eserler arasında Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si başta gelmektedir. *Tezkire-i Devletşah* da (Ankara 1963; *Devletşah Tezkiresi*, İstanbul 1977) önemli tercümelerindendir. Ayrıca Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsır b. Ali el-Hüseyinî'den *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*'yi (Ankara 1943), Nizâmeddin Şâmî'den *Zafernâme*'yi (Ankara 1949) ve Müneccimbaşı Ahmed Dede'den *Karahanlılar* kısmını (İstanbul 1950) Türkçe'ye çevirmiştir. Bunların dışında Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhakî*, Meâlî'nin *Hünkârname*, Muhammed Nazım'ın *Gazneli Sultan Mahmut'un Hayatı ve Zamanı*, Hüseyin Kuli'nin *Azerbaycan ve İran'ın Millî Birliği*, Gerdîzî'nin *Zeynü'l-ahbâr* adlı eserlerini tercüme etmiş olup bu eserler Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunmaktadır.¹³⁴

1.87. Mehmed Rahmi (1342/1924)

Mehmed Rahmi Bey, 1281/1865 yılında doğdu. Trabzonlu Hilmi Efendi'nin oğludur. Devletin değişik kademelerinde görev yaptı.

134 Mihin Lugal, "Lugal, Mehmet Necati", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 218-219.

1342/1923'te Eyüp'te vefat etti ve babasının yanına defnedildi.¹³⁵ Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekteydi. Şiir ve musiki ile yakından ilgilendi. Çoğunun güftesi kendisine ait olan 38 şarkı ile bir Tekbir besteledi. Trabzon'daki mezarlıklarda ölüm tarih manzumelerine de rastlanmaktadır. Şiirlerinden örnekler günümüze ulaşmıştır.¹³⁶

1.88. Mehmed Rüştü Âşıkutlu (ö. 1980)

1901 yılında Of ilçesinin Uğurlu (Çifaruksa) mahallesinde doğdu. Yörenin önde gelen alimlerinden dini ilimler tahsil ettikten sonra kıraat ilmine yöneldi. Her iki alanda da ihtisaslaştı. Hayatı boyunca tedris faaliyetleriyle uğraştı. Ülkenin dört bir yanından gelen talebelere ders okuttu. Özellikle kıraat alanında otorite kabul edildi. 28 Ağustos 1980'de vefat etti. Varislerinin elinde bulunan özel kitaplığında henüz basılmamış olan şu eserleri bulunmaktadır.

Eserleri: *Aşere Kaideleri*: Vukuu Çok Aşere Kaideleri olarak da adlandırdığı bu eseri *Kıraat İlmi'ne Giriş* veya *Kıraat Usul Kitabı* niteliğinde bir usul eseridir. *Takrîb Kaideleri*: Bu eserini *Şeyh Atâullah Mesleği Üzere Takrîb'e Ait Kaideler ve Kolaylıklar Defteri* veya *Vukuu Çok Takrîb Kaideleri* diye de adlandırmıştır. 109 sahifedir. *Cezeri Mukaddimesi'nin Tercüme ve Şerhi*: 35 sayfalık bir tercüme ve şerhtir. *Hâşiyeli Tayyibe*: Müellifin ilk telifi olduğu sanılan 330 varaklık bu eser 1933 yılında kaleme alınmıştır. *Tayyibe Şerhi ve Hâşiyesi*: Müellifin kendi el yazısı ile yazmış olduğu üç ciltlik bir eserdir. *Tayyibe'nin Elfaz Manası*: Müellif bu eserini aynı zamanda kasete çekerek seslendirmiştir. *Vakf-ı Hamza ve Hişam Risâlesi*: 35 sayfalık bir risâledir. Bunlardan başka *Feraiz Risâlesi*, *Hac Risâlesi*, *İlim-Amel-Cehil* adlı eserleri de vardır.¹³⁷

1.89. Mehmed Sadık Kehribar (ö. 1983)

Çaykara'nın Ormancık köyünde 1870'li yıllarda doğduğu söylen-

135 Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva*, 196.

136 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 349-354; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 181.

137 Emin Âşıkutlu, "Âşıkutlu, Mehmet Rüştü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 6; Emin Âşıkutlu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dini Hayatın İntikalinde Ârif Bir Âlim: Oflu Mehmet Rüştü Âşıkutlu Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 183-220.

mektedir. Bayburtlu Sandıkçı Mehmet Efendi'den icazet ve hilafet almış olup Osmanlının son dönemlerinde müderrislik yaptı. Aynı zamanda Kadiri tarikatının şeyhlerindedir. 1983 yılında 110 yaşında iken doğduğu köyde vefat etti. *Hediyetü'l-Gafilin (Gafillere Hediye), Türkçe İslam İnançları ve Tasavvuf İncelikleri* adlı basılmış üç eseri bulunmaktadır.¹³⁸

1.90. Mehmed Sâlim Efendi (ö. 1157/1744)

Trabzon'da Defterdar Kethüdâsı Hasan Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Sâlim'in asıl adı Mehmed'dir. Sâlim-i Trabzonî olarak da anılır. Büyük ruznamecilik, başmuhasebecilik ve maliye tezkireciliği görevlerinde bulunduktan sonra, Sultan I. Mahmud devrinde 1157/1744 yılında Hindistan'a elçilik payesiyle gönderilmiş, aynı yıl orada vefat etmiştir. Sâlim Efendi'nin şiir, inşâ ve hat konusunda mâhir olduğu, hatta üç dilde şiir söyleme kudretine sahip olduğu belirtilir. Tezkirelerde çeşitli şiirleri vardır. Ancak müstakil bir eserine rastlanmamıştır.¹³⁹ Yine Trabzonlu Sâlim Efendi'nin, Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin oğlu, Tezkire yazarı Sâlim'in (ö. 1156/1743) şiirlerine nazîre yazdığı ifade edilmektedir.¹⁴⁰

1.91. Mehmed Sami Orberk (ö. 1957)

Tümgeneral Mehmed Sami Bey, 1308/1891 yılında Trabzon'da doğdu. Çok önemli askeri hizmetlerde bulundu. 1954 yılında Demokrat Parti'den Trabzon milletvekili seçildi. 1957'de vefat etti. Eserleri: *Harp ve Silah Vasıtaları, Taarruzda Topçu, Topçu Tabiye Dersleri* adlarıyla neşredilmiştir.¹⁴¹

1.92. Mehmed Sırrî Efendi (ö. 982/1574)

Mehmed Sırrî Efendi, Trabzonludur. Doğum tarihi bilinmemektedir. III. Murad'ın cülûsunda divan katipliğine tayin edildi. Genç yaşta iken 982/1574 yılında İstanbul'da vefat etti. Şiir ve hat konusunda oldukça yetenekli idi. Aruz, kafiye ve muammada adından söz ettirdi. Kaynaklarda

138 Albayrak, *Oflu Hoca*, 290.

139 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1476; Fatîn Davud, *Hâtimetü'l- Eş'âr*, 207; İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 423; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 57-58.

140 Hüseyin Güfta, "Sâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 46-47.

141 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 565-66.

çeşitli şiir örneklerine rastlanmaktadır.¹⁴²

1.93. Mehmed Şevket Doruker (ö. 1955)

Trabzon eski milletvekili Ali Şükrü Bey'in kardeşi Mehmet Şevket Doruker 1304/1887 yılında İstanbul'da doğdu. Kasımpaşalı Bahriyeli Şevket olarak tanındı. TBMM açıldıktan sonra Ankara'ya gitti. Bugünkü Türk Deniz Kuvvetleri'nin ilk şekli olan Umur-ı Bahriye Müdürlüğü'nü kurdu ve yönetimini eline aldı. Milli Mücadele'nin denizden desteklenmesi için büyük gayret sarf etti. Özellikle cephelere gidecek olan cephanenin deniz yoluyla taşınmasını organize etti. Daha sonra bir süre Yüksek Deniz Ticaret Mektebi'nde Deniz Nakliyat öğretmenliği yaptı. *Deniz Nakliyatı* adlı üç ciltlik eserin yazarıdır.¹⁴³

1.94. Muhammed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî (ö. 1200/1786)

Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Tam adı Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan el-Medenî et-Trabzonî'dir. Trabzonî nisbesi Trabzonlu olduğunu, Medenî nisbesi ise bir süre Medine'de yaşadığını göstermektedir. İstanbul'da öğrenim gördükten sonra Şam, Kudüs, Mekke ve Medine gibi merkezlerde tahsiline devam etmiştir. Hicaz'dan İstanbul'a dönünce Süleymaniye Medresesi'nde müderris ve hâfız-ı kütüb olarak görevlendirilmiştir. Vefat tarihi ile ilgili farklı bilgiler olsa da¹⁴⁴ 15 Ramazan 1200'de (12 Temmuz 1786) İstanbul'da vefat ettiği kabul edilmektedir.¹⁴⁵ Çok sayıda eser telif eden Trabzonlu alimlerden biridir. Müellif ve eserleri hakkında akademik çevrelerde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹⁴⁶ Eserleri-

142 Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva*, 342; İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 445; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 35-37; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 46-47.

143 İsmail Hacıfettahoğlu, *Ali Şükrü Bey* (Ankara: Atlas Yayınları, 2003), 13-14; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 291.

144 Bu tarihler için bk. Eyüp Öztürk, "Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 407-408.

145 Hayatı için bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 157; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, 2: 345; Ali Benli, "Trabzonî, Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 304-305.

146 Bkz. Nihat Uzun, "Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Âliminin Kur'ân Anlayışı: Mehmed b. Mahmud et-Trabzonî (V. 1200/1786) ve ed-Dürerü's-Semîne İsimli Eseri", *I. Uluslararası*

nin tamamına yakını yazmalar halinde olup *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'*nde yer verilen 23 eseri aşağıdadır.

Eserleri. 1. *Tertîbü evâili âyâtî'l-Kurân 'alâ hûrûfî'l-hicâ'* 2. *Risâle fî fezâilî's-süver ve'l-âyât (ed-Dürerü's-semîne fî fezâilî'l-âyât ve's-süveri'l-'azî-me)* 3. *Risâle fî't-tecvîd ma'a zelletî'l-kârî (Câlibü'l-ferec ve sâlibü'l-hârec)*. 4. *el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ehâdîsi'l-ğudsîyye*. 5. *el-Câmi'u'l-a'zam fî es-mâi nebiyyine'l-mu'azzam*. 6. *Şerhu es-mâi ehli Bedr* 7. *Temyîzü'l-fâzil 'ani'l-mefzûl*. 8. *Tuhfetü'l-ihvân fî'l-harâm ve'l-helâl mine'l-hayevân*. 9. *Muhtasarı Ğunyeti'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-mu'sallî ve hâşiyetü Muĥammed et-Trabzonî*. 10. *Risâle fî'd-duhân Hâdi'l-'umâ ilâ câd detî't-tarîk*. 11. *Risâle fî beyâni mâ vaĥ'a'a mine'l-evhâm fî Sîhâhî'l-Cevherî*. 12. *Risâle fî beyâni'l-ezdâd*. 13. *Risâle fî beyâni müsellesâtî'l-lugaviyye* 14. *'Ucâletü'z-zâd fî şerhi Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Sü'âd*. 15. *Ruseyyile fî beyâni'l-elfâz elletî yestevî fîhe'l-müfred ve'l-müşennâ ve'l-cem' ve'l-müzekker ve'l-müennes* 16. *ed-Dürü'l-mu'azzam fî şerhi Ğizbi'l-a'zam*. 17. *el-Mağsadü'l-esnâ fî şerhi esmâi'l-hûsnâ* 18. *Mevlidü'r-Resûl sallallâhu 'aleyhi ve sellem (Kahire 1279/1862)*. 19. *Nefehâtü'l-ğurab ve'l-ittisâl bi-işbâti't-tasarruf li-evliyâillâhi ve'l-kerâme ba'de'l-intikâl*. 20. *Sârimü'l-vâridât*. *Muĥammed b. Abdülvehhâb olduğu tahmin edilen Necidli bir şeyhin asılsız iddialarına karşı kaleme alınmış bir reddiyedir*. 21. *es-Sârimü'l-meslûl li-men tasaddâ bi-cehlihî ĥassa aĥkâmi'r-Resûl*. 22. *Risâletü tarîki'l-iĥtisâb ve'n-nasîĥa*. 23.

Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015), ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 419-427; Uğur Bekir Dilek, "Mehmed b. Mahmûd et-Trabzonî'nin (ö. 1200/1786) Fıkha Dâir Bir Eseri: Hâşiyetü Mehmed et-Trabzonî Alâ Muhtasari Ğunyeti'l-Mütemellî fî Şerhi Münyeti'l-Musallî", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 429-440; Yılmaz Fidan, "Trabzonî Mehmed Medenî'ye Nisbet Edilen Arapça Duhan Risâlesi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 441-457; Hilmi Karaağaç, "Tekfir ve Elfâz-ı Küfre Dair İki Risâle", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 459-466; Murat Sula, "Muĥammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan et-Trabzûnî el-Medenî ve Ruseyyiletün fî Beyân al-Fâziletî Yestevî Fîha'l-Mufredu ve'l-Müşennâ ve'l-Cem'u ve'l-Muzekkeru ve'l-Muennes İsimli Risâlesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010): 77-110; Emin Aydın, *Muĥammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin (v. 1200/1786) "ed-Dürerü's-semîne" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011).

*Risâle fî 'ademi tekfîri'l-müslimîn.*¹⁴⁷

Ayrıca katalog kayıtlarında yapılan taramalarda şu eserlerin de ona nisbet edildiği görülmüştür: *Câmi'ü'l-fusûl ve'l-fevâid* (Süleymaniye, nr. 1050, vr. 1-78); *el-Câmi'ü'l-aksâ fî esmâi'l-hüsnâ* (Süleymaniye, nr. 1032, vr. 8-9); *Cevâbü'l-esileti'l-vâridât min ehli'l-Kars* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 77-82); *Hâdi'l-a'ma ilâ ceddetü't-tarîk* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 177-195); *Risâle fî beyânü'l-musallasat* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 103-108); *Risâle fî musallasatü'l-ayn mine'l-ism ve'l-fi'l* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 108-111); *Risâle fî musallasatü'l-lâm* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 111-113); *Risâle fî'r-redd men kâle İhdâü'l-Fâtiha li ruh falan fakad* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 195-196); *Risâle fî savm âşûra* (Süleymaniye, nr. 1041, vr. 73-77); *Tuhfetü'l-ihvân* (Süleymaniye, nr. 402, vr. 185) *er-Risâle fî fenni usûli'l-Hadîs* (Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu, nr. 350/1); *Hâşiye 'alâ Nüzheti'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker* (Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu, nr. 350/2); *Risâletü'l-'ukûd* (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şerriyye, nr. 111, vr. 98).

1.95. Muhammed Ma'rûf b. Muhammed Şerîf et-Trabzonî Ârifî (ö. 1002/1594)

Trabzon'da doğdu. Ârifî mahlaslı şiirleri vardır. Ma'rûf Çelebi olarak da tanındı. Tahsilini bitirdikten sonra bir süre müderrislik yaptı. Daha sonra İzmir, Bursa, Şam, Kahire gibi önemli merkezlerde kadılık görevinde bulundu. Kahire kadısı iken Zilkade 1002/ 1594'te vefat etti. Bayramiye tarikatına bağlı bir mutasavvıftı.¹⁴⁸

Eserleri: *Reşehât-ı Aynu'l-Hayât Tercümesi.*¹⁴⁹ Kemaleddin Hüseyin b. Ali el-Va'iz el-Herevî el-Kâşifî'nin meşhur eserinin tercümesidir. Müellif, eserini İzmir kadısı iken (1583) Sultan III. Murad adına yazdı. Çeviriye

147 Benli, "Trabzonî, Mehmed", 304-305.

148 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 394; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3: 932; Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, 244; Komisyon, "Ârifî (Trabzonlu)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977), 1: 158-159; İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 41; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 41-42.

149 Eserin çeşitli kütüphanelerde basma ve yazma nüshaları mevcuttur. Bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmünevî, nr. 149; Süleymaniye Kütüphanesi, A-Tekelioğlu, nr. 762, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1344.

bazı yararlı bilgiler de ekledi. Manzum bölümleri manzum olarak tercüme etti. *Kaside-i Bürde Şerhi*. Mehmed Tâhir'e göre mükemmel bir şerhtir. Bağdâdî, bu iki eserine ilaveten, *Şerhu Tâiyye İbni Fariz* adlı Türkçe bir eserini daha zikreder.¹⁵⁰

1.96. Muhammed Trabzonîzâde Nakşibendi Muntazar (ö. 1121?/1709?)

Muhammed Trabzonîzâde Nakşibendi Muntazar adlı bir zat tarafından yazılan *Salavat-ı muntaziriyye* isimli bir eser vardır. Bu eser 101 sahife olup Matbaatü'l-Hâc Muhammed Ali'de 1294 yılında basılmıştır. Sicill-i Osmanî'de Mehmed Efendi Trabzonîzâde adlı bir alime yer verilmiştir. Bu eserin sahibi olma ihtimali vardır. Eğer böyle ise vefatından çok sonraları bu eser basılmıştır. İlgili kaynakta onunla ilgili şu bilgiler vardır: "Mehmed Efendi Trabzonîzâde, Trabzonlu İbrahim Efendi'nin (ö. 1095/1684) oğludur. Müderris olup 29 Ramazan 1121'de (2 Aralık 1709) vefat etmiştir.¹⁵¹

1.97. Murat Uraz (ö. 1981)

Meşhur eğitimci, halk bilimci ve edebiyat tarihçisi olan Uraz, 1310/1892 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Trabzon'da tamamladı. Trabzon, Erzurum ve İstanbul'daki liselerde edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra İstanbul İl Millî Eğitim Müdürü oldu. Yazarın altmışın üzerinde eseri bulunmaktadır. *Türk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, *Edebiyat Antolojisi*, *Türk Edip ve Şairleri*, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz* bunlardan sadece birkaçıdır.¹⁵²

1.98. Murtaza Trabzonî (ö. ?)

Hayatı hakkında, Anadolu Kuzatı eşrafından bir zat olduğundan başka herhangi bir bilgi verilmemektedir. Murtaza Efendi, Urffî-i Şîrâzî'nin çoğunluğu na't olan 14 kasidesini şerh etmiştir.¹⁵³ Eserin, *Şerh-i Kasâid-i*

150 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 394; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, 2: 261.

151 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3: 1023.

152 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 748; Biyografi, Murat Uraz, erişim: 20 Nisan 2018, <http://www.biyografya.com/biyografi/11066>.

153 Ozan Yılmaz, "Şiraz'dan Trabzon'a Sebki Hindî Köprüsü: Murtazâ Trabzonî ve Urffî Şerhleri", *Türk Dünyası Araştırmaları* 187 (2010): 139-158; Mehmet Âkif Gözitok, "Türk Edebiyatında Urffî-i Şîrâzî Şerhleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19

Örfî adlı 151 varaklı bir nüshası İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, nr. 891.551'de bulunmaktadır.

1.99. Mustafa b. Muhammed b. İbrahim el-Amâsî et-Trabzonî (ö. ?)

Müellifin hayatı hakkında kaynaklarda yer alan tek bilgi doğum yerinin Trabzon, yerleştiği yerin Amasya olduğu şeklindedir. Mustafa Efendi, Kuş Adalı Mustafa b. Hamza'nın Birgivî Muhammed Efendi'nin (*İzhar*) kitabına 1085'de yazdığı (*Netâicü'l-Efkâr*) ismindeki şerhe bir şerh yazmış ve *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâici'l-Efkâr* şeklinde isimlendirmiştir.¹⁵⁴ Bu eser 1239, 1273, 1279, 1303 1308, 1317, 1318, 1325 yıllarında İstanbul'da basılmıştır.¹⁵⁵

1.100. Mustafa Cansız (ö. 1975)

Trabzon'un Dernekpazarı ilçesi Kondu mahallesinde 1311/1895 yılında doğdu. Yöredeki Kondu, Mavran ve Paçan medreselerinde tahsil gördükten sonra Gargar Müslim Efendi'den icazet aldı. Uzun yıllar Trabzon'da vaizlik yaptı. 4 Kasım 1975'te vefat etti. "Cansız Hoca" olarak tanındı. Şair ve yazarlığı da vardı. Diyanet İşleri Başkanlığı'na vaizliğe atanmak için gönderdiği belgede şu eserleri tercüme ettiği kayıtlıdır. Şeyh Bedreddin'in *Vâridat* adlı eserinin tercümesi. *Usûl'ül-hikem fî nizâmi'l-'alem* adlı eserin tercümesi. *Mevlana'nın 207 Rubaisinin Aruzla Türkçe'ye Tercümesi*. Zâhid el-Kevserî'nin *İmam Ebû Yusuf Tercüme-i Hâli*; Hüseyin Kâşifî'nin *Osmanlı Devletinde Çöküş Devri*.¹⁵⁶ Cansız Hoca'nın ayrıca *Fecir*, *Necm-i Âtî* ve *İnan* mecmuaları ile *İkbâl*, *İstikbâl* ve *Yeni Yol* gazetelerinde yazıları ve şiirleri yayımlandı. Şiirlerinden en meşhuru "*Der Vâsf-i Hamsî*" isimli şiiridir.¹⁵⁷

1.101. Mustafa Firâkî Efendi (1144 /1731)

Trabzonludur. Şiirlerinde "Firâkî" ve "Visâlî" mahlaslarını kullandı.

(2017): 77-122.

154 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 241.

155 Gökhan Sebati Işkın, "Kuşadalı Mustafa b. Hamza (Adalı), Netâicü'l-Efkâr adlı Eseri ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2007): 162.

156 Mehmet Günaydın, *Cansız Hoca*, 3. Baskı (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2013), 30-86.

157 Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 257.

Şeyh Mustafa Firâkî Efendi olarak tanındı. 1144 /1731'de vefat etti. Molla Gürânî Câmii hazîresinde medfundur. Kaynaklarda şairliğinden ve mahlaslarından bahsedilmekle birlikte eserlerine yer verilmemiştir.¹⁵⁸

1.102. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu (ö. 1969)

1310/1892 yılında Trabzon'da doğan Tarakçıoğlu eğitim-öğretim faaliyetlerine ağırlık veren meşhur bir siyasetçi ve devlet adamıdır. KTÜ'nün kuruluşunda öncülük yapmıştır. *Yaşamak ve Yaşatmak Yolları, Milli Terbiye ve Hedefleri, Ahlak ve Milli Ahlak, Trabzon'un Yakın Tarihi* gibi çok sayıda eseri de vardır.¹⁵⁹

1.103. Mustafa Sabri Bakkaloğlu (ö. 1968)

1313/1897 yılında Çaykara Ataköy'de (Şinek) doğdu. Çocukluğunda dini ilimler tahsil etti. Çeşitli kademelerde memur olarak çalıştı. 1968'de Ankara'da vefat etti. Şairlik ve yazarlık da yaptı. Şiirlerinin çoğunu *Eskişehir İstiklal Gazetesi'*nde yayımladı. Çeşitli kaynaklarda bu şiirlerinden örnekler görmek mümkündür.¹⁶⁰

1.104. Numan Sabit Osmañcelebioğlu (ö. 1982)

1314/1896 yılında Çaykara'nın Maraşlı (Paçan) köyünde doğdu. Anne ve babası o çocukken vefat etti. Birinci Cihan Harbi'nde ayağını kaybetti. Gazi olarak Trabzon'a döndü. Trabzon'da *İstikbal, Yeni Yol, Halk, İnan* gibi gazete ve dergilerde yazıları yayımlandı. 23 Nisan 1948'de *Demokrat Çaykara Gazetesi'ni* çıkardı. 1982'de İstanbul'da vefat etti. Yayımlanmış olan eserleri şunlardır: *Türklüğün Kurtuluşu* (Trabzon 1341/1925). *Paçanlı'nın Dağarcığından* (Giresun 1341/1925). *Pırlantalar ve Damlalar* (Ankara, 1963). *Hac Yolunda İlhamlar* (İstanbul, 1971). *Malül Gazi Diyor ki* (Trabzon, 1980).¹⁶¹

158 Yuvacı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, 74; Beyhan Kesik, "Şeyh Mustafa Firâkî Efendi", erişim: 02 Mayıs 2018, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3332>.

159 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 710-11.

160 Yiğit, *Çaykara ve Folkloru*, 106-120; Albayrak, "Çaykara Şairlerinden Bir Demet", 74-75; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 27-34.

161 Yiğit, *Çaykara ve Folkloru*, 157; Albayrak, "Çaykara Şairlerinden Bir Demet", 68-69; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 570; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 15-26.

1.105. Nureddin et-Trabzonî el-Hanefi

Hakkında bilgi bulunamamıştır. Atıf Efendi nr. 838'de bir mecmua-nın içerisinde (vr. 224-226), *Hallu nazmin fi'l-mesâili'l-letî yekûnu's-sukut* adlı fıkıhla ilgili küçük bir Arapça risâlesi vardır.

1.106. Osman Avni Efendi (ö. 1309/1892)

Giresun'un Görele ilçesine bağlı Haydarî (Haydarlı) köyünde doğ-du. Adı Osman'dır. Karaosman oğulları ailesindedir. Trabzonlu Kara Os-man Avni Efendi olarak tanındı. Şiirlerinde "Avnî" mahlasını kullandı. 1309/1892'de vefat etti. Osman Avnî'nin, iki *Divançe*'den oluşan bir *Di-
van*'ı vardır. Bu *Divançe*'lerden birincisi yirmi dört sayfadan ibaret olup yirmi dokuz manzumedan meydana gelmiştir. İkinci *Divançe*, 18 gazel, 12 semaî, 2 mesneviden oluşmaktadır. Bu şiirlerin konusu dinî-tasavvufîdir. Eser, 1887'de İstanbul'da 48 sahife olarak basılmıştır.¹⁶²

1.107. Osman b. Hasan b. Muhyiddin et-Trabzonî (ö. ?)

Hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak Süleymaniye Kütüp-hanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2834, vr. 55-59'da *Ta'lika 'alâ Tefsiri'l-Kâzî fi kavlihi Te'âlâ lâbisîne fihâ ahkâbâ* başlıklı tefsirle ilgili Arapça bir risâlesi vardır. Müellif, mukaddimede adını açıkça Osman b. Hasan b. Muhyiddin et-Trabzonî şeklinde zikrettiği halde, katalog kaydında müellif adı hataen Osman b. Halil et-Trabzonî olarak kaydedilmiştir. Risâlede, *Beyzâvî Tefsi-ri*'nin hâşiyeleri merkeze alınarak Nebe' sûresi 23. ayetle ilgili tartışmalar ele alınmaktadır. Gerek mukaddimede gerekse hâtimede telif ya da istin-sah tarihi bulunmadığı için müellifin yaşadığı dönem tespit edilememiştir.

Başka bir katalog kaydında Ali b. Hasan et-Trabzonî'ye, Süleyma-niye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 386, vr. 1b-8b arasında yer alan *Risâletü'l-ahkâb lâbisîne fihâ ahkâbâ* adlı bir risâlenin nisbet edildiği gö-rülmektedir.¹⁶³ Ancak yaptığımız araştırmada bu yer numarasında Hâfız el-Münzirî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb* adlı hadis kitabının yer aldığı görül-müştür. Kanaatimize göre yukarıda ele aldığımız Şehid Ali Paşa, nr. 2834,

162 Fatma Sabiha Kutlar, "XIX. Yüzyıl Şairi Trabzonlu Avnî ve Divan'ları", *Türkbilig: Tür-koloji Araştırmaları* 9 (2005): 113-131; Selma Ülker, *Trabzonlu Avni Divanı İncele-me-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük* (Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi, 2006); Komisyon, "Avnî (Trabzonlu)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1: 231.

163 Komisyon, *El-fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahdûd, mahdû-dâtu't-tefsir ve ulûmuhu* (Ürdün: 1989), 2: 867.

vr. 55-59'te bulunan eser hataen bu yer numarasında gösterilmiştir. Zira eser adı aynıdır. İkisi de Trabzonî adlı bir zata nisbet edilmektedir. Ancak buradaki ikinci bir hata müellif adının Ali b. Hasan et-Trabzonî şeklinde verilmesidir. Zira incelediğimiz eserin mukaddimesinde müellif adı Osman b. Hasan b. Muhyiddin et-Trabzonî olarak açıkça zikredilmektedir.

1.108. Osman et-Trabzonî (ö. ?)

Osman et-Trabzonî'nin adına Süleymaniye Kütüphanesi, Kaside-cizâde, nr. 678, vr. 19b-21a'da bulunan *Tefsîru kavlihî Ta'ala ve lemma ya'lemi'l-llâhu'l-lezîne câhedû minküm* başlıklı tefsirle ilgili Arapça küçük bir risâlede rastladık. Telif ve istinsah tarihi olmadığı için müellifin yaşadığı dönem tespit edilememiştir. Müellif adı hâtimedede "eş-Şeyh Osman et-Trabzonî el-Müftî" şeklinde geçmektedir. Bu bilgiden müellifin müftülük yaptığı anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Osman b. Hasan b. Muhyiddin et-Trabzonî ile aynı kişi olup olmadığını mevcut bilgilerden hareketle söylemek mümkün gözükmemektedir.

1.109. Ömer Dursun Poyraz (ö. 1976)

1300/1884 yılında Çaykara'nın Yukarı Hopşera (Akdoğan) köyünde doğdu. Yöresindeki hocalardan ders aldıktan sonra bir süre Süleymaniye Medresesi'nde okudu. Daha sonra memleketine dönerek Tayyip Zühdü Efendi'den icazet aldı. Hayatını tedris faaliyetleri ile geçirdi. 1976 yılında memleketinde vefat etti. Çaykaralı meşhur Hacı Hasan Efendi'nin kayınpederidir. Kalam ilmine dair yayımlanmış bazı makaleleri, *Hac Rehberi* kitabı ve *Kaside-i Müyessire* adlı Arapça 25 beyitten oluşan bir risâlesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁴

1.110. Ömer Hikmet Karahasanoğlu (ö. 1964)

Maçka Müftüsü Mehmet Ali Efendi'nin oğlu olup, 1892'de Maçka'da doğdu. 1915 yılında Rusların yöreyi işgali üzerine esir alınıp Rusya'ya götürüldü. 1917'de kaçarak kurtuldu. İmamlık, öğretmenlik ve müfettişlik görevlerinde bulundu. 1964'te vefat etti. Türk Dili ve Edebiyatı ile de ilgilendi. Yöre ile ilgili çalışmaları 1987'de *Trabzon Ağzı Sözlüğü* başlığı ile neşredildi. Çeşitli gazetelerde yazıları ve şiirleri yayımlandı.¹⁶⁵

164 Yunus Vehbi Yavuz, *Çaykaralı Hacı Hasan Efendi: Birinci Kitap* (İstanbul: Feyiz Yayınları, 2007), 157-160; Albayrak, *Oflu Hoca*, 352-353.

165 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 471-477.

1.111. Peyami Safa (ö. 1961)

Meşhur romancı, gazeteci ve fikir adamı Peyami Safa, 1316/1899'da İstanbul Gedikpaşa'da doğdu. Babası Trabzonlu köklü bir aileye mensup olan şair İsmail Safa, annesi Server Bedia Hanım'dır. 1961 yılında vefat etti. Peyami Safa'nın irili ufaklı kitaplarının sayısı 500'e yakındır. Yazılarının sayısı ise çok daha fazladır.¹⁶⁶

1.112. Rıfki Kulaç (ö. 1962)

1890 yılında Sürmene'de doğdu. İyi bir eğitim aldı. Fransızca, İngilizce, Rusça, Latince, Arapça ve Rusça bilmekteydi. Dönemin önde gelen edebiyatçıları ile yakın ilişkileri vardı. Yazıları değişik gazetelerde yayımlandı. 1962 yılında vefat etti. *Milletleşen Adam* adlı romanı neşredildi. *Üç Basamak* adlı üç ciltlik bir roman yazdı ise de bunu yayımlatamadı.¹⁶⁷

1.113. Sadi Rıza Altıkulaç (d. 1875- ö. ?)

1291/1875'te Trabzon'da doğdu. Trabzon ve Kastamonu'da bulduktan sonra 1949'da İzmir'e gitti ve orada 1955'ten sonra vefat etti. Trabzon'daki bazı gazetelerde çalışmış ve yazıları ile şiirleri yayımlanmıştır. Bu şiirlerine ilaveten çok sayıda ölüm tarih manzumesi de günümüze ulaşmıştır.¹⁶⁸

1. 114. Sadullah Enverî b. Abdullah (ö. 1209/1794)

Trabzon'da doğdu. İstanbul'da ilim tahsil etti. Bâbîâlî'de çalıştı, hâcegânlık rütbesine erişti. "Enverî" mahlasını burada aldı. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 13 Rebiülahir 1209/7 Kasım 1794 Perşembe Günü muhasebecilik ve uzun süre sürdürdüğü vak'anüvislik görevindeyken vefat etti. İstanbul'da medfundur.¹⁶⁹

En önemli eseri *Târîh-i Enverî*'dir. Vekayinüvislik görevi sırasında

166 Ayrıntılı bilgi için bk. Beşir Ayvazoğlu, "Safa, Peyami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 437-440.

167 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 487-88.

168 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 439-446.

169 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 50; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2: 483; Bağdatlı, *Hedyye-tü'l-ârifin*, 1: 386; Fatîh Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 62; Münir Aktepe, "Enverî, Sadullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 268-270.

kaleme aldığı olayları, öncelikle senelerine göre bölümler halinde tertipleyerek cüzler halinde yazmış, daha sonra bu cüzleri toparlayarak üç ciltlik hacimli bir eser meydana getirmiştir. *Enverî Târîhi*'nin pek çok kütüphanede yazma nüshası vardır.¹⁷⁰

Enveri'nin şairliği de vardır. *Fatın Tezkirsî*'nde özgeçmişi ile birlikte bir beytine de yer verilmiştir.¹⁷¹ Enverî'ye ait şiirlerin bir kısmı, Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Seçme Şiirler Mecmuası* ismi ile kayıtlı eserin içerisinde yer almaktadır. Her sayfasında yirmi bir satır nesih hattı ile yazılı olan bu şiirler, "Enverî" başlığı altında toplanmıştır. *Târîhi* ve *Layihaları* dışında, *Kit'a min Divani'l-Enverî* (Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 34 Nk 4964/18) ve *Kasâid* (Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 34 Nk 4964/24) adlı Farsça eserler de Enverî Sadullah Efendi adına kaydedilmiştir.¹⁷²

1.115. Salih b. Hasan et-Trabzonî (ö. ?)

Müellifin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak yukarıda tanıtılan Muhammed el-Medenî et-Trabzonî'nin (ö. 1200/1786) dedesi olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Zira onun tam adı Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan el-Medenî et-Trabzonî'dir. Kataloglarda müellife isnad edilen şu iki risâleye denk geldik. *Şerhu Risâleti'l-Kiyâsiye*. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 2471/3, vr. 59a-63a, istinsah tarihi 1269/1851. *Şerhu Risâleti'l-İstidlâliye*. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 2471/2, vr. 32b-56b. Her iki risâle de mantıkla ilgili olup Arapça olarak yazılmıştır. Birisinin istinsah tarihi 1269/1851 olduğuna göre müellif bu tarihlerden önce yaşamış olmalıdır. Şayet Muhammed Medenî'nin dedesi ise bu takdirde 1700'lü yıllarda yaşamış olmalıdır.

1.116. Sâlim (ö. 1923)

Sâlim, 1856'da Trabzon'da doğdu. İlk mektepten sonra İskender-

170 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 50; Aktepe, "Enverî, Sadullah", 11: 268-270. Bazı nüshaları için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, nr. 590, Esad Efendi nr. 2089.

171 Fatın Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 62.

172 İsmail Hakkı Aksoyak, "Enveri, Sadullah Enverî Efendi", erişim: 10 Aralık 2017, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7265>. Enveri hakkında yapılan bir doktora çalışması için bk. Muharrem Saffet Çalışkan, *Ve-kayinüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188 / 1768-1774)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000).

paşa ve Hâtuniye Medreselerinde okudu. Bu arada Fransızca'da öğrendi. 1895'te Ordu'da Mal Müdürü iken Ordulu şair Tıflî ile tanıştı. Birbirlerinin şiirlerine nazire ve tahmisler yazdılar. 1923 yılında Ordu'da vefat etti. Arap ve Fars edebiyatına vakıftı. Üç dilde şiir söylerdi. Şiirleri ve mezar kitabeleri günümüze ulaşmıştır. *Sadberg* ve *Gülberg* adlı iki eseri olduğu ifade edilmektedir.¹⁷³

1.117. Sâlim Âşık Baba (ö. 1956)

1887'de Trabzon'un Dabbağhâne (Tabakhane) mahallesinde doğdu. Asıl adı Mehmed Sâlim'dir. Daha çok Baba Sâlim sanyla tanındı. Soyadı kanunundan sonra Öğütçen soyadını aldı. Uzun süre ticaretle uğraştı. Son olarak Sülüklü mezarlığında memur olarak çalıştı. 29 Aralık 1956'da İstanbul'da vefat etti.¹⁷⁴

Baba Sâlim'in şiirlerini Nesip Yağmurdereli, *Baba Sâlim Hayatı ve Şiirleri* isimli 202 sahifelik kitabında bir araya topladı (Trabzon: 1946). Elif Şebnem Kobya ise hakkındaki yazılardan hareketle *Baba Sâlim Divanı* adlı yüksek lisans tezini hazırlamıştır.

1.118. Süleyman b. Ömer et-Trabzonî (XVIII. Yüzyıl)

Müellifin hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak telif ettiği bir risâlenin girişinde verdiği bilgilerden hareketle XVIII. asırda yaşadığı tahmin edilmektedir. Zira ilgili risâleyi Şeyhu'l-İslâm Hamidzâde döneminde yazdığını söylemiştir. Bu zat Hamidizâde Mustafa Efendi (ö. 1208/1793) olmalıdır.¹⁷⁵ Kütüphane fişlerinde onun adına kayıtlı şu eserlere ulaşılmıştır. *Şerhu Dibâceti'l-Îsâgôcî*. Süleymaniye Uşşaki Tekkesi, nr. 14, vr. 10-18. Mehmed b. Ali adlı bir zat tarafından istinsah edilen bu risâle Arapça'dır. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 6728, 2515/1 ve 5032/1'de üç nüshası daha vardır. *Şerhu Dibâceti Risâleti'l-Ebherî*. Bu

173 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 341-343.

174 Osman Nuri Karadayı, "Trabzonlu Âşık Baba Sâlim ve Şiirlerindeki Ahlâk Vurgusu", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 2: 841-853; Elif Şebnem Kobya, *Baba Sâlim Divanı* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008), 15.

175 Arif Yıldırım, "Trabzon İlim Hayatına Katkıda Bulunan Beş Âlim", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 59-64.

eserin kütüphanelerde üç nüshası tespit edilmiştir. Süleymaniye Yeni Medrese, nr. 1856, vr. 135-143; Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 2811, vr. 206b-211b, istinsah tarihi, 1874; Kastamonu Yazma Eserler nr. 472/02, vr. 22b-30a, yazılış tarihi 1208/1792. Bu son tespit fişinde telif tarihi olarak verilen 1208/1792 tarihi yaşadığı dönemi tespit açısından önemlidir.

1.119. Süleyman b. Yusuf et-Trabzonî el- Ofi ez-Zebeşkevi (XVIII. Yüzyıl)

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak eserlerinde kullandığı nisbeden ve eserlerini telif tarihinden Trabzon'un Of ilçesinin Zebeşka (Tekoba) köyünden olduğu ve 1113/1720 tarihlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Yazarın, *Kitâbu'l-Mantık ve Kitâbu'l-İstiâre* adında iki eseri tespit edilmiştir. Müellif bu eserleri 1113/1720 yılında Kayseri'de kaleme almıştır.¹⁷⁶

1.120. Süleyman Bulut (ö. 1961)

Of'un Fındıkoba (Mavran) köyünde 1300/1883 yılında doğdu. Of eski müftülerinden Müderris Yunus Sıtkı Efendi'nin kardeşidir. Köyünde başladığı tahsilini abisinin yanında tamamladı. Ülkemizin çeşitli yerlerinde hocalık yaptı. 1961 yılında köyünde vefat etti. Hz. Adem'den itibaren dünyada meydana gelen hadiseleri kaleme aldığı *Kasâis-i Manzume* adlı bir eseri olduğu ifade edilmektedir. Müellifin bu eseri ile insanlara öğüt vermeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

1.121. Süleyman Mahir Durukan (ö. 1953)

Trabzon müftüsü Ahmed Mahir Efendi'nin oğlu olup 1314/1898'de Trabzon'da doğdu. Trabzon'da tahsilini tamamladıktan sonra Samsun ve Trabzon'da değişik görevlerde bulundu. Bu sıralarda edebiyatla da ilgilendi. 1953'te vefat etti. Trabzon'da neşredilen *Kaygu* ve *İğne* risâlelerinde güzel manzumeleri bulunmaktadır.¹⁷⁸ Hamsi için yazdığı naziresi meş-

176 Komisyon, *Hafız Ali Efendi Yazma Eserler Kataloğu* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2007), 47, 359, 360; Günaydın, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", 101-136; Gür, "Eski Of Bölgesi Müderrislerinin Şahsi Kütüphaneleri", 1: 629-640.

177 Albayrak, *Oflu Hoca*, 191-192.

178 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 447-448.

hurdu.¹⁷⁹

1.122. Süleyman Sûdî Efendi (ö. 1313/1896)

Of'un Uğurlu mahallesindedir. 1250/1835'te İstanbul Galata'da doğdu. Öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Arapça, Farsça ve İngilizce bilmekteydi. Maliye kaleminden yetişti. Trabzon ve Suriye defterdarlığı, varidat muhasebeciliği, darphane müdürlüğü yaptı. Son görevi Maliye meclisi azalığıydı. 1313/1896'da İstanbul'da vefat etti. *Defter-i Muktesid*, *Mesabiül Maliye-Devlet-i Osmaniye*, *Usul-i Meskukat-ı Osmaniye* ve *Ameliye*, *Takvim-i Dâimî* adlı eserleri vardır. Bunlardan üç ciltlik olan *Defter-i Muktesid* isimli eser Osmanlı döneminin XIX. asra kadarki mali işleri hakkında son derece önemli bilgileri havidir.¹⁸⁰

1.123. Süleyman Sırrı Efendi (ö. 1948)

1293/1876 yılında Çaykara'nın Zeno (Ulucami) köyünde doğdu. Gülhanoglu/Görhanoglu Süleyman Efendi diye de anılır. Soyadı kanunuyla Aygün soyadını aldı. Cumhuriyetten önce Of'ta 20 yıl süreyle sorgu hâkimliği görevini yürüttü. Tarihi yazıları, atışma ve destanları vardır. 1948 yılında vefat etti. 29 Temmuz 1929 yılındaki sel felaketi yüzünden kendi köyü olan Zeno ile ilgili yazdığı destanı yörenin en meşhur destanları arasındadır.¹⁸¹ Tarihi yazıları ile mahalli şive ve deyişlerden oluşan destanlarının beş defter olduğu belirtilmektedir.¹⁸²

1.124. Süleyman Tâlib Efendi (ö. 1264/1847)

1229/1813 yılında Trabzon'da doğdu. Üçüncüzâde Hüseyin Ağa'nın oğludur. Kaynaklarda divan olacak miktarda şiirlerinin bulunduğu ve memleketinde "Atâ" sanıyla tanındığı beyan edilmektedir.¹⁸³ Tâlib, Sâmî Paşa Trabzon valisi iken onun ve oğlu Subhî Paşa'nın gazellerine nazire söyleyerek iltifatlarına mazhar olurdu. Bahriye Muhâkemât Dâiresi başkâtibi Tâlib, bazı şairlerle müşterek gazeller söylemiştir. Trabzonlu Hilmî

179 Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 262.

180 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 295; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1553; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 676-77.

181 Mustafa Aygün, "Süleyman Sırrı Aygün", *Yeni Çaykara Bülteni* 3 (Şubat 1983): 8; Albayrak, *Oflu Hoca*, 431.

182 Albayrak, "Çaykara Şairlerinden Bir Demet", 57.

183 Fatîm Davud, *Hâtîmetül- Eş'âr*, 272.

ile söylediği müşterek gazel *Hilmî Divanı*'nda yer almaktadır.¹⁸⁴ Bunun dışında *Cerîde-i Havâdis* muharriri İsmet, Trabzonlu şairlerden Mehmed Behcet ve Timurcuzâde Şeyh Avnî ile de müşterek gazelleri vardır.¹⁸⁵ Ayrıca *Fatın Tezkiresi*'nde beş beyitten müteşekkil bir gazeli mevcuttur.¹⁸⁶ Ona ait müstakil bir esere henüz ulaşılammıştır.

1.125. Şakir Ahmed Paşa et-Trabzonî (ö. 1234/1819)

Trabzonlu olduğu bilinen Şâkir Ahmed Paşa'nın ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Eğitimini tamamladıktan sonra devletin üst düzey kademelerinde çeşitli görevlerde bulundu. 1234/1819'da vefat etti. Kabri İstanbul'dadır. Şair, yazar, din ve devlet adamı olarak tanınmıştır.¹⁸⁷ Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Şâkir Ahmed Paşa, Arapça ve Farsçayı her iki dille şiir yazacak kadar iyi bilen bir şairdir. Zira eserlerinde aynı beyit içerisinde bazen Arapça, bazen Farsça ve bazen ikisini birlikte başarılı bir şekilde kullanmıştır.¹⁸⁸

Müellifin, divan tarzı 20 civarında şiirin yanında mesnevi tarzındaki *Tertîb-i Nefîs*, *Ravz-ı Verd* ve *Hulâsatü'l-Ahkâm* adlı üç eseri bulunmaktadır. İsimlerinin ebced hesabıyla yazıldığı tarihe işaret ettiği bu mesnevilerden ilki 1797 yılında tamamladığı *Tertîb-i Nefîs*'tir. 489 beyitlik bu eserinde, Kur'ân-ı Kerîm'deki 114 sureyi üçer beyitle tanıtmıştır. Surelerin adını, kaç ayetten oluştuğunu, nerede nazil olduğunu üç beyitte anlatmaya çalışmıştır. 1801 yılında tamamladığı 982 beyitlik *Ravz-ı Verd* ise iki farklı eserden oluşmaktadır: Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ ve Gazve-i Bedr. Bu eserlerden birincisinde Allah'ın 99 ismi şerh edilirken, ikincisinde de sebep ve sonuçlarıyla Bedir Savaşı ile bu savaşa katılan sahabeler konu edilmiştir. Bu iki eser bir arada *Ravd-ı Verd* ismiyle iki kez basılmıştır.

184 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1623; İsmail Hakkı Aksoyak, "Tâlib, Süleymân", erişim: 12 Aralık 2017, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=872>.

185 Bazı örnekler için bk. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 94-96

186 Fatın Davud, *Hâtîmetü'l- Eş'âr*, 272.

187 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 401; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1: 184; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1563; Yıldırım, "Trabzon İlim Hayatına Katkıda Bulunan Beş Âlim", 1: 59-64; Fatın Davud, *Hâtîmetü'l- Eş'âr*, 234.

188 Alim Yıldız, "Şakir Ahmed Paşa'nın "Tertîb-i Nefîs" Mesnevîsi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2008): 179-223; Alim Yıldız, "Şâkir, Ahmed Paşa", erişim: 15 Ocak 2018, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=223>.

Hulâsatü'l-Ahkâm¹⁸⁹ ise 1807 yılında tamamlanmış, 135 beyitlik bir mesnevidir. Bu eser, bir ölçüde *Tertîb-i Nefîs*'in muhtasarı niteliğindedir. Eserde, Kur'ân-ı Kerîm'deki tertip sırasına uygun olarak sureler birer beyitte nazmedilerek ayet sayıları ebced hesabıyla aktarılmıştır.¹⁹⁰

Bursalı Mehmed Tahir, *Addu-Âyi'l-Kur'ân* (Kur'ân Ayetlerinin Sayımı) adlı basılmamış Türkçe bir manzumesinden bahsetmektedir.¹⁹¹ Ancak Alim Yıldız bu bilgide bir yanlışlık bulunduğunu ve Bursalı'nın gayr-ı matbu olarak gösterdiği *Addu-Âyi'l-Kur'ân*'ın matbu olan *Tertîb-i Nefîs* adlı eser olduğunu söylemektedir.¹⁹² Çalışmamız esnasında karşımıza çıkan yazma bir nüsha da bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Salah Muhammed el-Haymi adlı araştırmacı Şam'da Dâru'l-Kütübî'z-Zahiriyye Kütüphanesi 3881 numarada *Addu-Âyi'l-Kur'ân* ismiyle yer alan bir nüshayı tespit etmiş ve onun ilk iki beyti ile son iki beytine, ayrıca bazı vasıflarına yer vermiştir. Bu bilgileri *Tertîb-i Nefîs* ile mukayese ettiğimizde ikisinin aynı eser olduğu görülmüştür. Aynı kaynakta *Addu-Âyi'l-Kur'ân* isimli başka yazma bir nüshanın da Mekte-i Mükerrreme Merkez Kütüphanesi 754 numarada yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁹³

Ayrıca, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 4453/1'de yer alan *Mecmû'a-i Eş'âr* vr. 68 ve 76'da, yine aynı yerdeki Mecmu'a'nın (nr. 4453/2) 64b-69a varakları arasında, Şakir Ahmed Paşa'dan da şiirler vardır. Yine Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 3546'da bulunan *Mecmu'a-i Eş'âr Fevâ'id ve Münşeât'ın* 4a-6a varakları arasında ona ait şiirlerle yer verilmiştir. Yine Milli Kütüphane nr. 2741'deki *Mecmu'a-i Eş'âr'ın*

189 Eserin tespit edilebilen tek nüshası Milli Kütüphane nr. 810/3, vr. 22a-25b'de yer alan *Tertîb-i Hulâsatü'l-Ahkâm* başlıklı nüshadır. Bu nüsha, Hisarcıklızâde Mehmed Salim tarafından 1229/1813 yılında istinsah edilmiştir. Katalog tespit fişine görevli tarafından "Birçok yaprakta Ahmed Şakir Paşanın şiirleri vardır." şeklinde bir not düşülmüştür. Bu not ilgili mecmuanın değişik yerlerinde onun şiirlerinin yer aldığını göstermektedir. Nitekim kendi risâlesinin hemen öncesinde vr.21b'de Ahmet Paşa'ya ait iki şiirin olduğu görülmektedir.

190 Mustafa Özkat, "Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa ve Dikkatlerden Kaçan Bir Eseri: Hulâsatü'l-Ahkâm", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 35 (2006): 195.

191 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 401.

192 Yıldız, "Şakir Ahmed Paşa'nın "Tertîb-i Nefîs" Mesnevîsi", 181.

193 Salah Muhammed el-Haymi, *Kitâbu fehârisi ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm li mahdûdâtî dâri'l-kütübî'z-zâhiriyye* (Dimeşk: 1403/1983), 2: 201; ayrıca bk. Vefî b. Ferh Yasin, *Mevsu'atü bibluğrafya ulumi'l-Kur'an el-kısmu'l-evvel 'adedü'l-ây* (Suudi Arabistan: Camiatü Melik Abdülaziz, ts), 11.

içerisinde Şakir Ahmed Paşa'nın da şiirleri olduğu belirtilmektedir. Aynı kütüphanenin Adana İl Halk Koleksiyonu nr. 445'te bulunan ve içerisinde farklı paşaların şiirlerinin bulunduğu *İnşâ-i Mergûb* adlı eserin 34a varakında Şakir Ahmed Paşa'nın şiirlerine yer verilmiştir.¹⁹⁴

1.126. Şakir Şevket (ö. 1296/1878)

1263/1847 yılında Trabzon'da doğdu. İlk tahsilinden sonra bir süre ticaretle uğraştı. Bu esnada dönemin alimlerinden Hacı Fehmî'den Arapça ve Farsça öğrendi. Bir dönem Vilayet İdare Meclisi'nde çalıştı. İstanbul'da çeşitli gazetelerde yazarlık yaptı. 1295/1875'te Trabzon'da vefat etti.¹⁹⁵

Bazı şiirleri ile *Trabzon Tarihi*¹⁹⁶ isimli şehir tarihi vardır. 1877 yılında yayımladığı *Trabzon Tarihi*, Türkçe yazılan ve basılan ilk şehir tarihidir. Eski ve yeni harflerle basılmıştır. Neşri o günün çevrelerinde heyecanla karşılanan *Trabzon Tarihi*, Trabzon'un olduğu kadar Doğu Karadeniz, Kafkasya ve Kırım tarihleri için de önemli bir kaynak eserdir. Ayrıca Hilmî'nin Şâkir Şevket ile beş adet müşterek şiiri vardır.¹⁹⁷ Yine *Trabzon Tarihi* adlı eserin 280-293. sayfaları arasında basılmış *Şevket-nâme-i Osmânî* unvanlı 80 beyitlik manzum bir tarihçesi bulunmaktadır. Bu tarihçede Osmanlı padişahlarının adlarından, bazı olaylarla fetihlerden bahsetmektedir. Trabzon'daki bazı mezar kitabelerinde tarih manzumelerine de rastlanmaktadır.¹⁹⁸

1.127. Şâtürzâde/Meşrebzâde Mehmed Arif b. Mehmed Emîn (ö. 1275/1858)

Aslen Trabzonlu olan Mehmed Arif Efendi 1205/1791'de İstan-

194 Bu bilgiler ilgili katalog tespit fişlerine düşülen notlardan derlenmiştir.

195 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacifettahoğlu (Ankara: Trabzon Belediyesi Yayınları, 2001), 12-24; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 687.

196 Osmanlı şehirleri içerisinde "şehir tarihi" yazılmış ilk kent Trabzon'dur. Şakir Şevket bu eserini Rumlardan esinlenerek yazmıştır. Zira Trabzonlu Rumlar, 1866'da Perikles Triantafillides'in Atina'da bastırıldığı kitapla başlayarak Osmanlı döneminde Trabzonla ilgili 25'i aşan sayıda eser vermiştir. Kudret Emiroğlu, "Trabzon Kültür Tarihi Üstüne", *Trabzon'da Edebiyat-Edebiyatta Trabzon Sempozyumu Bildirileri (18-19 Aralık 2004)*, haz. Veysel Usta (Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 2004), 22.

197 Şevket, *Trabzon Tarihi*, 12-24; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 687-88; İsmail Hakkı Aksoyak, "Şevket, Şâkir", erişim: 27 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatisimlersozlu-gu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1007>.

198 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1:131-135.

bul'da doğdu. Devrin tanınmış alimlerinden ders aldı. Osmanlı devletinin birçok kademesinde üst düzey görevler yaptı. Son olarak 21 Mart 1854'te Ârif Hikmet Beyefendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 27 Aralık 1858'de vefat etti. Edirnekapı dışında Mustafa Paşa Dergâhı hazîresine defnedildi. Eserleri: *Câmi'ü'l-İcâreteyn*.¹⁹⁹ *Câmi'ü'l-İcâreteyn* adlı fıkıh kitabının kaynaklarına inerek ve ilâveler yaparak eseri yeniden düzenlemiş ve II. Mahmut'a takdim etmiştir. *Siyâsetnâme*. Dede Cöngî'nin (ö. 973/1565[?]) *Siyâsetü's-şer'iyye* adlı Arapça eserini serbest bir şekilde ve genişleterek *Siyâsetnâme* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1275).²⁰⁰

1.128. Tâbî Mehmed Efendi (ö. 960/1552)

Trabzon'da doğdu. Sesi güzel bir bestekârdı. Hüseyinî makamındaki türküleri Irak, Acem, İsfahan, Şirâz gibi pek çok yerde büyük küçük herkesin dilinde dolaşmıştır. Tekkelerde onun besteleriyle sema edilmiştir. Tâbî'yi aynı mahlaslı diğer şairlerden ayırmak için şair, "Büyük Tâbî" olarak anıldı. Kaynaklarda şiirlerinden bazı örnekler bulunmaktadır.²⁰¹ Şeyh Abdî ile Hacca gitti ve 960/1552 yılında orada vefat etti.²⁰²

1.129. Tahsin Efendi (ö. ?)

Bursalı Mehmed Tahir, "Tarihçiler" bahsinden sonra, "Derc edilmiş olan tarih kitapları" başlığı altında Trabzonlu Tahsin Efendi'ye ait *Yâ-digâr-ı İslâm* adlı bir eserin olduğunu zikreder.²⁰³ Bu kaynaktan başka ne

199 Yazma nüshaları için bk. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4474/1, vr. 1b-81a. Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, nr. R-7827, vr. 254; Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, nr. Ms.or.oct. 2587 Staatsbibliothek, Berlin, vr. 161; İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, nr. 297/55, vr. 192-241.

200 Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 375; Mehmet İpşirli, "Ârif Efendi, Meşrepzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 365; Zeynep Altuntaş, "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzâde/Meşrepzâde Mehmed Arif Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 65-79.

201 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 493; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 705; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 39-40; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 45.

202 Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1608.

203 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 162.

müellif ne de eser hakkında başka bir bilgiye ulaşamadı.

1.130. Tahsin Râşid (ö. 1936)

1286/1870 yılında İstanbul'da doğdu. Aslen Trabzonludur. Tıp alanında önemli hizmetleri olmuştur. Gülhane Hastanesi Asabiye ve Akliye Şubesi'nin kurucusu, ilk hocası ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin ilk asabiye ve akliye profesörü olmuştur. 1936 yılında vefat etti. *Seririyat-ı Akliye Dersleri* adlı bir eseri vardır.²⁰⁴

1.131. Tıflî Ahmed Çelebi (ö. 1070/1660)

Trabzon'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra IV. Murat'ın meclisine girip ona nedim oldu. Boyu uzun olduğundan "Leylek" lakabı ile de anıldı.²⁰⁵ Çocuk denecek yaşta şiirler yazdığından "Tıflî" mahlasını kullandı. Muhtelif kayıtlar olmakla birlikte 1070/1659-1660 tarihinde vefat ettiği kabul edilir.²⁰⁶ Nitekim Trabzonlu şairlerden olup aynı zamanda akrabası olan Nazmi Mehmed Efendi tarafından yazılan mezar kitabesinde de aynı tarih kayıtlıdır. Silivrikapı dışındaki Hazret-i Bâli civarında medfundur.²⁰⁷

Eserleri: *Divan*. Bir mesnevi, yirmi sekiz kaside, bir terkihibend, bir müseddes, 197 gazel, dört rubâî, üç kıta, altı müfred, yedi tarih manzumesinden oluşmaktadır. Türkiye'deki çok sayıda kütüphanede yazma nüshaları vardır. *Sâkinâme*. *Divan*'ın bazı nüshalarında yer alan 241 beyitlik bir manzumedir. Şairin Melâmîlik'le olan bağının ve tarikat silsilesinin kaydedilmesi bakımından dikkat çekici olan bu eseri Ayıntablı Aynî, Tıflî'nin şairliğinin ispatı şeklinde görür. Bazı kaynaklarda, Eski Zağralı Tarzî'nin yazdığı 184 beyitlik hicviyye tarzındaki *Vasiyyetnâme* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4967/1, vr. 61-66) Tıflî'ye atfedilir. Millet Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada da (nr. 624) Tıflî'nin şiirleri bulunmaktadır.²⁰⁸ Ayrıca, Milli Kütüphane'de bulunan birçok mecmuanın içerisinde Tıflî'ye ait şiirlerin

204 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 706-707.

205 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 505.

206 Bekir Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 89-90.

207 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 47.

208 Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi", 41: 89-90.

bulduğu tespit fişlerindeki notlardan anlaşılmaktadır.²⁰⁹

1.132. Yahya Efendi (ö. 978/1571)

900/1495 yılında Trabzon'da doğdu. Beşiktaşî Yahyâ Efendi, Müderris, Molla Şeyhzade olarak tanınır. Babası Şâmî Ömer Efendi Trabzon kadılığı yapmıştır. Bazı kaynaklarda babasının Amasyalı olduğu kaydedilir. Yahyâ Efendi çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Trabzon'da geçirdi. Bu dönemde Trabzon'daki medreselerden birinde tahsilini tamamladığı tahmin edilmektedir. 9 Zilhicce 978 (4 Mayıs 1571) yılında İstanbul'da vefat etti. Yahyâ Efendi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın süt kardeşidir. Aralarında Trabzon'da başlayan dostluk İstanbul'da devam etmiş, onun İstanbul'a gelmesini Kanûnî istemiştir. "Müderris" mahlasıyla şiir yazan Yahyâ Efendi'nin şiirleri, ölümünden sonra bir *Divan* halinde derlenmiştir. Eserin bilinen tek nüshası Millî Kütüphane Fahri Bilge Bölümü'nde kayıtlıdır (nr. 210). Heath W. Lowry, Yahyâ Efendi ile "Muhibbî" mahlasını kullanan Kanûnî Sultan Süleyman'ın şiire Trabzon'daki çocukluk yıllarında başladıklarını söyler.²¹⁰

1.133. Yâver Efendi (XIX. Yüzyıl)

Yâver Efendi Trabzon'da doğdu. Asıl adı Hasan'dır.²¹¹ İstanbul ve Yanya'da bulundu. Bazı vezirlere divan kâtipliği yaptı. Çeşitli yerlerde tahrirat kâtipliği görevini yürüttü. Hacegân sınıfına dâhil oldu.²¹² Sultan Abdülmecîd devrinde (1839-1861) vefat etti.²¹³ Devrin şairleri arasında gösterilmektedir. Kaynaklarda bazı şiirlerine yer verilmekle birlikte eserlerine dair bir bilgi bulunmadığı ifade edilmektedir.²¹⁴ Ancak katalog

209 Mesela bk. Milli Kütüphane nr. 132; 140; 160; 262; 795; 2990'da yer alan eserlerle ilgili açıklama notları.

210 Haşim Şahin, "Yahya Efendi, Beşiktaşlı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 243-244. Ayrıca bk. İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 307.

211 İpekten, v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 536; Göre, "Osmanlı Kültür Hayatında Trabzon'un Yeri ve Trabzonlu Divan Şâirleri", 256.

212 Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l- Eş'âr*, 447.

213 Murat Yüksel 18. Yüzyıl şairlerinden olduğunu zikreder. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 65.

214 Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l- Eş'âr*, 447; Beyhan Kesik, "Yâver Efendi", Erişim 15 Aralık 2017, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3407>.

taramaları esnasında, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Divanlar Koleksiyonu, nr. T. 5458'de Yâver Trabzonî adına kayıtlı bir *Divan* olduğu bilgisine denk geldik. Ayrıca *Fatın Tezkiresi*'nde 17 beyitlik bir gazeli mevcuttur.²¹⁵ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 1793'te bulunan *Mecmu'a-i Eş'âr'ın* içerisinde Yâver'in *Divan* müsveddesinin de olduğu tespit fişinde kayıtlıdır. Ancak bu kişinin Trabzonlu Yâver Efendi olup olmadığına dair bir bilgi yoktur.

1.134. Yusuf Şevki Efendi (ö. 1321/1904)

1256/1840 yılında Dernekpazarı İlçesi, Kondu Köyü'nde doğdu. Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî ve Ezher Üniversitesindeki şeyhlerden ve daha başka üstatlardan icâzet aldı. Mekke, Medine, Kahire, İskenderiye, Tanta, Musul gibi Osmanlı coğrafyasının önemli şehirlerine ilim ve irşad için seyahatler düzenledi. 22 Ocak 1904 (4 Zilkade 1321) tarihinde doğduğu köyde vefat etti.

Eserleri: *Hediyetü'z-zâkirîn ve hüccetü's-sâlikîn*: Yusuf Şevki Efendi'nin matbu tek eseri olup Mısır'da 1303/1885 yılında 60 sahife olarak basılmıştır. *Râmûz el-ehâdîs hâşiyesi*: Bu eserin ismi bizzat müellif tarafından verilmemiş olup isimlendirme eserdeki açıklama ve ilaveler dikkate alınarak yapılmıştır. *Levâmi'u'l-envâr ve menâzilü'l-ebrâr*: *Râmûz el-ehâdîs*'in sahabî râvilerini tanıtmaktadır. Eserin temmet kaydında 28 Recep 1296 Cuma günü seher vakti tamamladığını belirtmiştir. *Defter-i İhvân*: Müellif bu eserde, Osmanlı coğrafyasında Medine'den Gümölcine'ye, İskenderiye'den Artvin'e kadar yüzlerce şehir ve kasabaya yaptığı seyahatlerde kendisine intisap eden yaklaşık 12 bin kişinin adını kaydetmiş ve onlarla ilgili kısa tanıtıcı bilgiler vermiştir. *Rub'ul-müceyyeb*:²¹⁶ Bu eserde vakit ölçer aletin yapımını ve kullanımını anlatmaktadır.²¹⁷

215 Fatın Davud, *Hâtimetü'l- Eş'âr*, 447.

216 Eserin kendisi şimdilik bulunamamış olup böyle bir eserin var olduğuna dair bilgiler talebeleri kanalıyla günümüze intikal etmiştir.

217 Ayrıntılı bilgi için bk. Hür Mahmut Yücer, "Ofu Yusuf Şevki Efendi ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki Tesirleri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*, ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 103-118; Süleyman Gür, *Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizâde Ahmed Efendi ve Evrak-ı Metrûkesi* (Ankara: Hayat Yayınları, 2016), 164-177.

1.135. Yusuf Ziya (ö. 1339/1921)

1274/1858 yılında Trabzon'da doğdu. Babasının adı Pir'dir. Asıl adı Yusuf, mahlası Ziya'dır. Uzun süre Trabzon'da icra müdürlüğü yaptı. 28 Şubat 1921 tarihinde Trabzon'da vefat etti. Basılmamış bir *Divanı* ile yine basılmamış *Seyahatnâme-i İstiğrabiye ve Istilâhat-ı Sofiye* adlı risâleleri vardır.²¹⁸ Ayrıca Trabzon Şehir Mezarlığı'nda Yusuf Ziya'nın yazdığı iki ölüm tarih manzumesi bulunmaktadır.²¹⁹

1.136. Zîver Efendi (ö. 1297/1880)

1237/1821 yılında Kafkasya'da doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Trabzon'a getirilerek vali Hazînedârzâde Osman Paşa'nın kethudası Amasyalı şair Hüseyin Revnak Efendi tarafından satın alındı ve manevi evlat edinildi. Küçük yaştan itibaren şiire ilgi duydu. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1297/1880 yılında Trabzon'da vefat etti. Kafkasyalı ve Trabzonlu sanlarıyla da anıldı. Zîver'in edebi yönden çok güçlü olduğu, özellikle gazellerinin çok beğenildiği ifade edilir. O kadar ki *Hamsi Gazeli* diye bilinen gazeline kendisinden sonra gelen çok sayıda edip nazire yazmıştır.²²⁰ Çok miktarda şiirinin olduğu, bu şiirlerin ve *Münşeât*'ının bastırılmak üzere bir şahıs tarafından alındığı fakat kaybedildiği nakledilmektedir.²²¹ Murat Yüksel, mezar taşındaki kit'anın Zîver'in kendisine ait olduğunu ifade eder ve Trabzon'daki çok sayıda mezar kitabesinde yer alan ölüm tarih manzumelerinden örnekler verir.²²² Mısır Kahire'deki Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları nr. 9133/6'da Ziver Mehmed Efendî adına kayıtlı *Ayîn-nâme-i garâ'ib-nümâ-ı Berlin* adlı Osmanlı tarihi ile alakalı Türkçe bir eser bulunmaktadır. Ancak bu eserin müellifinin bizim mevzu bahis ettiğimiz Zîver Mehmed Efendi olup olmadığını şimdilik bilemiyoruz.

218 Mustafa Duman, *Trabzon Halk Şairleri* (İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1995), 49.

219 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 337-340.

220 Hoca Hüseyin Hüsnî, Ordulu Tıflı, Trabzonlu Ahmed Sarım, Esat Ömer Eyyûbî, Süleyman Mâhir bunlardan bazılarıdır. Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 138.

221 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 4: 2102-2102; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 137-138; Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*, 88-92.

222 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 138-145.

1.137. Zühdî Mehmed Efendi (ö. 1292/1875)

Zühdî, 1226/1811 yılında Trabzon'da doğdu. Müftü Medresesi müderrisi Müftü Hacı İsmâil Efendi'nin oğlu olup kuvvetli bir hafız idi. Hafızlık ve İslâmî ilimler icazetini babasından aldı. 1852 yılına kadar Hatuniye (Gülbahar Hatun) Camii'nde yirmi yıl sürekli hatimle teravih namazı kıldırdı. 1292/1875 yılında Trabzon'da vefat etti. Trabzon'da çok sayıda mezar kitabesinin tarih manzumelerini, ayrıca günümüze ulaşan bazı tarihi eserlerin kitabelerini de yazdı. 23 dörtlükten oluşan ve içinde ham-siden yapılan yemeklerin listesi de bulunan *Hamsi Destanı* ünlüdür. Bir *Şiir Mecmuası* olduğu bildiriliyorsa da şiirlerini ihtiva eden bu *Divan* veya *Mecmua* 1862 yılında yanmıştır. Daha sonra yazdığı şiirler ise küçük bir *Mecmua* oluşturmaktadır.²²³ *Fatın Tezkiresi*'nde Trabzonlu Mehmed Zühdî isimli bir şairin 1263 yılında yazdığı gazeline yer verilir ve onun sadece bu gazelinin bile şiirdeki maharetini gösterdiği ifade edilir.²²⁴ Bu şair, bahsi geçen Zühdî Efendi olmalıdır. Zira yine Trabzonlu olan diğer Zühdî Efendi 1270-1330 yılları arasında yaşamıştır.²²⁵

1.138. Zühdî Mehmed Efendi (ö. 1330/1914)

Ulemadan Hafız Tayyib Efendi'nin oğlu olup 1270/1854'de Trabzon'da doğdu. Dini ilimler ve Farsça öğretmenliği yaptıktan sonra *Trabzon Gazetesi* ve *Vilayet Matbaası* müdürlükleri gibi çeşitli görevlerde bulundu. 1330/1914'de bindiği vapurun Vakfikebir açıklarında batması üzerine vefat etti. Zühdî Mehmed Efendi, kendisiyle aynı adı taşıyan Trabzonlu diğer Zühdî Efendi gibi kuvvetli bir hafızdı. Adının onunla karışmaması için manzumelerinde "Hafız" mahlasını kullanırdı. Bir hayli eser vermiştir. *Nazm-ı Siyer-i Zühdî* (Trabzon 1324). *Zînetü'l-Ef'ide* (Trabzon 1324). *Mecmu'a-i Zühdî* (Mahmut Bey 1306). *Temkin* (1325'te basılmıştır). *Hediye-i Vatan* (Trabzon 1331). *Nevbâve* (1876'da basılmış şiir kitabıdır). *Mir'atü'l-Mülûk* (İstanbul 1877). *Defter-i Esâmii Ricâl*.²²⁶ *Mürşidü'l-Mübtedi*.

223 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 4: 2105-2106; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5: 1720; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 163-176; Mehmet Arslan, "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu", erişim: 27 Nisan 2018, <http://www.turkedebiyatiisimlersonzluguy.com/index.php?sayfa=detay&detay=3091>.

224 Fatın Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 199.

225 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 4: 2107-2109.

226 Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 442; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 4: 2107-2109; Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şa-*

Esirüddin Mufaddal b. Ömer Ebheri'den çeviridir. Eserin üç farklı baskısı vardır.²²⁷ Bunlardan başka basılmamış bir *Divan*'ı ile *Mecmu'a-i Müntehat* adlı bir eseri ve Trabzon'daki birçok mezar kitabesinde tarih manzumeleri olduğu ifade edilmektedir.²²⁸ Ayrıca, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 872'de bulunan *Mecmu'a-i Eş'âr*'da "Hafız-ı Trabzonî" adına kayıtlı şiirler olduğu tespit fişinde kayıtlıdır. Bunlar da "Hafız" mahlasını kullanan bu Zühdi Efendi'ye ait olmalıdır.

2. Zeyl

Burada, mezar kitabelerinde ölüm tarih manzumelerine ve çeşitli kaynaklarda birkaç şiirine rastlanan Trabzonlu şairler ismen zikredilecek, ayrıca 1900 yılından sonra doğmuş olup, Osmanlı dönemindeki eğitim kurumlarında tahsil gören belli başlı Trabzonlu müelliflere kısaca işaret edilecektir. Zira bu müellifler, eserlerini Cumhuriyet döneminde telif ettiklerinden onlar hakkındaki bilgilere kaynaklarda daha rahat ulaşılabilmektedir.

Hayatları hakkında fazla bilgi bulunmayıp yaşadıkları dönem ve mahlasları mezar kitabelerindeki ölüm tarih manzumeleri ile çeşitli kitabelerden tespit edilen Trabzonlu şairler şunlardır: Fazlı (XIX. Yüzyıl),²²⁹ Fecri (XX. Yüzyıl),²³⁰ Fehim (XVIII. Yüzyıl),²³¹ Halimî (XIX. Yüzyıl),²³² Hâlis (XIX. Yüzyıl),²³³ Hamid (XVIII. Yüzyıl),²³⁴ Hızır (XIX. Yüzyıl),²³⁵ İsmet (XIX. Yüzyıl),²³⁶ Mazharî (XIX. Yüzyıl),²³⁷ Mehmed Avnî (ö. 1265/1848),²³⁸

irleri, 1: 279-299; Yasemin Demir, *Tayyibzâde Hâfız Mehmed Zühdi Hayatı Eserler ve Nevbâvesi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 10-47.

227 Köksal, "II. Meşrutiyet Dönemin'den Cumhuriyet'e Trabzon'da Dini Hayat", 2: 748.

228 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 285.

229 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 251-253.

230 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 261-262.

231 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 69-70.

232 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 81-82.

233 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 83-84.

234 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 61-63.

235 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 84-87.

236 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 249-250.

237 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 780.

238 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 97-98.

Muradî (XVIII. Yüzyıl),²³⁹ Murad Hanlızâde Bekir Sıdkı (XVIII. Yüzyıl),²⁴⁰ Nâzım (XIX. Yüzyıl),²⁴¹ Nesib (XIX. Yüzyıl),²⁴² Rüşdî (XIX. Yüzyıl),²⁴³ Sâmi (XIX. Yüzyıl),²⁴⁴ Şevkî (XIX. Yüzyıl),²⁴⁵ Tahsin (XIX. Yüzyıl),²⁴⁶ Vasfî (XIX. Yüzyıl),²⁴⁷ Zevâitli Kör Mustafa (ö 1916).²⁴⁸

Osmanlı'nın son dönemi olan XX. asrın başlarında yetişen Trabzonlu müellifler ve eserleri ile ilgili kısaca şu bilgileri aktarmak istiyoruz: Aziz Aktulga'nın (1901-1973) yayımlanmış iki şiir kitabı,²⁴⁹ Abdüşşekür Dinçer'in (1901-1957) bir *Şiir Mecmuası* bulunmaktadır.²⁵⁰ Hüseyin Avni Şanda'nın (1902/1971) dört,²⁵¹ Ömer Akbulut'un (1903/1981) yayımlanmış sekiz eseri vardır.²⁵² Ord. Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan'ın (1905/1972) iki yüzün üzerinde tebliğ-makalesi ve yayımlanmış çok sayıda kitabı, Ağabeyi Suat İsmail Gürkan'ın (1904/1972) da bir hayli yayını ve kitabı bulunmaktadır.²⁵³ Gazeteci ve yazar Kemal Ahmed'in (1904/1934) bazı matbu eserleri vardır.²⁵⁴ Trabzon eski milletvekili Tevfik Koral'ın (1906/1951) maliye ile ilgili kitapları bulunmaktadır.²⁵⁵ Cemal Azmi Tellioglu'nun (1907-1991) iki şiir kitabı ile çok sayıda romanı vardır.²⁵⁶ Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden Nihad Sâmi Banarlı

239 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 71-76

240 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 59-60.

241 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 191-194.

242 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 101-102.

243 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 207-208.

244 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 119-120.

245 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 105-106.

246 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 99-100.

247 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 113-118.

248 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 1: 309-310.

249 Bk. Veysel Usta, *Aziz Aktulga* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1990), 7-11; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 89-90.

250 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 35-44.

251 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 688.

252 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 73.

253 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 363-64.

254 Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi*, 343-44; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 465-66.

255 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 477-78.

256 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 51-58.

da (1907/1974) Trabzonludur ve çok sayıda eseri neşredilmiştir.²⁵⁷ Ali Sabahattin'in (1907/1948) hikaye, roman, oyun ve şiirlerinden oluşan pek çok kitabı,²⁵⁸ yine Ahıskalı Yusuf'un (1909-1983) yayımlanmış bir hayli eseri bulunmaktadır.²⁵⁹ Hüsnü Altan'ın (1909/1995) çeşitli gazetelerde yayımlanmış yüzün üzerinde makale, fıkra ve romanı yanında neşredilmiş kitapları da vardır.²⁶⁰ Hasan Rami Yavuz'un (1909/1982) *Müminlere Vaazlar ve Mahrem Sözler* adlı iki eseri yakınları tarafından yayıma hazırlanmıştır.²⁶¹ Romancı ve şair Hasan İzzettin Dinamo da (1909/1989) çok eser veren Trabzonlulardandır.²⁶² Deneme ve eleştiri yazarı Sabahattin Eyüboğlu (1908/1973)²⁶³ ile kardeşi şair, yazar ve ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu da (1911/1975) meşhur Trabzonlu müelliflerdendir.²⁶⁴ Cem Kemalist'in (Cemal Bahadır) (1909-?) *Kır Çiçekleri* adlı bir şiir kitabı,²⁶⁵ yine Ahmed Orhon Hamâmî'nin (1910-1974) *Alay Defteri* adlı bir şiir kitabı vardır.²⁶⁶ Ali Kemal Koşukçu (1910-1987) ise üç kitap telif etmiştir.²⁶⁷

Sonuç

Bu çalışmada yüzün üzerinde Trabzonlu müellife ve onların telif ettikleri irili-ufaklı çok sayıda esere yer verilmiştir. Bu müelliflerin ve onların eserlerinin önemli bir bölümüne önceki kaynaklarda değişik vesilelerle yer verildiği halde, aynı müelliflerin ilgili kaynaklarda adı hiç geçmeyip sadece burada zikredilen eserleri de olmuştur. Yine bu çalışmada daha önce adı hiç duyulmayan bazı müellifler ve eserleri ilk kez yer almıştır.

257 Şeyma Güngör, "Banarlı Nihad Sâmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 51-53.

258 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 111.

259 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 73-74; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 69-70.

260 Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 118.

261 Yusuf Şevki Yavuz, "Yavuz, Hasan Rami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 351-352.

262 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 65-66; Bal, *Trabzonlu Ünlü Simalar*, 284-85.

263 Türk Edebiyatı, Sebahattin Eyüboğlu, erişim: 15 Nisan 2018, <https://www.turkedebiyati.org>.

264 Biyografi, Bedri Rahmi Eyüboğlu, erişim 15 Nisan 2018, <http://www.biyografya.com>.

265 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2:59-63.

266 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 81.

267 Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*, 2: 85.

Biyografisi verilen müelliflerin tamamına yakınının Osmanlı medresele-
rinde yetişmiş iyi bir ilmi birikimi olan din veya devlet adamı oldukları,
bununla birlikte önemli bir bölümünün dil ve edebiyatla da ilgilendikleri
anlaşılmaktadır. Müelliflerin bir kısmı sadece mensur eserler vermişken,
aralarından hem mensur hem de manzum tarzda eserler verenler de var-
dır. Bir kısmı da sadece manzum eserler yazmışlardır. Bu eserlerin ha-
cimli olanları olmakla birlikte ekseriyeti risâleler halindedir. Şair olduğu
bilindiği halde derli toplu bir eserine ulaşamayıp sadece bazı şiirlerine
rastlananlar da olmuştur.

Telif eserlerin ağırlıklı olarak sarf, nahiv, belâgat gibi âlet ilimleri,
akâid, kelâm, fıkıh, hadis gibi dinî ilimler ve mantık, felsefe gibi aklî ilim-
lerle ilgili olduğu, edebiyatla alakalı eserlere de ayrı bir önem verildiği,
zaman zaman astronomi, tarih, coğrafya gibi pozitif bilimlerde de eserler
verildiği görülmektedir.

Teliflerin önemli bir kısmının dili Arapça ve Osmanlıca iken nadiren
de olsa Farsça eserlere rastlanmaktadır. Tercüme eserler genellikle Arap-
ça'dan Osmanlı Türkçesine kazandırıldığı gibi Farsça'dan tercüme edilen
eserler de vardır. XIX. asrın son çeyreğinden itibaren batı dillerinden çe-
virilerin başladığı ve giderek yaygınlaştığı da görülmektedir.

Günümüze intikal eden eserlerin bir kısmı yazma bir kısmı da mat-
budur. Matbu olanlar arasında az bulunduğu için "nadir basma" kategori-
sinde değerlendirilebilecekler de vardır. Resmi kütüphanelerde bulunan
el yazması ve nadir basma eserler büyük oranda koruma altına alınmış ve
araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Ancak aynı şeyi aile kitaplıklarında
veya kişisel arşivlerde bulunan eserler için söylemek mümkün de-
ğildir. Zira bu çalışmada, yerel kaynaklara adı geçen bazı eserlerin kayıp
olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden sözkonusu eserlerin, zayi olma riski-
ne karşın bir an önce gün yüzüne çıkartılması ve koruma altına alınması
önem arz etmektedir.

Burada zikredilen müellif ve eserlerin bir kısmı ile ilgili kitap, tez,
makale ve tebliğ düzeyinde ilmi ve akademik çalışmaların yapılmış olma-
sı son derece önemli ve sevindiricidir. Bu çalışmaların artarak devam et-
mesi tarihi ve kültürel mirasımıza sahip çıkmak adına gereklidir ve teşvik
edilmelidir. Ayrıca Trabzonlu müellifleri ve eserlerini bu çalışmada yer
verilenlerden ibaret saymak büyük bir yanılğı olur. Zira yeni araştırmalar
yapıldıkça adı henüz duyulmamış müelliflere ve eserlere ulaşılacağı mu-

hakkaktır.

Son olarak şunu da ifade etmek isteriz ki, ilmi kişilikleri ve eserleriyle çeşitli akademik ve bilimsel çalışmalara konu olan Kösec Ahmed Efendi, Yusuf Şevki Efendi, Zühdi Mehmed Efendi, Tayyibzâde Zühdi Mehmed Efendi, Çizmecizâde Hoca Hüseyin Hüsni Efendi, Bilal Efendi, Şakir Ahmed Paşa, Şakir Şevket ve Hasan Umur gibi isimlere, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde yer verilmemiş olması bize göre önemli bir eksikliktir. İlimleri, eserleri ve etkileri dikkate alınarak bu gibi ilim erbabının *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne ilave edilmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

Ak, Coşkun, "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 74-75. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ak, Mahmut. "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi: Âşık Mehmed B. Ömer". *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri* 1 (1995): 9-14.

Akkaya, Ömer. *Trabzonlu Kösec Ahmed Efendi ve Adabü'l-Ubûdiyye fî Süneni'l-Muhammediyye Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015.

Aksoy, Hasan. "Nazmi Efendi, Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 460-461. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Sadullah Enverî Efendi". Erişim: 10 Aralık 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Fatma Sâniye Hanım". Erişim: 16 Temmuz 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Hilmî, Mehmed Emîn". Erişim: 15 Kasım 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Hulûsî, Alaybeyizâde Mehmed". Erişim: 22 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Osmân Âgâh". Erişim: 25 Aralık 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Şevket, Şâkir". Erişim: 27 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Tâlib, Süleymân". Erişim: 12 Aralık 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Trabzonlu Emin Hilmi'nin Müsterek Şiirleri". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 14 (2003): 43-64.

Aksoyak, İsmail Hakkı. "Vefâ, Ahmed". Erişim: 22 Ekim 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Aktepe, Münir. "Enverî, Sadullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 268-270. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Albayrak, Haşim. *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 2008.

Albayrak, Hüseyin, "Çaykara Şairlerinden Bir Demet". *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-1 (16-19 Temmuz 2002)*. 58-61. Trabzon: Eser Ofset, 2002.

Albayrak, Hüseyin. "Eğitimci, Yazar, Şair ve Trabzon Müftüsü Muallim İbrahim Cûdî Efendi". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 129-144. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Albayrak, Hüseyin. *Trabzon Basın Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

Albayrak, Hüseyin. *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*. İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.

Albayrak, Hüseyin. *Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 1998.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması: İlmiye Ricalinin Tercim-i Ahvali*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, 1996.

Altuntaş, Zeynep. "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzâde/Meşrebzâde Mehmed Arif Efendi". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 65-79. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Arslan, Mehmet. "Zühdî, Mehmed, Trabzonlu". Erişim: 27 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Âşıkutlu, Emin. "Âşıkutlu, Mehmet Rüştü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Âşıkutlu, Emin. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dini Hayatın İntikasında Ârif Bir Âlim: Oflu Mehmet Rüştü Âşıkutlu Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 183-220. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Aydın, Emin. *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin (v. 1200/1786) "ed-Dürerü's-Semîne" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.

Aygün, Mustafa. "Süleyman Sırrı Aygün". *Yeni Çaykara Bülteni* 3 (Şubat 1983): 8.

Aynur, Hatice. "Edebiyat ve Tarih Metni Olarak Trabzonlu Ahmed Rıza'nın Manzume-i Sivastopol'u". *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyum Bildirileri (Trabzon, 18-23 Eylül 2006)*. Haz. Kenan İnan-Yücel Dursun. 93-103. Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2011.

Ayvazoğlu, Beşir. "Safa, Peyami". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 437-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin: esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

Bağlı, Emine. "Nâcî". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara: AKM Yayınları, 2006.

Bakkaloğlu, İsmail Hakkı. "Çaykara Medreseleri, Müderrisler ve İcazetnameler". *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-1 (16-19 Temmuz 2002)*. 337-377. Trabzon: Eser Ofset, 2002.

Bal, Mehmet Âkif. *Trabzonlu Ünlü Simalar ve Trabzon'un Ünlü Aileleri*. İstanbul: Çatı Yayınları, 2007.

Bektaş, Ekrem. *Muhammed Nazmî-i Halvetî Sırr-ı Manevî: Manzum Mesnevî Tercümesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2009.

Bektaş, Halime. *Şeyh Mehmed Nazmî Divanı: Edisyon Kritik, İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005.

Benli, Ali. "Trabzonî, Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 304-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Birinci, Ali. "Her Devirde Yasaklanan Bir Risâle". *Dergâh* 2/14 (1991): 16-17.

Birinci, Ali. *Tarih Yolunda: Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvâli*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2001.

Birinci, Necat. "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 13 (Ocak 1984): 39-42.

Biyografi. "Bedri Rahmi Eyüboğlu". Erişim: 15 Nisan 2018. <http://www.biyografya.com>.

Biyografi. "Hasan Hüsnü Saka". Erişim: 18 Nisan 2018. <http://www.biyografya.com>.

Biyografi, "Murat Uraz". Erişim: 20 Nisan 2018. <http://www.biyografya.com>.

Blacksea. Erişim: 07 Mayıs 2018. <https://cities.blacksea.gr/en/trabzon/3-1-2/>.

Bulut, Halil Hadi. "Çamlıbel, Faruk Nafiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 195-196. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1. cilt ts, 2. cilt 1972, 3. cilt 1975.

Câvid, Ahmed. *Hadîka-i Vekâyi'*. Haz. Adnan Baycar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Ceylan, Ömür. "Son Asır Trabzon Şairlerinden Mehmet Bahâeddin Kumandaş ve "Beyânü'l-Hâl Fi-Ahvâli'l-İnsân" adlı Şiir Mecmuası". *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*. Haz. Mithat Kerim Arslan, A. Mevhibe Coşar, Kemal Üçüncü. 2: 341-366. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002.

Çalışkan, Muharrem Saffet. *Vekayinüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili: 1182-1188/1768-1774*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.

Çınar, Bekir. "Tıflî Ahmed Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 89-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Demir, Yasemin. *Tayyibzâde Hâfız Mehmed Zühdî Hayatı Eserler ve Nevbâvesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Demirdaş, Öncel. “Kösec Ahmed Trabzonî’ye Göre Nefs ve Nefsin Kategorileri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Elazığ, 2013): 157-181.

Demirdaş, Öncel. *Kösec Ahmed Trabzonî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.

Dilek, Uğur Bekir. “Mehmed b. Mahmûd et-Trabzonî’nin (ö. 1200/1786) Fıkha Dâir Bir Eseri: Hâşiyetü Mehmed et-Trabzonî Alâ Muhtasari Gunyeti’l-Mütemellî fî Şerhi Münyeti’l-Musallî”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 429-440. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Duman, Mustafa. *Trabzon Halk Şairleri*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1995.

Duman, Mustafa Özkat. “Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa ve Dikkatlerden Kaçan Bir Eseri: Hulâsatü’l Ahkâm”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 35 (2006): 195-246.

Elmalı, Hüseyin. “Mehmed Emin Efendi, Oflu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2: 221. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Emecen, Feridun. “Selim I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 407-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Emecen, Feridun, “Süleyman I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 62-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2010

Emiroğlu, Kudret. “Trabzon Kültür Tarihi Üstüne”. *Trabzon’da Edebiyat-Edebiyatta Trabzon Sempozyumu Bildirileri (18-19 Aralık 2004)*. Haz. Veysel Usta. 19-26. Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları, 2004.

Fatîn, Davud. *Hâtimetü’l- Eş’âr: Fatîn Tezkiresi*. Haz. Ömer Çifçi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ts. E-kitap: Erişim: 3 Mayıs 2018. www.kulturturizm.gov.tr.

Fidan, Yılmaz. “Trabzonî Mehmed Medenî’ye Nisbet Edilen Arapça Duhan Risâlesi”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül

Saylan. 1: 441-457. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Göre, Zehra. “Osmanlı Kültür Hayatında Trabzon’un Yeri ve Trabzonlu Divan Şâirleri”. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*. Haz. Mithat Kerim Arslan, A. Mevhibe Coşar, Kemal Üçüncü. 2: 251-259. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002.

Gözitok, Mehmet Âkif. “Türk Edebiyatında Urfî-i Şîrâzî Şerhleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017): 77-122.

Güfta, Hüseyin. “Sâlim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 46-47. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Gülmez, Ensar. *İskender b. Ahmet et-Trabzonî'nin Risâle fi'r-Reddi [Ale'l]-Milleti'n-Nasrâniyyeti bi'l-İncîl min Kibeli İlmi'l-Kelâm Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2016.

Günaydın, Mehmet. “Manzume-i Akâid-i Mesnevî”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2014): 211-237.

Günaydın, Mehmet. “Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008): 101-136.

Günaydın, Mehmet. *Cansız Hoca*. 3. Baskı. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2013.

Güngör, Şeyma. “Banarlı Nihad Sâmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Gür, Süleyman. “Eski Of Bölgesi Müderrislerinin Şahsi Kütüphaneleri”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 629-640. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Gür, Süleyman. *Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizâde Ahmed Efendi ve Evrak-ı Metrûkesi*. Ankara: Hayat Yayınları, 2016.

Gürbüz, İncinur Atik. “Zaîmzâde Hasan Fehmî Bey”. Erişim: 20 Ağustos 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Güven, Rızvan. “Çalekli Hacı Dursun Efendi”. *I. Uluslararası Geçmiş-*

ten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015). Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 175-181. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Hacıfettahoğlu, İsmail. *Ali Şükrü Bey*. Ankara: Atlas Yayınları, 2003.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Of'lu Hoca Efendi İsmi Markalaştıran Alimler". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 27-58. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Haymi, Salah Muhammed. *Kitabu Fehârisi ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm li mahdûdâti dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye*. Dımeşk: 1403/1983.

Işık, Emin. "Celâl Hoca". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 241-242. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Işkın, Gökhan Sebati. "Kuşadalı Mustafa b. Hamza (Adalı), Netâicu'l-Efkâr adlı Eseri ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2007): 153-171.

İmamoğlu, A. Hilmi. "Trabzon'lu Şair Emin Hilmi Efendi". *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*. Haz. Mithat Kerim Arslan, A. Mevhibe Coşar, Kemal Üçüncü. 2: 281-290. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.

İpekten, Haluk - İsen, Mustafa - Toparlı, Recep - Okçu, Naci - Karabey, Turgut. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

İpşirli, Mehmet. "Ârif Efendi, Meşrepzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 365. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM). Erişim: 23 Nisan 2018. <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>.

İslamoğlu, Abdülmecit. "Trabzonlu Emin Hilmi Efendi'nin Münşeât'ından Trabzon-Samsun Halkının Hz. Peygamber Sevgisine Dair Bir Kesit". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 2: 833-839. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

İspirli, Serhan Alkan. "Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz: Fitnat, Saniye ve Mahşah Hanım". *Karadeniz Araştırmaları* 16 (2008): 113-120.

Karaağaç, Hilmi. "Tekfir ve Elfâz-ı Küfre Dair İki Risâle". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 459-466. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Karaca, Alâattin. "İsmail Safa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 121-122. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Karadayı, Osman Nuri. "Trabzonlu Âşık Baba Sâlim ve Şiirlerindeki Ahlâk Vurgusu". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 2: 841-853. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Karahan, Abdülkadir. "Figânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 57-58. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Karahan, Abdülkadir. "Trabzonlu Figani'de Atasözleri ve Deyimler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 23 (1977/1979): 165-174.

Karaismailoğlu, Adnan. "Halk Şairi Topal Hafız ve Rus İşgalini Anlatan Mersiye-i Küçük Mahşer İsimli Destanı". *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*. Haz. Mithat Kerim Arslan, A. Mevhibe Coşar, Kemal Üçüncü. 2: 67-83. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 2002.

Kaya, Resül. *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilisi: İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 301-400*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Enstitüsü, 2008.

Kazancıoğlu, Muhlis. *Öğretmen Eyüp Sabri Lermioğlu Hayat ve Şiirleri*. Trabzon: İstikbal Matbaası, 1961.

Kehhale, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifin*. Beyrut: Müessese-tü'r-Risâle, 1993.

Kesik, Beyhan. "Âkif Efendi". Erişim 22 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Kesik, Beyhan. "Kırımî Damadı Ahmed Fevzî Efendi". Erişim: 28 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Kesik, Beyhan. “Mehmed Behcet Efendi”. Erişim: 24 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Kesik, Beyhan. “Nâcî, Alaybeyi-zâde Hasan Nâcî Efendi”. Erişim: 22 Ekim 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Kesik, Beyhan. “Şeyh Mustafa Firâkî Efendi”. Erişim: 02 Mayıs 2018, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=-detay&detay=3332>.

Kesik, Beyhan, “Yâver Efendi”, Erişim 15 Aralık 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Kınalızâde, Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-şu'arâ*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.

Kim Kimdir. “Hızırrahman Raşit Öymen”. Erişim: 16 Nisan 2018. <http://www.kimdirhayatieserleri.com>.

Kobyay, Elif Şebnem. *Baba Sâlim Divanı*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008.

Komisyon. *El-fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mah-dûd mahdûdâtu't-tefsîr ve 'ulûmuhu*. Ürdün: 1989.

Komisyon. *Hafız Ali Efendi Yazma Eserler Kataloğu*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2007.

Komisyon. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.

Köksal, Mehmet Fatih. “Fahrî”. Erişim: 16 Haziran 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Köksal, Ülkü. “II. Meşrutiyet Dönemin'den Cumhuriyet'e Trabzon'da Dini Hayat”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 2: 747-754. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Kutlar, Fatma Sabiha. “XIX. Yüzyıl Şairi Trabzonlu Avnî ve Divan'ları”. *Türkbilgi: Türkoloji Araştırmaları* 9 (2005): 113-131.

Kuzubaş, Muhammet. *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ Bilâl Efendi*. İstanbul: Karadeniz Dergisi Yayınları, 2010.

Kuzubaş, Muhammet. “Klâsik Edebiyatımızda Kadına Bakışın Fark-

lı Bir Örneği: Kıssa-i Erve". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/13 (Kadın Araştırmaları Özel Sayısı 2010): 167-187.

Kuzubaş, Muhammet. "Ofu Bilâl Efendi'nin 'Pek Sakın' Redifli Kaside". *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2013): 128-141.

Lugal, Mihin. "Lugal, Mehmet Necati". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 218-219. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Mazıoğlu, Hasibe. "Akyürek, Ahmed Remzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 304-305. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Miroğlu, İsmet, "Âşık Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3: 553. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Odabaşı, Mihrican. *Tuhfe-i Nâilî: Metin ve Muhteva 1. Cilt s. 234-467*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009.

Okuyan, Abdurrahman, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde (1875-1900) Trabzon*, Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2003.

Özdingiş, Vicdan. "Ahmed Efendi". Erişim: 22 Nisan 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Öztürk, Eyüp. "Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 407-418. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Sula, Murat. "Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan et-Trabzûnî el-Medenî ve Ruseyyiletün fî Beyân al-Fâziletî Yestevî Fîha'l-Mufredu ve'l-Müsennâ ve'l-Cem'u ve'l-Muzekkeru ve'l-Muennes İsimli Risâlesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010): 77-110.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. Haz. Nuri Akbayer. Çev. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şahin, Hanifi. "el-Hâc Muhammed Emin b. Hasan el-Ofî'nin Cihad Risâlesi Bağlamında Siyasete Dair Görüşleri". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 467-477. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Şahin, Haşim, “Yahya Efendi, Beşiktaşlı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 243-244. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Şevket, Şakir. *Trabzon Tarihi*. Haz. İsmail Hacifettahoğlu. Ankara: Trabzon Belediyesi Yayınları, 2001.

Şimşek, Selami. “Trabzonlu Bilinmeyen Bir Celvetî Sûfî: Derviş Ahmed Efendi ve el-İ'lâm bi-Me'ârif-i Ehli'l-İlhâm Adlı Eseri”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 557-568. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Tarakçı, Muhammet. “İskender b. Ahmed et-Trabzonî'nin Hıristiyanlığa Reddiyesi”. *Türkiye'de Dinler Tarihi, Dünü, Bugünü ve Geleceği (04-06 Aralık 2009)*. 305-318. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2010.

Topaloğlu, Fatih. “Dursun Feyzi Güven'in (Çalekli Hacı Dursun Efendi) Tevhid ve İshrâk Adlı Eseri”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 487-491. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Tunçer, Mustafa. “Meşhur Bir Oflu Hoca Portresi: Hudekzâde Numan Vehbi Efendi”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 119-129. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Turan, Selami – Çetin, Kamile. “Bilâl Efendi'nin Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ'sının Tunus Nüshası”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2010): 197-206.

Türk Edebiyatı. “Sebahattin Eyüboğlu”. Erişim: 15 Nisan 2018. <https://www.turkedebiyati.org>.

Uraz, Murat. *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul: Tefeyüz Kitapevi, 1941.

Usta, Veysel. “Bilinmeyen Bir Şair Trabzonlu Ahmed Rıza ve Eseri Manzûme-i Sivastopol”. *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 5/ 56 (1991): 27-33.

Usta, Veysel. *Aziz Aktulga*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1990.

Uzun, Mustafa. “Cûdî Efendi, Trabzonlu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

Ansiklopedisi. 8: 81-82. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Uzun, Mustafa. "Emin Hilmi Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 115-116. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Uzun, Mustafa. "Hamâmîzâde Mehmed İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 435-436. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Uzun, Mustafa. "Boztepe, Halil Nihat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 322-323. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Uzun, Nihat. "Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Âliminin Kur'ân Anlayışı: Mehmed b. Mahmûd et-Trabzonî (V. 1200/1786) ve ed-Dürerü's-Semîne İsimli Eseri". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 419-427. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Üçüncü, Uğur, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk Şehit Milletvekilleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/12 (2010): 431-440.

Ülker, Selma. *Trabzonlu Avnî Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi, 2006.

Üremiş, Ali. "Trabzonlu Köseç Ahmed Dede ve et-Tuhfetü'l -Behiyye fi't-Tarikati'l-Mevleviyye'si Üzerine". *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu (Konya, 14-16 Aralık 2006)*. 373-391. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2007.

Üremiş, Ali, "Yeni Bilgiler Işığında Trabzonlu Köseç Ahmed Dede", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (Konya, 2006): 175-192.

Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. Haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi, 2006.

Yahya Düzenli. "Şehir ve Aidiyet Yazıları". Erişim: 23 Nisan 2018. http://yahyaduzenli.blogspot.com.tr/2009/07/trabzonun-menazirul-a-valimden-haberi_14.html.

Yasin, Vefi b. Ferh. *Mevsu'âtü bibluğrafya 'ulumi'l-Kur'ân el-kısmu'l-evvel 'adedü'l-ây*. Suud: Cami'atü Melik Abdülaziz, ts.

Yavuz, Yunus Vehbi. *Çaykaralı Hacı Hasan Efendi: Birinci Kitap*. İstanbul: Feyiz Yayınları, 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Bakkalzâde İsmâil Hakkı". *Türkiye Diyanet Vakfı*

İslâm Ansiklopedisi. 4: 545. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Güven, Dursun Nuri Feyzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 328-329. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Yavuz, Hasan Rami". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 351-352. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yıldırım, Ahmet. "İlme ve İrfana Adanmış Bir Portre: Çaykaralı Hanecizâde Hacı Salih Bilgin". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 235-254. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Yıldırım, Arif. "Trabzon İlim Hayatına Katkıda Bulunan Beş Âlim". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 59-64. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Yıldız, Alim. "Şakir Ahmed Paşa'nın "Tertîb-i Nefis" Mesnevîsi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2008): 179-223.

Yıldız, Alim. "Şâkir, Ahmed Paşa". Erişim: 15 Ocak 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>.

Yılmaz, Fetullah. "Ofllu Muhammed Emin Efendi'nin Fıkıhçılığı". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 479-486. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Yılmaz, Ozan. "Şiraz'dan Trabzon'a Sebk-i Hindî Köprüsü: Murtazâ Trabzonî ve Urfî Şerhleri". *Türk Dünyası Araştırmaları* 187 (2010): 139-158.

Yiğit, Altay. *Çaykara ve Folkloru*. Ankara: Kent Matbaası, 1981.

Yuvacı, Bünyamin. *Tuhfe-i Nâilî Metin Ve Muhtevâ: II. cilt s. 735-999*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi 2014.

Yücer, Hür Mahmut. "Ofllu Yusuf Şevki Efendi ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki Tesirleri". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 103-118. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*. Trabzon: Karadeniz Gazetesi Ofset Tesisleri, 1993.